

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

THE OPINIONS OF TEACHERS AND STUDENTS TOWARD
THE MONK'S ROLES IN THE TEACHING OF DHAMMA STUDIES IN
SCHOOL OF BANGYAI DISTRICT, NONTHABURI PROVINCE

พระอาหนนท์ เขมตตุโต (วัดนสัวรรณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

พระอาหนนท์ เขมตตุโต (วัดนสรวรณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE OPINIONS OF TEACHERS AND STUDENTS TOWARD THE MONK'S
ROLES IN THE TEACHING OF DHAMMA STUDIES IN SCHOOL
OF BANGYAI DISTRICT, NONTHABURI PROVINCE**

PhraArnon Khematdatto (Watthanasuwan)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

C.E. 2011




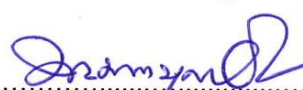

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ



(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	 (พระวิสุทธิภัทรธาดา, Ph.D.)	ประธานกรรมการ
	 (อาจารย์ ดร.ทองวิทย์ แก้วศรี)	กรรมการ
	 (อาจารย์ ดร.พีเชฐ ทังโต)	กรรมการ
	 (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ผศ.)	กรรมการ
	 (ผศ.ดร.ชัชชนันท์ อิศรเดช)	กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	อาจารย์ ดร.พีเชฐ ทังโต	ประธานกรรมการ
	พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ผศ.	กรรมการ
	ผศ.ดร.ชัชชนันท์ อิศรเดช	กรรมการ

วิทยานิพนธ์ : ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ผู้วิจัย : พระอานนท์ เขมทตฺโต (วิมฺณสุวรณ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. พิเชฐ ทังโต, พ.ม.ช., พธ.บ., M.A., Ph.D. (Public Admin.)

: พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ., ป.ธ.๗., พธ.บ., ศศ.ม., รพ.ม.
(การจัดการความขัดแย้ง)

: ผศ.ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Pol.Sc.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็น ครู และนักเรียน ในโรงเรียนวัดพิบูลเงิน และโรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๓๐๗ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี และตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔๕๘ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test)

ผลการวิจัย พบว่า

๑. ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๙$, $S.D = ๐.๓๙$) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๑$, $S.D = ๐.๓๒$) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๔๒$, $S.D = ๐.๓๙$) ด้านการใช้วิธีการสอน สำหรับนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๖$, $S.D = ๐.๓๖$) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่านักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๖$, $S.D = ๐.๓๙$) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๒๑$, $S.D = ๐.๒๗$) ด้านการใช้วิธีการสอน

๒. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการใช้อุปกรณ์การสอน, ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน และด้านการใช้วิธีการสอนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี คือ สิ่งจูงใจที่เป็นและไม่เป็นปัจจัยค่าตอบแทนนั้นน้อยเกินไป ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ความอิสระในการปฏิบัติงานนั้น ถูกจำกัดเวลามากเกินไป ส่วนนโยบายและการบริหารนั้น ผู้บริหารการศึกษาขาดการสนับสนุน ด้านการยอมรับนับถือ ครูอาจารย์เห็นว่าพระที่มาสอน อดีตเคยเป็นนักเรียนของตน จึงไม่มีการยอมรับอย่างแท้จริงและขาดการประสานงานระหว่างผู้บริหาร คณะครูอาจารย์และนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ครูและพระสงฆ์ขาดการแลกเปลี่ยนเทคนิคการสอน การผลิตสื่อ ซึ่งพระสอนศีลธรรมมีความตั้งใจอย่างมาก แต่นักเรียนไม่เห็นความสำคัญเท่าที่ควร และปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ขาดการวางแผนการเรียนการสอน การจัดตารางเรียนและการประเมินผล

- Thesis Title** : The Opinions of Teachers and Students toward the Monk's roles in the Teaching of Dhamma Studies in schools of Bangyai District, Nonthaburi Province
- Researcher** : Phra Arnon Khemathatto (Watthanasuwan)
- Degree** : Master of Arts (Buddhist Management)
- Thesis Supervisory Committee**
- : Dr.Phichet Thangto B.A., M.A., Ph.D.(Public. Admin.)
 - : Phramaha Boonlert Inthapanyo, Asst. Prof, Pali VII, B.A., M.A., M.P.A., (Conflict Management)
 - : Asst. Prof., Dr.Thatchanan Issaradet, B.A., M.A., Ph.D., (Pol.Sc.)
- Date of Graduation** : March 23, 2012

ABSTRACT

The objectives of this research are : “The Opinions of Teachers and Students toward the Monk's roles in the Teaching of Dhamma Studies in schools of Bangyai District, Nonthaburi Province” are : 1) to study the opinion of Teachers and Students toward the Monk's roles in the Teaching of Dhamma Studies in schools of Bangyai District, Nonthaburi Province 2) to study the compare of the opinion of Teachers and Students toward the Monk's roles in the Teaching of Dhamma Studies in schools of Bangyai District, Nonthaburi Province and 3) to study the problems, the obstacle and the suggestion of Teachers and Students toward the monks roles in the teaching of Dhamma Studies at schools in Bangyai District Nonthaburi Province. This research used the Survey Research to collect the data from 307 teachers and students of Wat Sakul-ngain and Satri Nonthaburi Bang Yai (Nonthakijpisarn) by using Taro Yamane's technique and Convenience Sampling. The instrument used for data collecting was opened / closed questionnaires. The reliability was 0.9458. The researcher analyzed data by using the percentage, the mean, the standard deviation and tested the hypothesis by using T-test.

The result of this research found that :

(1) The overall opinions of teachers and students toward the monks role in Teaching of Dhamma Studies at school in Bangyai District, Nonthaburi Province were found at high level in all aspects ($\bar{X} = 4.39$, S.D= 0.39) – Having considered by each aspect, it was rated at highest level ($\bar{X} = 4.36$, S.D= 0.36) at Teaching Material aspect and at lowest level ($\bar{X} = 4.21$, S.D= 0.27) at teaching technique.

(2) To comparatively study the opinion of teacher and students toward the monks' roles in the teaching of Dhamma Studies in schools at Bangyai District, Pathumthani Province. It was found that there is no difference. Consequently, the hypothesis is rejected.

(3) For the problems and obstacles of the Opinions of Teachers and Students toward the Monk's roles in the Teaching of Dhamma Studies at schools in Bangyai District, Nonthaburi Province depended on the motivations such as less commission fee, work's independence, having limited time to teach, lack of supporting from the school directors, less acknowledgement and respect. Some teachers thought that the moral priests used to be their students so they didn't give the real acknowledgement to the priests. The school administrators, the teachers and the students didn't have cooperation together and they also lacked of cooperation with the moral priests. Moreover, the moral priests didn't have enough teaching aids and lacked of teaching materials. School teachers and moral priests didn't exchange the teaching techniques and the way to produce aids. The other problem was the lack of teaching management, studying timetable and evaluation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอย่างยิ่ง จากพระวิสุทธิภักทธาดา, Ph.D. ประธานคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ ดร.พิเชฐ ทังโต ประธานกรรมการควบคุม วิทยานิพนธ์, พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ. และ ผศ.ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยให้แนวคิดคำแนะนำและให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณและขอขอบคุณคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ จนได้เนื้อหาวิทยานิพนธ์ที่ครบสมบูรณ์

ขอขอบคุณอาจารย์ พระมหาโยตะ ปยุตฺโต, อาจารย์ ดร.ยุทนา ปราณีต, ผศ. ประสิทธิ์ ทองอ่อน, ผศ.ชวชัย ไชยสา และอาจารย์ประพัฒน์พงษ์ วัชรโสภาก ที่กรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจแบบสอบถามพร้อมให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขออนอบน้อมสักการะบารมีธรรมของหลวงพ่อวัดไร่ขิง และน้อมระลึกถึงพระคุณของ พระราชวิริยาลังการ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง เจ้าคณะอำเภอพุทธมณฑล ที่ได้มอบทุนการศึกษาและ สถานที่ และพระพิพัฒนศึกษากร เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์

สุดท้ายนี้ คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันจะพึงมีจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออน้อม ถวายบูชาคุณพระศรีรัตนตรัย และมอบเป็นกตเวทิตาคุณ แก่บิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ และญาติโยมทุกท่านที่ถวายปัจจัยสี ตลอดจนท่านผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำ วิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

พระอานนท์ เขมทตฺโต (วิพนสุวรรณ)

๑๗ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญตาราง	(๑๐)
สารบัญแผนภูมิ	(๑๑)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๒)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ สมมติฐานในการวิจัย	๔
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น	๖
๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท	๑๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการศึกษาไทย	๒๘
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน	๔๐
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา	๕๔
๒.๖ ข้อมูลโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในอำเภอบางใหญ่	๘๓
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๕
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๐๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๐๕

สารบัญญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๘
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๐๘
บทที่ ๔ ผลการศึกษา	๑๑๐
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๑๑
๔.๒ ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	๑๑๒
๔.๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	๑๑๖
๔.๔ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ	๑๑๘
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๒๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๒๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๒
๕.๒ อภิปรายผล	๑๒๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๒๙
ภาคผนวก	๑๔๐
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๑๔๑
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๑๔๓
ภาคผนวก ค ผลการหาดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (IOC)	๑๔๙
ภาคผนวก ง แบบสอบถาม	๑๕๒
ภาคผนวก จ ผลการหาความสอดคล้องของแบบสอบถาม (ค่า Alpha)	๑๕๘
ภาคผนวก ฉ หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๑๖๐
ภาคผนวก ช หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล	๑๖๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๕

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ ตัวอย่างแบบตรวจสอบรายการ (Check List)	๗๙
๒.๒ ตัวอย่างแบบสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน	๘๐
๒.๓ ตัวอย่างการให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ	๘๑
๓.๑ แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย	๑๐๕
๔.๑ จำนวน และคำร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามของครู	๑๑๑
๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มี ต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม	๑๑๒
๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มี ต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน	๑๑๓
๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มี ต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน	๑๑๔
๔.๕ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อ บทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้าน การใช้วิธีการสอน	๑๑๕
๔.๖ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อความคิดเห็นต่อบทบาท พระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้อุปกรณ์การ สอนแตกต่างกัน	๑๑๖
๔.๗ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อความคิดเห็นต่อบทบาท พระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการสร้าง บรรยากาศในห้องเรียนแตกต่างกัน	๑๑๗
๔.๘ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อความคิดเห็นต่อบทบาท พระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการใช้วิธีการสอน แตกต่างกัน	๑๑๗
๔.๙ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอน ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	๑๑๘

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐๓
๔.๑ องค์กรความรู้จากงานวิจัย	๑๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตรนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
-------------	---	-----------	---------	-----------

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิง พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๗/๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาลี ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๗๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ - ๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะนับว่าเป็นการสืบศาสนทายาทเป็นครั้งแรกและทรงประกาศความจริงแห่งชีวิตด้วยการแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมฤกษ์แห่งการประกาศพระพุทธศาสนาปาลีสีปตนมฤคทายวันหลังจากนั้นทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระสัทธรรมด้วยพระพุทธดำรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่พวกทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเตี้ยวกั้นสองรูปจงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมีความงามในท่ามกลาง และความงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”^๑

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา การประกาศพระพุทธศาสนาได้เริ่มแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีป ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอย่างรวดเร็วจำนวนพระสาวกเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ พร้อมกันนั้นส่งเสริมให้มีการศึกษาคือวิปัสสนาธุระและคันถธุระอันเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติควบคู่กันไป พระพุทธองค์ทรงปกครองพระสงฆ์สาวกแบบระบบพ่อปกครองลูก โดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักเช่นเมื่อจะให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรต้องมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ดูแลหรือเป็นผู้ปกครองกล่าวคือพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้กำกับตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่อย่างไร^๒ และเมื่ออุปสมบทให้แก่กุลบุตรแล้วได้มีการอบรมข้อวัตรปฏิบัติต่างๆที่อุปัชฌาย์และสัทธีวาริกพึงปฏิบัติต่อกันคือเหมือนพ่อปกครองลูกใช้ระบบเคารพกันตามลำดับอาวุโส^๓ การพิจารณาวินิจฉัยโทษอาศัยหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักกฎเกณฑ์ในการตัดสิน

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยมานานก่อนที่คนไทยจะมีการอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งดินแดนที่เป็นประเทศไทยนั้นเมื่อก่อนมีชื่อว่าสุวรรณภูมิเมื่อคนไทยได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณสุวรรณภูมิก็ได้รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติประชาชนคนไทยนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงสามัญชนทั่วไปต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันทั้งนี้การที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยมาเป็นลำดับนั้นเนื่องจากพระพุทธศาสนามีคำสอนที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยใจคอของคนไทยและคำสอน

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๒.

ของพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเข้าไปในชีวิตและสังคมไทยเป็นอย่างมากจนเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมระเบียบประเพณีค่านิยมบรรทัดฐานทางศีลธรรมพิธีกรรมต่าง ๆ สถาปัตยกรรมกับศิลปกรรมวรรณคดีและสิ่งอื่น ๆ อีกมากมาย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาโดยเฉพาะในสมัยพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสการศึกษาของคณะสงฆ์ได้มีการปรับปรุงให้เจริญยิ่งขึ้นและได้มีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นควบคู่กับการศึกษาฝ่ายเปรียญแบ่งเป็น ๓ ชั้นคือนักธรรมชั้นตรีนักธรรมชั้นโทและนักธรรมชั้นเอกและทางการคณะสงฆ์ได้อนุญาตให้คฤหัสถ์เข้าสอบความรู้นักธรรมได้โดยเรียกการศึกษาวรรณศึกษาแบ่งเป็น ๓ ชั้นเช่นเดียวกันคือธรรมศึกษาตรีธรรมศึกษาโทและธรรมศึกษา

การจัดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนโดยเฉพาะ เยาวชนไม่ได้ผลเท่าที่ควรทางคณะสงฆ์ทั่วประเทศได้พยายามส่งเสริมให้มีการจัดการสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนโดยเฉพาะนักเรียนในโรงเรียนหรือซึ่งทางปฏิบัติในอดีตส่วนใหญ่จะมีการบูรณาการธรรมศึกษาเข้ากับหลักสูตรภาคปกติพร้อมกัน

การให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในภาควิชาธรรมศึกษามีความมุ่งหวัง เพื่อให้เด็กได้มีความรู้ทางธรรม มีความเข้าใจในศาสนพิธีการต่าง ๆ รู้จักพุทธประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า รู้จักกาลเทศะเมื่อต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลที่ควรเคารพตามสถานะ อาทิ เช่น เมื่ออยู่ต่อหน้าพระสงฆ์ บิณฑบาตดา ครูบาอาจารย์ เป็นต้น

กระบวนการเรียน การสอนธรรมศึกษาโดยมุ่งเน้นให้นักเรียนรู้จักศีล สมาธิ และปัญญาควบคู่กับการเรียนภาคปกติเพราะด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันของอำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากการขาดคุณธรรมศีลธรรมจรรยาบรรณขาดความรู้ในหลักธรรมและการนำปรัชญาทางพุทธศาสนามาใช้ในการดำรงชีวิตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งด้วยปัญหาเหล่านี้ ผู้วิจัยซึ่งเป็นพระภิกษุและเป็นผู้สอนธรรมศึกษาของวัดในอำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี จึงเล็งเห็นปัญหาของเด็กและเยาวชนที่ขาดศีลธรรมและคุณธรรม ผู้วิจัยจึงขอความคิดเห็นของครูและนักเรียนเพื่อจะนำปัญหา แนวทางและข้อคิดเห็นมาปรับปรุงในการเรียนการสอนธรรมศึกษาในอำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียน ที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนของอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีการกำหนดขอบเขตดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยการทบทวนเอกสารจากเอกสารตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย (๑) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน (๒) ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน (๓) ด้านการใช้วิธีการสอน

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตตัวแปร โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑) ตัวแปรต้นประกอบด้วยปัจจัยส่วนบุคคลของครูและนักเรียน คือ สถานภาพ เพศ โรงเรียนที่สังกัด

๒) ตัวแปรตามได้แก่ ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษา ๓ ด้านคือ (๑) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน (๒) ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน (๓) ด้านการใช้วิธีการสอน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

๑. โรงเรียนวัดพิบูลเงิน มีจำนวนครูและนักเรียน ๑๐๔ คน

๒. โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) มีจำนวนครูและนักเรียน ๒๙๙ คน

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะโรงเรียนวัดพิบูลเงิน โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) ที่สอนธรรมศึกษา ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๓.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนกันยายน พ. ศ. ๒๕๕๔ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕
รวมเป็นระยะเวลา ๖ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาใน
โรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรม
ศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี แตกต่างกันอย่างไ

๑.๔.๓ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอน
ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เป็นอย่างไร

๑.๕ สมมติฐานของการวิจัย

๑.๕.๑ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบาง
ใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนแตกต่างกัน

๑.๕.๒ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบาง
ใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนแตกต่างกัน

๑.๕.๓ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบาง
ใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้วิธีการสอนแตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางด้านความรู้สึก ความเชื่อและการ
ตัดสินใจ ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยอาศัยความรู้ การรับรู้ประสบการณ์ ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ครู หมายถึงครูในโรงเรียนสังกัดอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีจำนวน ๒ โรงเรียน
ได้แก่ โรงเรียนวัดพิบูลเงิน โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)

นักเรียน หมายถึง นักเรียนสังกัดอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีจำนวน ๒
โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดพิบูลเงิน โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)

บทบาท หมายถึง ภาระที่พระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการและ
แสดงออกในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบในบทบาทนั้น ๆ

พระสอนธรรมศึกษา หมายถึง พระที่สอนธรรมศึกษาโรงเรียนสังกัดอำเภอบาง
ใหญ่ จังหวัดนนทบุรีแบ่งเป็นจำนวน ๓ ชั้นคือธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโทและธรรมศึกษาเอก

โรงเรียน หมายถึงโรงเรียนในสังกัดอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีจำนวน ๒ โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดพิบูลเงิน และโรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)

การเตรียมการสอน หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนและกระบวนการต่าง ๆ ในการรวบรวมเนื้อหาบทเรียน รวมทั้งการเตรียมความพร้อมของผู้สอน เพื่อให้ผู้สอนมีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะทำให้การสอนดำเนินไปอย่างราบรื่น

การดำเนินการสอน หมายถึง อากัปกริยาในการสอน สีลาการพูด การเขียน ลักษณะท่าทางที่แสดงออก การใช้ภาษาที่งดงามสละสลวยถูกต้องตามหลักภาษาไทย

การใช้วิธีการสอน หมายถึง รูปแบบวิธีในการสอน ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนเปิดโอกาสให้นักเรียน เรียนรู้เพื่อค้นคว้าหาคำตอบเอง เป็นต้น

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๗.๒ ทำให้ทราบการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการศึกษา ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น
- ๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการศึกษาไทย
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน
- ๒.๖ ข้อมูลโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๑ ความหมายของความคิดเห็น

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็น พบว่า มีนักวิชาการผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้หลายท่าน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง เป็นข้อพิจารณาเห็นว่าเป็นจริงจากการใช้ปัญญาและความคิดประกอบ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้อาศัยหลักฐานพิสูจน์ยืนยันได้เสมอไปก็ตาม^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า ความเห็น ทิฎฐิ หมายความว่ารวมถึงความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับความเข้าใจของตน หลักการที่เห็นสมควร ข้อที่ถูกต้อง ข้อที่เชิดชูเอาไว้ความใฝ่นิยมหรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่าค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต ที่เรียกกันว่า โลกทัศน์และชีวทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเข้าใจและความใฝ่เนียนเหล่านั้น ถ้าจะจัดเข้าเป็น

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมสังคมิททยาอังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๖.

พวกๆ ก็คงมี ๒ ระดับ คือ ความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าว่า ดี ไม่ดี ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น เป็นต้น^๒

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นเพียงการแสดงออกที่เกิดจากความรู้สึกภายในต่างๆ ซึ่งความรู้สึกภายในนั้นอาจเป็นเพียงเจตคติหรือความเชื่อหรือความนิยม หรือถ้าจะกล่าวในลักษณะของพฤติกรรมในแง่ของจิตวิทยา ก็กล่าวได้ว่าเจตคติ ความเชื่อ ความนิยมเป็นพฤติกรรมภายในที่ไม่มีผู้ใดสังเกตหรือทราบได้นอกจากตัวของเขาผู้นั้น แต่ความคิดเห็นพฤติกรรมภายนอกที่ผู้อื่นสามารถสังเกตหรือทราบได้อย่างชัดเจนตั้งนั้นคนที่มีความเชื่อหรือค่านิยมอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเขาไม่แสดงความคิดเห็นออกมาก็จะไม่มีผู้ใดทราบได้เลยว่าเขามีความเชื่อหรือค่านิยมเช่นใด^๓

จำลอง เงินดี ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ ความคิดเห็นนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกของทัศนคติก็ได้ สังเกตและวัดได้จากคนแต่มีส่วนที่แตกต่างไปจากทัศนคติตรงที่ทัศนคตินั้นเจ้าตัวอาจจะตระหนักหรือไม่ตระหนักก็ได้^๔

ถวิล ธาราโกชน ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า การเกิดความคิดเห็นว่า เกิดจากประสบการณ์ การอบรมเลี้ยงดู อิทธิพลของสื่อมวลชน เหตุการณ์ที่ประทับใจ บุคลิกภาพของบุคคล ความต้องการที่จะบรรลุผลตามที่ปรารถนาอื่นๆ อีกหลายประการซึ่งมนุษย์จะเรียนรู้หลังเกิด อย่างไรก็ตามสาเหตุที่ทำให้บุคคลมีความเห็นต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น ๔ ประการ คือ^๕

๑) ประสบการณ์เฉพาะอย่าง เป็นประสบการณ์ที่บุคคลได้พบกับเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง และการไปพบนั้นทำให้เกิดความพึงใจกลายเป็นความคิดเห็นของบุคคลนั้น

๒) การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น โดยปกติในชีวิตประจำวันคนเราต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ดังนั้น จึงรับเอาความคิดเห็นหลายๆ อย่างไว้โดยไม่ตั้งใจ เพราะการเกี่ยวข้องกันนั้นเป็นลักษณะที่ไม่มีแบบแผน โดยจะเป็นกลุ่มครอบครัว เครือญาติ หรือผู้ที่สนับสุนนกัน ส่วนตัวกลางที่เป็นสื่อสำคัญและมีอิทธิพลในการสร้างทัศนคติ คือ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือ วารสารต่างๆ เป็นต้น

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓๕ - ๗๓๖.

^๓ กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

^๔ จำลอง เงินดี, **เอกสารคำสอนวิชาจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒.

^๕ ถวิล ธาราโกชน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕-๖๗.

๓) รูปแบบ บ่อยครั้งที่ความคิดเห็นพัฒนามาจากการเลียนแบบ กล่าวคือ เป็นการมองดูบุคคลอื่นว่า การกระทำหรือปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างไร แล้วก็จำเป็นเอาเป็นรูปแบบปฏิบัติ ซึ่งรูปแบบนั้นจะก่อให้เกิดความคิดเห็นได้มากหรือน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่า ผู้เป็นแบบนั้นเป็นบุคคลที่เขายอมรับนับถือเพียงใด

๔) องค์ประกอบของสถาบัน อันได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน วัด หน่วยงาน สมาคม องค์การต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านั้นมีส่วนในการสร้างความคิดเห็นแก่บุคคล

ธงชัย สันติวงษ์ ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็น ได้แก่^๖

๑) การจูงใจทางร่างกาย ความคิดเห็นและทัศนคติของคนเกิดได้จากความต้องการให้ได้รับสิ่งต่าง ๆ ความต้องการทางด้านร่างกาย ซึ่งถ้าความคิดเห็นนั้น สามารถตอบสนองความต้องการของร่างกายได้ดี ความคิดเห็นและทัศนคติก็จะออกมาในลักษณะทางบวก และในทางกลับกันหากโอกาสตอบสนองความต้องการของร่างกายไม่ดีลักษณะของความคิดเห็นนั้นจะออกมาในลักษณะทางลบ

๒) ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นและทัศนคติส่วนมากจะอยู่บนพื้นฐานของการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ได้รับนั้นบางส่วนจะไปสร้างทัศนคติและความคิดเห็นได้

๓) การเกี่ยวข้องกับกลุ่ม ทัศนคติและความคิดเห็นบางอย่างจะมาจากกลุ่ม โดยที่สมาชิกของกลุ่มจะแสดงออกมาเพื่อให้กลุ่มของตนเองอยู่รอด หรือสามารถดำรงอยู่และมีการพัฒนาตลอดทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกให้ได้มากที่สุด ครอบครัว กลุ่มเพื่อน กลุ่มนักเรียน กลุ่มกีฬา ชมรมต่างๆ บางทีอาจมีการถ่ายทอดข้อมูลจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งของกลุ่มแล้วทำให้เกิดทัศนคติ และความคิดเห็นได้เช่นกัน

๔) ประสบการณ์ ประสบการณ์ของแต่ละคนที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดย่อมมีส่วนทำให้บุคคลนั้นมีความคิดเห็นและทัศนคติได้มาก

๕) ปัจจัยอื่นๆ เช่น เพศ ของผู้แสดงความคิดเห็น และทัศนคติ เวลาของการแสดงความคิดเห็น คือ คนเราเมื่ออยู่ในสถานการณ์หนึ่งก็จะมีความคิดเห็นแบบหนึ่ง ถ้าอยู่ในสถานการณ์หนึ่ง ความคิดเห็นก็อาจเปลี่ยนไปเป็นอีกแบบหนึ่งไม่เหมือนเดิม โดยที่ความคิดเห็นและทัศนคติที่เกิดขึ้นนั้นมีได้มาจากทุกปัจจัยแต่จะมาจากหลายๆ ปัจจัย แล้วแต่ส่วนไหนมีมากกว่ากัน ซึ่งสามารถดูได้จากความคิดเห็นหรือทัศนคตินั้น

นพมาศ วีระเวคิน ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นนั้นถูกจัดว่าเป็นส่วนที่มนุษย์ได้แสดงออกมาโดยการพูดหรือการเขียน มนุษย์นั้นจะพูดจากใจจริง

^๖ ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๖.

พูดตามสังคมหรือพูดเพื่อเอาใจผู้ฟังก็ตาม แต่เมื่อพูดหรือเขียนออกไปแล้วก็ทำให้เกิดผลได้ คนส่วนใหญ่มักจะถือว่าสิ่งที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงจิตใจ^๙

บุญเรียง ขจรศิลป์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของเจตคติ การที่บุคคลกล่าวว่าเขามีความเชื่อหรือความรู้สึกอย่างไรนั้น เป็นการแสดงความคิดเห็นของบุคคลนั้น ดังนั้น การวัดความคิดเห็นของบุคคลนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้^๙

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกซึ่งวิจาร์ณญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นการอธิบายเหตุผลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดเห็นมีลักษณะที่แคบกว่าทัศนคติในขณะที่ทัศนคติเป็นสิ่งที่แสดงภาพความรู้สึกต่างๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ แต่ความคิดเห็นจะอธิบายเหตุผลเฉพาะ^๙

เรืองเวทย์ แสงรัตนา ได้อธิบายว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางด้านความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการพูดหรือการเขียน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ประสบการณ์และสภาพแวดล้อมการแสดงความคิดเห็นนี้ อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่นก็ได้^{๑๐}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทัศนคติ/ความคิดเห็น ว่า ทั้งสองคำนี้มีความแตกต่างกันแต่อาจใช้ใช้แทนกันได้ โดยทั่วไป ทัศนคติ (Attitudes) เป็นความพึงพอใจ แนวโน้มทัศนะ หรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือความรู้สึกที่มีเกี่ยวกับเหตุการณ์ ส่วนความคิดเห็น (Opinion) เป็นการแสดงความคิดเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยถือว่าทั้งทัศนคติและความคิดเห็นใช้แทนกันได้^{๑๑}

สุชา จันท์ธอม ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเช่นเดียวกับทัศนคติ ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปคนเรา จะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไป และความคิดเห็นก็เป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติ^{๑๒}

^๙ นพมาศ ธีรเวคิน, *จิตวิทยาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๙๙.

^๙ บุญเรียง ขจรศิลป์, *วิธีวิจัยการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิชญา พรินต์, ๒๕๓๔), หน้า ๗๘.

^๙ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๑๐} เรืองเวทย์ แสงรัตนา, “ความคิดเห็นและความสนใจของนักเรียนเตรียมทหารเกี่ยวกับอัตราเพิ่มประชากรของประเทศไทย”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐.

^{๑๑} ศิริวรรณ เสรีรัตน์, *การวิจัยการตลาด ฉบับมาตรฐาน*, (กรุงเทพมหานคร : A.N. การพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๑๙.

^{๑๒} สุชา จันท์ธอม, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

สุชา จันท์เอม และ สุรางค์ จันท์เอม ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติ เราไม่สามารถแยกความคิดเห็นและทัศนคติออกจากกันได้ เพราะความคิดเห็นมีลักษณะคล้ายทัศนคติ แต่ความคิดเห็นแตกต่างจากทัศนคติตรงที่ทัศนคตินั้น เป็นความพร้อมทางจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจแสดงออกมาได้ทั้งคำพูดและการกระทำ ทัศนคติไม่เหมือนกับความคิดเห็นตรงที่ไม่ใช่สิ่งเร้าที่จะแสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตอบสนองอย่างตรง ๆ และลักษณะของความคิดเห็นไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ^{๑๓}

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะการพูดหรือการเขียน ซึ่งในการแสดงออกนี้จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และพฤติกรรมระหว่างบุคคล ก่อนที่จะมีการตัดสินใจแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนี้อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากผู้อื่นก็ได้^{๑๔}

สุโท เจริญสุข ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง สภาพความรู้สึทางด้านจิตใจที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคลอันเป็นผลให้ บุคคลมีความคิดต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่งในลักษณะที่ชอบไม่ชอบ หรือเฉย ๆ^{๑๕}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นของคนมีหลายระดับ คือ อย่างผิวเผินก็มี อย่างลึกซึ้งก็มี สำหรับความคิดเห็นที่เป็นทัศนคตินั้น เป็นความคิดเห็นอย่างลึกซึ้งและติดตัวไปเป็นเวลานาน เป็นความคิดเห็นทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะอย่างและมีอยู่เป็นเวลานานสั้น เรียกว่า ความคิดเห็น เป็นความคิดเห็นประเภทหนึ่งที่ไม่ตั้งอยู่บนรากฐานของพยานหลักฐานที่เพียงพอแก่การพิสูจน์ มีความรู้แห่งอารมณ์น้อยและเกิดขึ้นได้ง่ายแต่ก็สลายตัวเร็ว^{๑๖}

กู๊ดส์ ซี.วี. (Good ,C.V.) กล่าวว่า ความคิดเห็นหมายถึง ความเชื่อ ความคิดหรือการลงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่สามารถบอกได้ว่า ถูกต้องหรือไม่^{๑๗}

จอห์น ดับเบิลยู เบส (John W. Best) ได้ให้ความเห็นว่า ในการวัดความคิดเห็นซึ่งเป็นการวัดการแสดงออกทางด้านความรู้สึกต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยการเขียนหรือการพูดนั้น กระทำได้ในหลายๆ วิธี วิธีที่ใช้กันโดยทั่วไปก็คือ การตอบแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ ซึ่งถือว่ามี

^{๑๓}สุชา จันท์เอม และสุรางค์ จันท์เอม, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๔.

^{๑๔}สุพัตรา สุภาพ, *สังคมวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

^{๑๕}สุโท เจริญสุข, *หลักจิตวิทยาและพัฒนาการของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : แพร์พิตยา, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘-๕๙.

^{๑๖}อุทัย หิรัญโต, *สังคมวิทยาประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๑๗}Good, C.V., *Dictionary of Education*, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1973), p. 338.

วิธีที่ง่ายที่สุดในการที่จะบอกถึงความคิดเห็นก็คือ การแสดงให้เห็นถึงจำนวนร้อยละของคำตอบในแต่ละข้อความ เพราะจะทำให้เห็นว่า ความคิดเห็นจะออกมาในลักษณะเช่นไร จึงจะสามารถทำตามข้อคิดเห็นเหล่านั้นได้ หรือการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการใด ๆ ก็ตาม ความคิดเห็นที่วัดออกมาได้ จะทำให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจว่า เห็นสมควรหรือไม่ ในการที่จะดำเนินการตามนโยบายหรือลัทธิไป^{๑๘}

ชาว และ ไรท์ (Shaw & Wright) ให้ความหมายว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออก ซึ่งเป็นการตัดสินใจจากการประเมินค่า (Evaluation judgment) หรือทัศนะ (Point of view) เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และความคิดเห็นย่อมได้รับอิทธิพลของทัศนคติ^{๑๙}

นูนาลลี จัม ซี (Nunally Jum C.) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ทั้งความคิดเห็นและทัศนคติเป็นเรื่องของการแสดงออกของแต่ละบุคคลต่อประชาธิปไตยทั่วไป ต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และการแสดงออกทางความคิดเห็นในรูปที่เกี่ยวกับตัวเขา และได้กล่าวต่อไปอีกว่า คำว่า ความคิดเห็นนั้น จะใช้ในเรื่องเกี่ยวกับการลงความคิดเห็น (Judgment) และความรู้ (Knowledge) ในขณะที่ทัศนคตินั้นมักใช้กันมากในเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึก (Feeling) และความชอบพอ (Preference) ทำที่สุดเขาได้สรุปว่า เรามักใช้คำว่าความคิดเห็นมากกว่าทัศนคติ^{๒๐}

ฟิว พี เอ็ม แมน (Feld M.P. man) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า การสำรวจความคิดเห็น เป็นการศึกษาค้นคว้าความรู้ของบุคคล กลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ละคนจะแสดงความเชื่อและความรู้สึกใด ๆ ออกมาโดยการพูด การเขียน เป็นต้น การสำรวจความคิดเห็นจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนนโยบายต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือการเปลี่ยนแปลงระบบงาน รวมทั้งในการฝึกหัดทำงานด้วย เพราะจะทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเป็นไปตามความพอใจของผู้ร่วมงาน^{๒๑}

มารี แอล กู๊ด (Mary L. Good) ได้ให้ความหมายของความคิดเห็น (Opinion) ไว้หลายความหมาย^{๒๒} ได้แก่

^{๑๘} John W. Best, **Research in Education**, (New Leasey : Prentice-Hall, 1981), p. 171.

^{๑๙} M.E. Shaw and J.M. Wright, **Scale for the Measurement of Attitude**, (New York : McGraw-Hill Book, 1967), p. 320.

^{๒๐} Nunally Jum C., **Test and Measurements Assessment and Prediction**, (New York : McGraw Hill Book Co., Inc., 1950), p.285.

^{๒๑} Fled M.P. Man, **Psychology in the Industrial Environment**, (London : Butterworth and Co., Ltd., 1971), p.3.

^{๒๒} Mary L. Good, **Integrating the Individual and the Organization**, (New York : Wiley, 2006), p. 17.

๑) ความหมายทั่วไป หมายถึง ความเชื่อ ความคิดเห็น ข้อพิจารณา ความรู้สึก หรือ ทัศนคติที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์อย่างแน่นอน และยังคงขาดน้ำหนักทางเหตุผลหรือการวิเคราะห์ หรือกล่าวกว้างๆ ได้ว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าความรู้

๒) ความหมายเฉพาะ หมายถึง การพิจารณาหรือการวินิจฉัยอย่างมีแบบแผนจาก แหล่งข้อมูล หรือบุคคลที่เชื่อถือได้

๓) ความคิดเห็นสาธารณะ (Public Opinion) หมายถึง การพิจารณาหรือข้อวินิจฉัย รวมๆ ของกลุ่มคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ หรือข้อเท็จจริง

ลูเทอร์ ฟรีแมน (Luthans Freeman) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความพร้อมทางด้านจิตใจที่จะตอบสนองต่อบุคคล สถานการณ์ วัตถุและความคิดเห็น โดยมีลักษณะที่คงที่แน่นอน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ และมีรูปแบบการตอบสนองอย่าง เดียวกัน^{๒๓}

แรมเมอร์ & รัมมี (Remmers และ Rumme) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น ไว้ว่า ความคิดเห็นมี ๒ ประเภท คือ^{๒๔}

๑) ความคิดเห็นเชิงบวกสุด-เชิงลบสุด เป็นความคิดเห็นที่เกิดจากการเรียนรู้ และ ประสบการณ์ ซึ่งสามารถทราบทิศทางได้ ทิศทางบวกสุด ได้แก่ ความรักจนหลงบูชา ทิศทาง ลบสุด ได้แก่ รังเกียจมาก ความคิดเห็นเหล่านี้รุนแรงเปลี่ยนแปลงได้ยาก

๒) ความคิดเห็นจากความรู้ความเข้าใจ การมีความคิดต่อสิ่งหนึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อสิ่งนั้น เช่น ความรู้ความเข้าใจในทางที่ดี ชอบ ยอมรับ ความรู้ความเข้าใจ ในทางที่ดี ชอบ ยอมรับ ความรู้ความเข้าใจในทางไม่ดี ไม่ชอบ รังเกียจ ไม่เห็นด้วย การวัด ระดับความคิดเห็นสามารถวัดได้โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า

อะโนนิเมิส (Anonymous) ได้กล่าวว่า ความคิดเห็น มีหลายความหมาย ได้แก่

๑) ความเชื่อ ทัศนคติ การพิจารณา หรือการวินิจฉัย หรือการประเมินผลอย่างมีรูปแบบในใจ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ๒) ความเชื่อที่มีน้ำหนักมากกว่าความรู้สึกในใจและมี น้ำหนักน้อยกว่าความรู้สึกที่แท้จริง หรือมุมมองที่เกิดขึ้นทั่วไป ๓) การแสดงออกถึงการ พิจารณาหรือคำแนะนำอย่างมีรูปแบบโดยเฉพาะผู้เชี่ยวชาญหรือการแสดงออก เช่น การ

^{๒๓}Luthans Freeman, **Ogranization Behavioral**, 7th ed., (Singapore : McGraw-Hill, 1995), p. 609.

^{๒๔}Remmers, H.H., H.L. Gage and j. Francis Rummel, **Practical Introduction to Measurement and Evaluation**, 2nd ed., (New York : Harper & Row, 1965), p. 154.

ตัดสินใจ การพิจารณาดี หรือการวินิจฉัยอย่างมีรูปแบบด้วยเหตุผลกฎหมาย หรือหลักเกณฑ์ที่ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่มีกฎหมายรองรับ^{๒๕}

เฮอล็อค อี (Hurlock E.) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกด้านความรู้สึกสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นความรู้สึกเชื่อถือที่ไม่ได้อยู่บนความแน่นอนหรือความจริง แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจบุคคลจะแสดงออกโดยมีข้ออ้าง หรือการแสดงเหตุผลสนับสนุนหรือปกป้องความคิดเห็นนั้น ความคิดเห็นบางอย่างเป็นผลของการแปลความหมายของข้อเท็จจริง ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติเฉพาะตัวของแต่ละคน เช่น พื้นความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน สภาพแวดล้อม และมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ การแสดงความคิดเห็นอาจจะได้รับการยอมรับ หรือปฏิเสธจากคนอื่น ๆ ก็ได้^{๒๖}

สรุปได้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการแสดงออกซึ่งวิจักษณ์ญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องของจิตใจและเปลี่ยนแปลงไปตามข้อเท็จจริง หรือสถานการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นกับคุณสมบัติส่วนบุคคลความคิดเห็นคล้ายกับทัศนคติ แต่เป็นความรู้สึกที่ผิวเผินหรือหยาบกว่าทัศนคติ

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

จากการตรวจสอบเอกสารปรากฏว่า มีผู้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้หลายท่าน ดังนี้

นพมาศ ธีรเวคิน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นนั้นถูกจัดว่าเป็นส่วนที่มนุษย์ได้แสดงออกมาโดยการพูดหรือการเขียน มนุษย์นั้นจะพูดจากใจจริง พูดตามสังคมหรือพูดเพื่อเอาใจผู้ฟังก็ตาม แต่เมื่อพูดหรือเขียนออกไปแล้วก็ทำให้เกิดผลได้ คนส่วนใหญ่มักจะถือว่าสิ่งที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความในใจ^{๒๗}

สุรางค์ จันทร์เอม ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติ เราไม่สามารถแยกความคิดเห็นและทัศนคติออกจากกันได้ เพราะความคิดเห็นมีลักษณะคล้ายทัศนคติ แต่ความคิดเห็นแตกต่างจากทัศนคติตรงที่ทัศนคตินั้น เป็นความพร้อมทางจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อาจแสดงออกมาได้ทั้งคำพูดและการกระทำ ทัศนคติ

^{๒๕} Anonymus, **Merriam-Webster's Collegiate Dictionary**, 10th ed., (Merriam-Webster incorporated : Massachusetts, 1996), p. 12-15.

^{๒๖} Hurlock E., **Adolescent Development**, (New York : McGraw-Hill Book, 1995), p. 145-148.

^{๒๗} นพมาศ ธีรเวคิน, **จิตวิทยาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๙๙.

ไม่เหมือนกับความคิดเห็นตรงที่ไม่ใช่สิ่งเร้าที่จะแสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตอบสนองอย่างตรงๆ และลักษณะของความคิดเห็นไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ^{๒๘}

สุภัตรา สุภาพ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะการพูดหรือการเขียนซึ่งในการแสดงออกนั้นจะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์และพฤติกรรมระหว่างบุคคล ก่อนที่จะมีการตัดสินใจแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนี้อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากผู้อื่นก็ได้^{๒๙}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นของคนมีหลายระดับ คือ อย่างผิวเผินก็มี อย่างลึกซึ้งก็มี สำหรับความคิดเห็นที่เป็นทัศนคตินั้น เป็นความคิดเห็นอย่างลึกซึ้งและติดตัวไปเป็นเวลานาน เป็นความคิดเห็นทั่วๆ ไปไม่เฉพาะอย่างและมีอยู่เป็นเวลายาวนาน เรียกว่า ความคิดเห็น เป็นความคิดเห็นประเภทหนึ่งที่ไม่ตั้งอยู่บนรากฐานพยานหลักฐานที่เพียงพอแก่การพิสูจน์ มีความรู้แห่งอารมณ์น้อยและเกิดขึ้นได้ง่ายแต่ก็สลายตัวเร็ว^{๓๐}

เฟลด์ เอ็ม.พี. แมน (Feld M.P. man) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า การสำรวจความคิดเห็น เป็นการศึกษาค้นคว้าความรู้สึกรู้ใจของบุคคล กลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ละคนจะแสดงความเชื่อและความรู้สึกใดๆ ออกมาโดยการพูด การเขียน เป็นต้น การสำรวจความคิดเห็นจะเป็นประโยชน์ต่อการวางนโยบายต่างๆ การเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือการเปลี่ยนแปลงระบบงาน รวมทั้งในการฝึกหัดทำงานด้วยเพราะจะทำให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นไปตามความพอใจของผู้ร่วมงาน^{๓๑}

เฮอร์ล็อก อี (Hurlock E.) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกด้านความรู้สึกสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นความรู้สึกเชื่อถือที่ไม่ได้อยู่บนความแน่นอนหรือความจริง แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจบุคคลจะแสดงออกโดยมีข้ออ้างหรือการแสดงเหตุผลสนับสนุนหรือปกป้องความคิดเห็นนั้น ความคิดเห็นบางอย่างเป็นผลของการแปลความหมายของข้อเท็จจริง ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติเฉพาะตัวของแต่ละคน เช่น พื้นความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน สภาพแวดล้อมและมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ การแสดงความคิดเห็นอาจจะได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่น ๆ ก็ได้^{๓๒}

^{๒๘} สุชา และสุรางค์ จันทร์เอม, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๔.

^{๒๙} สุภัตรา สุภาพ, *สังคมวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

^{๓๐} อุทัย หิรัญโต, *สังคมวิทยาประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๓๑} Fled M.P. man, *Psychology in the Industrial Environment*, (London : Butterworth and Co., Ltd., 1971), p. 3.

^{๓๒} Hurlock E., *Adolescent Development*, (New York : McGraw-Hill Book, 1995), p. 145 - 148.

สรุปได้ว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกมาซึ่งการตัดสินใจจากการประเมินค่า หรือทักษะเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะภายใต้ทัศนคติของแต่ละบุคคล ซึ่งในการแสดงความคิดเห็นนี้จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และพฤติกรรมระหว่างบุคคล เป็นเครื่องช่วยในการพิจารณาและประเมินค่า ก่อนการแสดงความคิดเห็นออกมา ซึ่งการแสดงออกความคิดเห็นนี้อาจจะเป็นในทางเห็นด้วยหรือไม่ก็ได้ ในบางครั้งความคิดเห็นนี้อาจจะอยู่ในลักษณะเห็นด้วยมากหรือเห็นด้วยน้อย และเมื่อแสดงความคิดเห็นออกมาแล้วอาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากผู้อื่นหรือไม่ก็ได้

๒.๑.๓ ความสำคัญของความคิดเห็น

จากการตรวจสอบเอกสารปรากฏว่า มีผู้ให้ความสำคัญของความคิดเห็นไว้ดังนี้
จิตรจำนง สุภาพ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของความคิดเห็นว่า ความคิดเห็นมีอิทธิพลครอบงำและมีบทบาทกำหนดวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นอย่างมาก สามารถนำชีวิตสังคมหรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญงอกงามหลุดพ้นหรือนำไปสู่ความเสื่อมความพินาศก็ได้ ดังจะมองเห็นในชีวิตของบุคคล ทิฐิ ความเห็นชีวิตทั้งในด้านเป็นตัวชักจูงและกำหนดวิถีรับเข้าและด้านแสดงออกกล่าวคือ จะมองเห็นโลกและชีวิตเป็นอย่างไรและจะปฏิบัติต่อโลกและชีวิตนั้นอย่างไร เริ่มตั้งแต่การแปลความหมายของประสบการณ์ที่รับเข้ามาใหม่อย่างไร จะตีค่าจะตัดสินวินิจฉัยอย่างไร จะหันไปหาหรือเลือกรับสิ่งใด ส่วนใด ในแง่ใด จะเห็นด้วยหรือไม่ จะอยู่ฝ่ายใดและชักนำแนวความคิด การพูด การกระทำ ที่จะสนองตอบได้ แสดงปฏิภิกิริยาออกไปเองว่าจะเอาอย่างไร พูดหรือทำอย่างไรกับบุคคล สิ่งของ สภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์นั้นๆ พร้อมทั้งสร้างเหตุผลประกอบสำหรับการที่จะพูดจะทำเช่นนั้น

สรุปได้ว่า ความสำคัญของความคิดเห็น คือการศึกษาความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งแต่ละบุคคลจะแสดงออก ความเชื่อและความรู้สึกใดๆ ออกมาโดยการพูดหรือการเขียน เป็นต้น การสำรวจความคิดเห็นจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานด้านต่าง เพราะจะทำให้การบริหารงาน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถ้าจะให้สำเร็จและบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริงแล้วก็คงจะได้ความร่วมมือจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จึงจะทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๒.๑.๔ หลักการวัดความคิดเห็น

ในเรื่องของการวัดความคิดเห็นนั้นได้มีผู้ให้หลักการไว้แตกต่างกัน ดังนี้
จิตรจำนง สุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะของความคิดที่ดี ความคิดที่ดีจนถึงขั้นเกิดปัญญา ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิด การคิดเป็น การคิดที่มีระบบระเบียบ กล่าวโดยรวมๆ ก็คือ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามที่สิ่ง

นั้นๆ มันเป็นเรื่องมัน คิดหาเหตุผล ค้นหาต้นตอหรือต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายและแยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้น ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์ที่สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาต้นเหตุ อุปาทานของตนเข้าไปเกี่ยวข้อง^{๓๓}

วิเชียร เกตุสิงค์ ได้กล่าวถึงหลักการวัดความคิดเห็นว่า การใช้แบบสอบถามสำหรับวัดความคิดเห็นจะต้องระบุให้ผู้ตอบ ตอบว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับข้อความที่กำหนดให้แบบสอบถามประเภทนี้นิยมสร้างตามแนวคิดของลิเคอร์ท ซึ่งแบ่งน้ำหนักความคิดเห็นเป็น ๕ ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วยมาก เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ส่วนการให้คะแนนขึ้นอยู่กับใจความว่าจะเป็นปฏิฐาน (Positive) หรือนิเสธ (Negative) นอกจากนี้ ในการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลที่ทำให้ความคิดเห็นแตกต่างกันประกอบด้วย^{๓๔}

๑. การอบรมของครอบครัว อิทธิพลของครอบครัวมีมากกว่าปัจจัยอื่นๆ เพราะครอบครัวเป็นสถาบันสังคมแห่งแรกของบุคคล

๒. กลุ่มและสังคมที่เกี่ยวข้อง บุคคลเมื่ออยู่ในกลุ่มใดหรือสังคมใดก็จะมีความคิดเห็นทางเดียวกันและสังคมนั้นๆ กลุ่มเป็นส่วนผลักดันให้บุคคลมีการเรียนรู้

๓. วัฒนธรรม ประเพณี บุคคลเมื่อได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและประเพณีย่อมปฏิบัติไปตามวัฒนธรรมและประเพณีนั้นๆ และมักจะมีความคิดเห็นต่อวัฒนธรรมและประเพณีของตนไปในทางที่ดี

๔. การศึกษา ระดับการศึกษามีอิทธิพลมากต่อการแสดงความคิดเห็นเพราะเป็นการจัดประสบการณ์ให้กับบุคคล

๕. สื่อมวลชนได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลมากต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของบุคคล เพราะจะเป็นสื่อในการสร้างความคิดเห็นด้านบวกและด้านลบได้

เบส ดับเบิลยู .เจ , (Best, J.W) ได้กล่าวไว้ว่า ในการที่ผู้ใดจะแสดงความคิดเห็นออกมาั้นวิธีการที่จะใช้โดยทั่วไป คือ วิธีการตอบแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามได้เสนอแนะว่า วิธีที่ง่ายที่สุด ที่จะบอกถึงความคิดเห็นคือ การแสดงออกให้เห็นร้อยละของคำตอบในแต่ละข้อความ เพราะจะทำให้เห็นว่าความคิดเห็นจะออกมาในลักษณะใดและจะได้ทำตามข้อคิดเห็นเหล่านั้น^{๓๕}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๙.

^{๓๔} วิเชียร เกตุสิงค์, หลักการสร้างและวิเคราะห์เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, ๒๕๒๔), หน้า ๙๔ - ๙๗.

^{๓๕} Best, J.W., *Research in Education*, (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall Inc, 1977), p. 169.

สรุปได้ว่า การวัดความคิดเห็นนั้นสามารถที่จะวัดออกมาได้โดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งมีทั้งแบบเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย กับแบบข้อความที่กำหนดให้ โดยนิยมสร้างตามแนวคิดของลิเคอร์ท ซึ่งแบ่งน้ำหนักความคิดเห็นเป็น ๕ ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วยมาก เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ตามแต่ความรู้สึกของแต่ละบุคคล

๒.๑.๕ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น

ในเรื่องของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

จำเรียง ภาวิจิตร ได้กล่าวว่าสาธารณมติหรือมติมหาชน หมายถึงทัศนความรู้สึกละและความคิดเห็นของประชากรกลุ่มต่าง ๆ เฉพาะกลุ่มเกี่ยวข้องกับประเด็นความสนใจหรือปัญหาประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ช่วงระยะเวลาหนึ่งสาธารณมติประเด็นใด ๆ ก็ตามไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นมติหรือความคิดเห็นของประชาชนทั้งหมดในประเทศ แต่เป็นความคิดเห็นของประชากรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผลมาจากสิ่งที่ยังตกลงไม่ได้ จำเป็นต้องมีการถกเถียงหาเหตุมาอภิปรายกันให้เห็นทั้งข้อดีและข้อเสียในที่สุดเกิดการตัดสินใจร่วมกันจนเป็นมติออกมา คุณภาพของมติมหาชนหรือสาธารณมติขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประเด็น ดังนี้^{๓๖}

๑. การอภิปรายของสาธารณชน ซึ่งต้องมีความกระตือรือร้น มีประสิทธิภาพและสามารถเปลี่ยนมติไปในทิศทางหนึ่งทิศทางใดได้

๒. มีข่าวสารและข้อมูลที่เพียงพอ

๓. มีเสรีภาพในการคิดและการแสดงออก

๔. คุณภาพของความเป็นผู้นำต้องดี เพราะความคิดเห็นของผู้นำและผู้เชี่ยวชาญจะมีอิทธิพลต่อสาธารณมติ

๕. กลุ่มกดดันจะแสวงหาผลประโยชน์หรือข้อได้เปรียบจากการสนับสนุนของผู้มีอำนาจในสังคม

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อสาธารณมติ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น

๑. **ภูมิหลังทางสังคม (Social Background)** กลุ่มคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกันโดยทั่วๆ ไปย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันไปด้วย เช่น ความคิดเห็นระหว่างผู้สูงอายุกับผู้เยาว์ระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองและระหว่างผู้มีรายได้น้อยกับผู้มีรายได้สูง

๒. **กลุ่มอ้างอิง (Reference Groups)** โดยปกติจะคบหาสมาคมกันหรือกระทำสิ่งใดให้แก่ผู้ใดนั้น ความคิดที่มักจะคำนึงถึงก็คือมีอะไรร่วมกันได้หรืออ้างอิงกันได้ เช่น มีอาชีพแบบเดียวกัน เป็นสมาชิกศิษย์เก่าโรงเรียนเดียวกัน ซึ่งแต่ละคนย่อมกำหนดหรือระบุกลุ่มที่ตนเอง

^{๓๖} จำเรียง ภาวิจิตร, สังคมวิทยา มานุษยวิทยาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๔๘.

เป็นสมาชิกหรือเป็นกลุ่มที่ตนเองมีความรู้สึกว่าคุณเองอยู่ในกลุ่มและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ กลุ่มดังกล่าวมีอิทธิพลต่อสาธารณชน

๓. กลุ่มกระตือรือร้นและกลุ่มเฉื่อยชา (Active and Passive Groups) ผู้ที่สนใจและมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งย่อมมีความกระตือรือร้นเป็นพิเศษและก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ได้มากที่สุดและสามารถมีอิทธิพลต่อสาธารณชนโดยเฉพาะการจูงใจให้คนเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในประเด็นต่างๆ ได้ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มเฉื่อยชาที่ไม่มีบทบาทอะไรต่อสาธารณชน^{๓๗}

สรุปได้ว่า ความคิดเห็นเป็นสิ่งที่แสดงออกทางความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาจากข้อเท็จจริง ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม และบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรมที่บุคคลประสบพบเจอ ทั้งนี้ความคิดเห็นอาจแสดงออกมาในรูปแบบของคำพูด การเขียนหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง จากพื้นฐานความรู้ที่มีอยู่เดิมหรือประสบการณ์ที่ผ่านมา ความคิดเห็นของบุคคลจะมีระดับที่แตกต่างกันในความคิดเห็นขึ้นอยู่กับอายุและประสบการณ์ของผู้แสดงความคิดเห็นเป็นสำคัญ

๒.๒ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาท

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท มีผู้กล่าวถึงไว้หลายท่าน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า บทบาท ไว้ว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่นบทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครูหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่^{๓๘}

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้น บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม ทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่างๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียนอบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและ

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๒.

อื่นๆ อีกเป็นต้น ตำแหน่งอื่นๆ ก็เช่นกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำ ในฐานะที่ครองตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้ผู้นั้นอยู่”^{๓๙}

พระมหาสุภา อุทโท ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก หรือลงมือปฏิบัติตามคาดหวังของผู้อื่น ตามสถานภาพ และตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ในขณะนั้นๆ^{๔๐}

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้นๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^{๔๑}

ขนิษฐา วิเศษสาทร และมุกดา ศรียงค์ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ความคาดหวัง หรือตามหน้าที่ที่แสดงจริง^{๔๒}

ณรงค์ เส็งประชา ได้ให้ความหมายว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ^{๔๓}

ประภาพิศ สัญชาติเจตน์ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคน ซึ่งคนอื่นคาดคิดหรือคาดหวังว่าเขาจะทำเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง^{๔๔}

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง พิจารณารอบทบาทนั้นมี ๒ นัย คือ ทางด้านโครงสร้าง บทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคม ที่มีชื่อเรียกต่างๆ กันแสดงบทบาทโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นๆ ส่วนทางด้านกรแสดงบทบาท หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (Social Structure) บทบาทเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากแบบแผนการกระทำของบุคคลที่ได้เรียนรู้จากสถานการณ์ในสังคม^{๔๕}

^{๓๙} งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๔๐} พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทพระสงฆ์ในทศวรรษหน้า (๒๕๔๑ – ๒๕๖๐)”, **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

^{๔๑} กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๔๒} ขนิษฐา วิเศษสาทร และมุกดา ศรียงค์, **จิตวิทยาสังคมและมนุษย์สัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖), หน้า ๙.

^{๔๓} ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๙๙.

^{๔๔} ประภาพิศ สัญชาติเจตน์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๒๔) หน้า ๙๙.

^{๔๕} ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, **สถานภาพและบทบาท**, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

ปราชญา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า สิ่งที่คุณจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^{๔๖}

พัชนี วรกวิน ได้กล่าวว่า บทบาท ก็คือ แบบแผนของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้นๆ และบทบาทอาจเปลี่ยนไปได้ตามตำแหน่งที่เปลี่ยนไป^{๔๗}

พทยา สายหู ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือ การกระทำต่างๆ ตาม “บท” ที่กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำ トラบไตที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆ เป็นตัวอะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร^{๔๘}

ไพบูลย์ ช่างเรียน ได้อธิบายว่า บทบาทของคนในสังคมย่อมขึ้นกับสถานภาพที่ตนครองอยู่ และคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคล บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุ จูงใจ การอบรมขัดเกลาความพอใจ^{๔๙}

ยนต์ ชุ่มจิต กล่าวว่าบทบาท หมายถึง ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่นๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหาร ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็กๆ^{๕๐}

ลือชา ธรรมวิสัยสถิต ให้ความหมายของบทบาทในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่งๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้นๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพ

^{๔๖} ปราชญา กล้าผจญ, พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๔๗} พัทณี วรกวิน, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๒.

^{๔๘} พทยา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗.

^{๔๙} ไพบูลย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๕๐} ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

เป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกันและเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้นบทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^{๕๑}

วราคม ทีสุกะ กล่าวว่า บทบาท คือสิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็นสถานภาพ^{๕๒}

สงวน สิทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือตามลักษณะการรับรู้ หรือตามที่แสดงจริง^{๕๓}

สงวนศรี วิรัชชัย ได้แบ่งลักษณะบทบาทออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑. บทบาทที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่ม หรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์กรนั้นๆ

๒. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาท หรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ เช่น นักเรียนคาดหวังว่าครูจะช่วยอธิบายปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับบทเรียนให้กับตน เป็นต้น บทบาทนี้มักจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด

๓. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

๔. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติ หรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของเจ้าตัวผู้อยู่ในตำแหน่ง

๕. บทบาทผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อื่นในตำแหน่ง^{๕๔}

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคล ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเทียบเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท^{๕๕}

^{๕๑} ลือชา ธรรมวินัยสถิต, มนุษย์กับสังคม, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^{๕๒} วราคม ทีสุกะ, สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน, (กรุงเทพฯมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

^{๕๓} สงวนศรี สิทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา, (กรุงเทพฯมหานคร : เกียรติกู้ภัยการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓ - ๒๔.

^{๕๕} สมคิด เพ็งอุดม, "การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสุพรรณบุรี", ปรินญาณิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

สุชา จันท์เอม และคณะกล่าวว่า “บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมากบทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำนั้น คือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิ และหน้าที่ให้สถานภาพใด อย่างไม่ใด แล้วบุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้”^{๕๖}

สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ ได้กล่าวถึงบทบาทและพฤติกรรมมนุษย์ไว้ ๓ ประการคือ

๑. บทบาทที่ถูกกำหนดขึ้น เป็นบทบาทตำแหน่งหน้าที่สิทธิทางสังคม
๒. บทบาทที่คาดหวังเป็นบทบาทที่อยู่ในระดับความคิดส่วนบุคคลหรือความความคาดหวังของสังคมที่ต้องให้บุคคลแสดงบทบาทตามตำแหน่งหน้าที่ รวมทั้งความคาดหวังของตนเองแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวัง
๓. บทบาทที่เป็นจริงเป็นบทบาทที่เจ้าของตำแหน่งหน้าที่ตามสภาพแสดงจริงอาจเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวังหรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวังหรือเป็นบทบาทที่ถูกกำหนด หรืออาจไม่เป็นไปตามทั้งบทบาทที่ถูกกำหนด และบทบาทที่ถุกคาดหวังก็ได้

แสวง รัตนมงคลมาศ ได้จำแนกลักษณะบทบาทไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. บทบาทในอุดมคติ (ideal roles) หมายถึง บทบาทที่ควรจะเป็นไปตามอุดมคติอุดมการณ์หรือหลักการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
๒. บทบาทที่เป็นจริง (actual roles) หมายถึง ข้อเท็จจริงในด้านกิจกรรมหรือผลงานที่ได้ปฏิบัติจริง
๓. บทบาทที่รับรู้ (perceived role) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบหรือภารกิจของตนว่าควรเป็นอย่างไร
๔. บทบาทที่คาดหวัง (expecting role) หมายถึง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งหวังต้องการให้อีกฝ่ายหนึ่งประพฤติปฏิบัติอย่างไร
๕. บทบาทที่ถุกคาดหวัง (expected role) หมายถึง การที่ฝ่ายหนึ่งถูกคาดหวังจากอีกฝ่ายหนึ่งว่า ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นไปตามคาดหวังของอีกในการศึกษาเรื่องบทบาทในแต่ละคู่กัน มีหลักการวิเคราะห์ว่าบทบาทในแต่ละคู่ควรที่จะสอดคล้อง (role must be commensurate) จึงจะมีความสำเร็จสูง หากมีความขัดแย้งในบทบาท (role conflict) มากเท่าไรความล้มสลายจะเกิดขึ้น

โสภา ชูพิกุลชัย ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขาทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน บทบาทที่ทำให้คนในสังคม

^{๕๖} สุชา จันท์เอม, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

สามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการอะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม^{๕๗}

เหลือ เอกตะคุ ได้สรุปว่า บทบาท หมายถึง รูปแนวทางของการแสดง พฤติกรรม แสดงความคิดเห็น และการปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับจากสังคม เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสั่งสอนให้ความรู้แก่นักเรียน^{๕๘}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายว่า บทบาท คือหน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ บทบาทเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งพฤติกรรมของบุคคลในสถานะหนึ่งที่มีต่อบุคคลในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียว^{๕๙}

ลินตัน (Linton) ให้ความหมายว่า “บทบาทเป็นจุดของความคาดหวังตามกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับสถานภาพสังคมดังนั้น บุคคลต่างๆ ในสังคมจะมีบทบาทเป็นกรอบและถูกคาดหวังว่าควรมีพฤติกรรมอย่างไร”^{๖๐}

เลโอนาร์ด เบอริควิทซ์ (Leonard Berkowitz) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึงพฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคมที่ได้รับมาหรือหมายถึงการกระทำที่บุคคลในสถานภาพนั้นแสดงออก^{๖๑}

สรุปได้ว่า บทบาทก็คือ พฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานภาพของบุคคลในสังคม บทบาท เป็นแบบแผน ความต้องการ เป้าประสงค์ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมและการกระทำของสมาชิกที่ชุมชนคาดหวังว่าจะต้องเป็นตามลักษณะของตำแหน่งนั้นๆ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่า บทบาทคือสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง

^{๕๗} โสภกา ชูพิกุลชัย, *จิตวิทยาสังคมประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๔๕.

^{๕๘} เหลือ เอกตะคุ, “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนมัธยมศึกษา ในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^{๕๙} อุทัย หิรัญโต, *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๗.

^{๖๐} ทิตยา สุวรรณชฎ, *พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล : ส่วนท้องถิ่น สังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

^{๖๑} Berkowitz Leonard, *Social Psychology*, (Illinois : Scott Foresma, 1972), p. 20.

๒.๒.๒ ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ในการศึกษาครั้งนี้ คงไม่สามารถละเอียดเลยที่จะมีกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ได้ การเข้าใจทฤษฎีบทบาทจะทำให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ได้ ดังนั้น สมาชิกทุกคนในสังคม จึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของกันและกันว่าเมื่อไร เวลาไหน และที่ใด บุคคลควรจะแสดงบทบาทอย่างไรจึงจะเหมาะสมอันเป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย พอจะสรุปทฤษฎีต่างๆ ได้ ดังนี้

กรรณิการ์ ขวัญอารีย์ ได้แบ่งลักษณะบทบาทของคนในสังคมไว้ดังนี้ คือ

๑. บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially prescribed or ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทแต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำ ในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจไม่ตรง ตามบทบาทอุดมคติทุกประการ และอาจแตกต่างกันไป แต่ละบุคคลก็ได้

๓. บทบาทที่กระทำจริง (The performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริง ตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่กระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ^{๖๒}

งามตา สุขประเสริฐ ได้กล่าวว่า การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกันทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจคนไปยังจุดประสงค์ โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวนำทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำในทางที่ไม่ดี คือ ไม่มีผลงานที่สร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader)^{๖๓}

เดโช สวานานนท์ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทซึ่งมีสาระสำคัญว่าบทบาทจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้^{๖๔}

๑. รู้สถานภาพของตนในสังคม

๒. คำนึงถึงพฤติกรรมที่ควรแสดงออกในสถานการณ์นั้นๆ ที่เหมาะสมกับสถานภาพของตน

^{๖๒} กรรณิการ์ ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

^{๖๓} งามตา สุขประเสริฐ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”, รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

^{๖๔} สุพร จุลทอง, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

๓. คำนึงถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น

๔. ประเมินผลการแสดงบทบาทของตนเอง

ชิตยา สุวรรณชฎ ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า บทบาทเป็นลักษณะพฤติกรรมที่กำหนด และยังแบ่งหน้าที่ออกเป็น “บทบาทตามอุดมคติ” (ideal role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งของสังคมควรปฏิบัติ และเป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงตำแหน่งอารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ ปฏิกริยาของผู้เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ชิตยา สุวรรณชฎ ได้กล่าวสรุปฐานะตำแหน่ง และบทบาททางสังคมไว้ดังนี้ คือ

๑. มีสถานภาพ (status) อยู่จริงในสังคม และมีอยู่ก่อนตัวคนจะเข้าไปครอง

๒. มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

๓. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ในสังคมนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะ ตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

๔. ฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้นได้มาจากการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ในสังคมนั้น

๕. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกัน พฤติกรรมที่เป็นจริงของคนที่ครองฐานะตำแหน่ง เพราะพฤติกรรมจริงเป็นผลของปฏิกริยาของคนที่ครองตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และของคนอื่นที่เข้าร่วมพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม^{๖๕}

นงเยาว์ ปิฎกรัษต์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท โดยสรุปความมาจากแนวคิดของ Cohen ว่า การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้น เรียกว่า เป็นบทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนมิได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง การที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งของเขา ความไม่ตรงกันของบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นอาจมีสาเหตุมาจากสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้^{๖๖}

๑. บุคคลขาดความเข้าใจในบทบาทที่สั่งต้องการ

๒. ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด

^{๖๕}ชิตยา สุวรรณชฎ, พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล : ส่วนท้องถิ่น สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

^{๖๖}นงเยาว์ ปิฎกรัษต์, อ่างในสุพร จุลทอง, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘ .

๓. บุคคลไม่มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประกอบมี โคตรกอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า “บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้านซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่จะมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้^{๖๗}

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ

๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท

๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

ไพบูลย์ ช่างเรียน ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า “บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้นบทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดูและความพอใจ”^{๖๘}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่าทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์และลักษณะของปัจเจกบุคคล แล้วชี้ให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือนิยาม บทบาท สังคมมนุษย์ คือโรงละคร มนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดงมีบทบาทเป็นตัวกำกับ มนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่าง ๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรงมีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรมตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับ มนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวให้เข้ากับผู้ชมต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่างๆ (Generalized others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญตนช่วยในการแสดง อาศัยศักยภาพของตนและทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วยเป็นสไตลล์ของตนในการติดต่อสัมพันธ์กับ^{๖๙}

พาร์สันส์ (Parsons) เป็นนักสังคมวิทยา กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลที่มีเพื่อนมาก ก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว^{๗๐}

^{๖๗} ประกอบมี โคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๖๘} ไพบูลย์ ช่างเรียน, *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๗.

^{๖๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) กล่าวว่า ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานในบทบาท ๑๐ บทบาทด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และกลุ่มบทบาทการตัดสินใจ

๑. บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal roles) ได้แก่ บทบาทของความเป็นหัวหน้าในเชิงสัญลักษณ์ (figurehead role) เช่น ประธานในงานพิธีการต่างๆ บทบาทการแสดงออกในฐานะผู้นำ (leader) ได้แก่ การจ้างงาน การอบรม การกระตุ้นจิตใจ และการรักษาระเบียบวินัยของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนบทบาทสุดท้าย คือ บทบาทการประสานงานในกลุ่ม (liaison role) ได้แก่ การกระทำกิจกรรมซึ่งต้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่อยู่ภายใน และภายนอกองค์กร เช่น ผู้จัดการฝ่ายการตลาดขอข้อมูลด้านกำลังคนจากผู้จัดการฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล ถือเป็น การติดต่อประสานงานกันภายในองค์กรแต่หากผู้จัดการฝ่ายการตลาดติดต่อสื่อสารกับพนักงานของบริษัทอื่น ก็ถือเป็น การประสานงานกันนอกองค์กร เป็นต้น

๒. บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (information roles) ผู้บริหารมีหน้าที่หรือบทบาทในการรับและเก็บรวบรวมข่าวสารจากใน และนอกองค์กรของตน กระทำได้โดยการอ่านวารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ แล้วนำมาพูดคุยกับผู้บริหารคนอื่นๆ เช่น องค์กร คู่แข่งขันมีการวางแผนอะไรในช่วงนี้ รัฐออกกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อบริษัทหรือไม่ เป็นต้น มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) เรียกบทบาทนี้ว่า บทบาทการตรวจสอบ (monitor role) ส่วนบทบาทแพร่กระจายข่าวสาร (disseminator role) ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้บริหารในการดำรงตนเปรียบเสมือนช่องทางที่ส่งต่อข่าวสารต่างๆ ไปยังสมาชิกในองค์กร และเมื่อถูกเชิญไปเป็นตัวแทนขององค์กรหรือสถาบันอื่นๆ ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะบทบาทโฆษก (spoken role) ขององค์กรด้วย

๓. บทบาทการตัดสินใจ (decisional roles) มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กำหนดบทบาทของผู้บริหารในด้านนี้ไว้ ๔ ประการ คือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ (entrepreneurs) คือ ผู้ดูแลโครงการใหม่ๆ ที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์กรให้ดีขึ้น บทบาทของผู้จัดการความวุ่นวายหรือปัญหาต่างๆ (disturbance handles) ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นอยู่นอกเหนือความคาดหมาย (unforeseen problems) บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร (resource allocators) ในการรับผิดชอบกระจายทรัพยากร คน สิ่งของ และเงินไปตามส่วนต่างๆ ขององค์กรและสุดท้ายคือ บทบาทของผู้เจรจาต่อรอง (negotiators) เพื่อทำหน้าที่ถกเถียงและเจรจาต่อรองกับกลุ่มอื่นๆ ซึ่งอาจจะเป็นสหภาพแรงงาน ผู้ถือหุ้น ฯลฯ ในการเพิ่มผลประโยชน์ให้กับองค์กรที่ตนเองทำงานอยู่^{๗๑}

^{๗๑}ตุลา มหาพสุธาณนท์, หลักการจัดการ หลักการ, ท่าเรือแหลมฉบัง LAEM CHABANG PORT, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียง เขากล่าวว่า “ตำแหน่ง สถานภาพ เป็นผู้กำหนดบทบาท ผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคม ตลอดจนชนบทรธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย”^{๗๒}

จากความหมายของบทบาท แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท จึงสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งหรือมีสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมได้กำหนดให้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ บทบาท และสถานภาพ เป็นสิ่งที่ควบคู่กัน นั่นคือสถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นๆ มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร ส่วนบทบาทเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่สังคมได้กำหนดไว้ ในแต่ละสถานภาพ การแสดงบทบาท จะสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม ในสถานภาพหนึ่งๆ บุคคลอาจจะต้องแสดงบทบาทมากมายเมื่อบุคคลดำรงอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้ว จะต้องกระทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเอง และสร้างประโยชน์ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ตลอดจนมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด โดยที่ไม่ทำให้ตนเอง และผู้ที่อยู่รอบข้างเดือดร้อนจากการกระทำของตน กล่าวคือ กระทำทั้งประโยชน์ต่อตนเอง และประโยชน์บุคคลอื่นให้สมบูรณ์ เพราะหากว่าทุกคนไม่สามารถกระทำตามบทบาทที่ตนเองดำรงอยู่แล้ว ก็อาจจะทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุขขึ้นได้

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการศึกษาไทย

๒.๓.๑ บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย

บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย เป็นความเกี่ยวพันกันระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทยที่มีมาแต่โบราณกาล และมีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

พระพุทธศาสนา วัด และพระสงฆ์มีความผูกพันกับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาช้านาน ถึงแม้ในปัจจุบันสำหรับสังคมเมืองหลวงผู้คนห่างเหินจากวัดมากขึ้น แต่ก็ยังมีวัดอยู่มากมาย มีประชาชนทำบุญตักบาตรกันอยู่ทุกวัน สำหรับในชนบทนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์และประชาชนยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก อาจกล่าวได้ว่า วัดและพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชนชาวไทย ซึ่งมีผู้รู้หลายท่านได้กล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงบทบาทความสำคัญของวัดและพระสงฆ์กับชุมชน ไว้ดังนี้คือ

^{๗๒} นุจรี เกตุปราษฎ์, บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศ ในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

๑. เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้าน ส่งกุลบุตรมารับใช้พระ รับการอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน
 ๒. เป็นสถานสงเคราะห์บุตรีหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยวัด
 ๓. เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายพวกยารักษาผู้เจ็บป่วย
 ๔. เป็นที่พักคนเดินทาง
 ๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
 ๖. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน
 ๗. เป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ
 ๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์
 ๙. เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของไว้ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดและขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่าง ๆ
 ๑๐. เป็นศูนย์กลางการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ
 ๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่าง ๆ^{๗๓}
- กิริติ ศรีวิเชียร ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์และวัดที่ควรเป็นไปในอนาคตอันที่จะสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ประชาชนว่าควรจะต้องประกอบด้วย
๑. บทบาทในการเป็นผู้นำและแบบอย่างแก่ชุมชน ในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และประหยัด
 ๒. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนพระพุทธศาสนาของทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน และลูกหลานของชาวบ้านรอบวัด
 ๓. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนเพื่อการอ่านออกเขียนได้ของชาวบ้านรอบวัด
 ๔. บทบาทในการเป็นแหล่งรวบรวม เก็บรักษา และศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ทั้งศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรมในท้องถิ่น
 ๕. บทบาทในการเป็นสถานที่ไกลเกลียดข้อพิพาทของชาวบ้าน
 ๖. บทบาทในการให้การสอนและฝึกฝนอาชีพที่จำเป็นในท้องถิ่นแก่ชาวบ้านรอบวัด
 ๗. บทบาทในการเป็นผู้นำเอาหลักการและแนวคิดใหม่ๆ มาช่วยเหลือการเกษตร^{๗๔}

^{๗๓} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของ พระสงฆ์และวัดในสังคมปัจจุบัน ดังนี้

๑. พระสงฆ์เป็นผู้นำประชาชน เป็นที่พึ่งทางจิตใจและช่วยแก้ปัญหาส่วนตัว และปัญหาสังคม อันเกิดจากการทะเลาะวิวาท ระหว่างสมาชิกในสังคมด้วยกัน

๒. สถาบันวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน โรงเรียนประชาบาลหลายแห่งตั้งอยู่ในบริเวณวัด สมภารเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งศาลาก็เป็นที่เรียนหนังสือ นอกจากนี้วัดยังเป็นที่อยู่อาศัยศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรและเด็กโดยทั่วไป

๓. วัดเป็นประจุกุโรงพยาบาลให้รักษาพยาบาลแก่คนเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งที่เป็น โรคจิตและโรค ทางกาย

๔. วัดเป็นประจุกุพิพิธภัณฑ์สถาน คือเป็นที่เก็บและรวบรวมสมบัติโบราณอันล้ำค่า และมีประโยชน์ต่อการศึกษาวงวัฒนธรรมต่างๆ ของชาติ

๕. ศาลาวัดบางครั้งถูกใช้เป็นสถานที่ประชุมราษฎรเพื่อจะได้รับข่าวสารต่างๆ

๖. วัดเป็นสถานที่แสดงความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน เพราะถือเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน เป็นที่ประชาชนพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

๗. วัดเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และคนไร้ที่พำนักพักพิงอีกทั้งยังเป็นหอพักให้แก่นักศึกษาทั่วไป^{๗๕}

ประเวศ วะสี ได้เสนอ “บทบาทของพระสงฆ์และวัด” ไว้ดังนี้

๑. พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดอุปสรรคของการบวช ก็คือ เพื่อการเรียนรู้ ดังนั้น สงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น ๓ เรื่องใหญ่ๆ คือ

๑.๑ การเรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติ และปฏิบัติ

๑.๒ การเรียนรู้สังคมปัจจุบัน ให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในการสอน

๑.๓ การเรียนรู้การสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจผู้คน ให้จับใจผู้คน ให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า อนุศาสน์ปฎิหาริย์ รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

๒. การศึกษาของสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องคำนึงกำหนดอยู่ในนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยทางโลกควรจะร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์

^{๗๕} กীরติ ศรีวิเชียร, อติต ปัจจุบัน และอนาคตแห่งบทบาทของสังคมวัด ในการแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๑ – ๑๑๓.

^{๗๖} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๕-๑๕๒.

๓. การทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญ
ของวัดคือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็ง
ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจาก โครงสร้าง
ของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชนและสังคมอ่อนแอ และส่งผลให้สถาบันอื่นๆ รวมทั้งสถาบัน
ทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย

๔. วัดกับการจัดการศึกษา การศึกษาในระบบจากโรงเรียนระดับประถมศึกษาและ
ระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๓๐,๐๐๐ โรงเรียน ยังไม่สามารถผลิตคนให้มีความเข้มแข็งทาง
ปัญญา และศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนา
คนให้เต็มศักยภาพได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

๕. พระสงฆ์กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากในโลกปัจจุบันมี
ความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่างๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่า ความรุนแรงนั้น
หมายถึงอะไร ขอบเขตแค่ไหน มีกี่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร
วิธีใดได้ผล จะพัฒนาวิธีการป้องกันและการป้องกันให้ดีขึ้นอย่างไร

๖. วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกระแสใหม่ของ
โลกที่มีการระดมศาสตร์ทางด้านต่างๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงควรต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจ
ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีการแก้ไข ให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้อง และวัดควรเป็น
ต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

๗. การบริหารจัดการวัด วัดเป็นทรัพยากรอันทรงค่าของประชาชนในสังคม ดังนั้น
การบริหารจัดการวัดที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์แห่งพระพุทธศาสนา
เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ รัฐบาล และผู้เกี่ยวข้องจะต้องให้ความร่วมมือในการจรรโลง พระศาสนา
เพื่อสังคมต่อไป^{๗๖}

รัชนิกร เศรษฐโชติ กล่าวถึง บทบาทที่เด่นและสำคัญของพระสงฆ์ในชนบทไทย สรุป
ได้ดังนี้คือ

๑. พระสงฆ์ ทำหน้าที่สั่งสอนธรรม และส่งเสริมชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ

๒. ภิกษุอาวุโส หรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอมและ บางครั้ง
ทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วย
ขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
พระสงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กดื้อที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วย ตนเอง
รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้
จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐ โบกปูน ช่างปรับปรุงการเกษตร เป็นต้น และใน

^{๗๖} ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอ
ชาวบ้าน, ๒๕๔๐), หน้า ๔๖.

ปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้เรียนรู้วิธีการสาธารณสุข แล้วนำไปเผยแพร่แก่ประชาชนให้รู้จัก การสร้างบ่อน้ำ การสร้างและใช้ส้วมซึม ตลอดจนรู้ถึงหลักการสาธารณสุข พระสงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่างๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ พระสงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางจิตวิญญาณ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ พระสงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือดร้อน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูตและพระธรรมจาริก ซึ่งไปเผยแพร่หลักธรรมแก่ชาวเขา ทำให้ชาวเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำอะไรเลือนลอย และหันมานับถือพุทธศาสนา^{๗๗}

สมพร เทพสิทธา กล่าวว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาท ดังนี้คือ

๑. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา ให้สามารถมีชีวิตอย่างมีความสุข มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

๒. เป็นตัวอย่างแห่งความดี ให้เป็นที่เลื่อมใสของประชาชนที่จะประพฤติตาม

๓. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการส่งเสริมและให้การศึกษอบรม กุลบุตร กุลธิดา

๔. การสงเคราะห์ทางจิตใจให้แก่ประชาชน เมื่อมีปัญหาเดือดร้อนทางจิตใจ โดยยึดหลักธรรม การให้คำปรึกษาแนะนำ

๕. ช่วยแก้ไขปัญหามุมชน^{๗๘}

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ดังกล่าว พบว่า บทบาทของพระสงฆ์มี ๒ ด้านคือ บทบาทที่เกี่ยวกับกิจกรรมในการประพฤติปฏิบัติตน ด้านการศึกษาธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญและการปฏิบัติ สมณะ วิปัสสนา ทั้งต่อตนเองและต่อประชาชน อีกบทบาทคือ พระสงฆ์จะต้องอบรมสั่งสอนโดยการแสดงธรรม สอนพระพุทธรศาสนาในโรงเรียน จัดฝึกอบรม เข้าค่ายคุณธรรม การแนะนำ การให้คำปรึกษา การสนทนา การตอบปัญหาและการแสดงธรรม

๒.๓.๒ พระพุทธรศาสนากับการศึกษาของไทย

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์ทำหน้าที่พัฒนาการศึกษาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างกว้างขวางและได้ผล ทั้งนี้เพราะตามประเพณีและวัฒนธรรมไทยโดยทั่วไป พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธรศาสนาเป็นครูของเด็กวัดและเป็นแบบอย่างของผู้

^{๗๗} รัชนีกร เศรษฐ์, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

^{๗๘} สมพร เทพสิทธา, การพัฒนาเศรษฐกิจกับบทบาทของพระพุทธรศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๑-๕๒.

ประพจน์ดีประพจน์ชอบอันควรแก่การเคารพกราบไหว้ของสังคมชาวพุทธ พระสงฆ์จึงสามารถถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ในพุทธศาสนา เช่น ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรม จริยธรรม และการประกอบอาชีพการงาน เป็นต้น แก่ประชาชนทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ความเจริญและเลือกประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นได้ นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีเวลาว่างมากกว่าฆราวาส เพราะไม่จำเป็นต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีวิตหรือมีภาระความรับผิดชอบในการดำรงชีวิตและอาชีพการงาน เมื่อว่างจากสมณกิจ เช่น การบิณฑบาต การสวดมนต์และการทบทวนข้อธรรม เป็นต้น พระสงฆ์ก็สามารถใช้เวลาเพื่อช่วยเหลือฆราวาสในด้านต่างๆ ได้ ปัจจุบันพระสงฆ์ได้ให้การศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของฆราวาสในรูปของพระธรรมทูต พระธรรมจาริกและเป็นผู้สอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิติย การศึกษาของไทยได้เริ่มพัฒนาขึ้นทัดเทียมอารยประเทศตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ พระองค์ทรงให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นในวัดโดยถือตามประเพณีนิยมของราษฎรที่มักส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนกับพระสงฆ์ในวัดกันอยู่เสมอ นอกจากนี้วัดมักตั้งอยู่ในเขตชุมชน สะดวกต่อการเดินทางไปศึกษาเล่าเรียน โรงเรียนวัดแห่งแรกที่ทรงจัดตั้งขึ้นคือโรงเรียนวัดมหรณพาราม^{๗๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า หากจัดการศึกษาในฐานะที่เป็นธรรมะจัดธรรมะให้เป็นระบบการศึกษาแล้ว มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง หลักการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ ประการ ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศีล การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสมาธิและการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปัญญา ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ประการนี้หากเราศึกษาให้เข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว จะสามารถเอาไปประยุกต์เข้ากับการศึกษาได้ทุกแขนง พระพุทธศาสนาถูกจัดเป็นวิชาสำหรับเรียนรู้โดยสถานะหลัก ๒ อย่างคือ ในฐานะที่เป็นระบบจริยธรรมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่หรือเป็นแหล่งคำสอนจริยธรรมของประชากรแทบทั้งหมดของประเทศและในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของวัฒนธรรมไทยทั้งในด้านวัตถุธรรมและในด้านนามธรรมซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมมากที่สุดอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในสังคม ลักษณะของสังคมไทยหากมองในแง่พระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่าด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนาทำให้สังคมไทยมีลักษณะ ดังนี้

๑. เป็นสังคมที่มีความกรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน
๒. เป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้นตายตัว เพราะเชื่อในหลักของกรรมว่า คนอาจได้รับผลดีหรือชั่วตามกรรม ไม่ว่าจะอยู่ชนชั้นใดก็ตาม

^{๗๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.), หน้า ๑๒๕.

๓. เป็นสังคัมภีระ เพราะไม่นิยมประกอบอาชีพที่ผิดหลักธรรม ซึ่งพระพุทธศาสนาห้ามไว้ ๕ ประการคือ คำอาวุธ คำมนุษย์ คำขายสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร คำน้ำเมา คำยาพิษ

๔. เป็นสังคัมภีระที่มีความคิดกว้างขวาง เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมสากล ยอมรับความคิดของชนกลุ่มอื่นๆ^{๕๐}

เมื่อคนไทยจัดการศึกษาขึ้น การศึกษาของไทยก็เกิดขึ้นในสังคัมภีระที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสิ่งที่คนไทยสมัยแรกๆ เรียงจึงเป็นสิ่งที่มีความรู้พื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พื้นฐานประการแรกของการศึกษาของไทยนั้นคือพื้นฐานทางปรัชญาหรือความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาซึ่งเป็นปรัชญาที่เน้นเอกลักษณ์ของสังคมไทยและเน้นของหมู่บ้านคูเมือง คือ พระพุทธศาสนาแน่นอน พื้นฐานทางจิตวิทยาซึ่งเป็นเรื่องของตัวผู้เรียนเป็นสำคัญก็สามารถศึกษาและนำความรู้จากพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาจิตใจได้เช่นกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พื้นฐานของการศึกษาทั้งในด้านปรัชญา สังคมวิทยา จิตวิทยาที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางเพื่อจัดการศึกษาของไทยเรานั้นมีอยู่อย่างพร้อมมูลบริบูรณ์ในพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า พื้นฐานประการแรกของการศึกษาไทย คือ พื้นฐานทางด้านปรัชญาหรือความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษา ซึ่งเป็นปรัชญาที่เน้นเอกลักษณ์ของสังคมไทยและเน้นของหมู่บ้านคูเมือง

๒.๓.๓ ความหมายของการศึกษาตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “การศึกษา” ในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า “ศีกษา” ส่วนภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกษา” แปลว่า ทำให้แห้ง หมายถึง การทำกิเลส หรือสิ่งชั่วร้ายให้หายไป ตามรูปศัพท์แล้วอาจแยกออกพิจารณาตามแนวพระพุทธศาสนาได้ ๒ ความหมายคือ^{๕๑}

๑. หมายถึง เครื่องมือให้มองเห็นตัวเอง (สย เตน อิกฺขติ สิกฺขา : Self evidence) คือการเข้าใจคุณภาพของตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีพลัง มีศักยภาพแต่ไหนเพียงไร มีความสามารถอย่างไร และควรใช้อย่างไร เป็นต้น ซึ่งก็คือ การรู้ตนเองในทุก ๆ ด้าน เช่น ในการประกอบอาชีพ ต้องรู้ว่าตัวเองมีความรู้ ความถนัด ความสามารถในด้านใดก็ประกอบอาชีพในด้านนั้น เป็นต้น การมองเห็นตัวเองนี้ จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง และสามารถนำตัวเองเข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม หน้าที่ของการศึกษาตามความหมายนี้ คือ การช่วยให้ค้นพบตัวเอง

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ศาสนาและเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗๗ - ๒๘๓.

^{๕๑} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : นีลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๓.

๒. หมายถึง เครื่องมือทำให้มองเห็นความจริง (สัจจ เตน อิภุขตีติ ลิกฺขา : Self realization) คือ มีความเข้าใจในสภาพของตนเองและสิ่งต่าง ๆ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หรือการมองเห็นความจริงตามความเป็นจริง

จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์พยายามเข้าใจธรรมชาติให้มากที่สุด ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่ล้อมรอบตัวมนุษย์ หรือที่ไปสัมพันธ์เข้า อย่างเช่น คำสอนเรื่อง ยถาภูตญาณ คือ การรู้ตามที่มันเป็น ได้แก่ตัวธรรมชาติจริงๆ นั้นเอง หรือแม้แต่คำว่า “ตถาคต” ก็แปลว่า ผู้ไปอย่างนั้น คือ การไปตามที่มันเป็นไปหรือตามธรรมชาตินั่นเอง ดังนั้น ชาติแห่งการรู้ (พุทธภาวะ) ก็คือ ธรรมชาตินั่นเอง

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้คำนิยามการศึกษาไว้ว่า “คำว่า ลิกฺขา หมายความว่า วิชฺโช ปาทาน คือ การถือเอาได้ซึ่งวิชา” และคำว่า วิชา นั้น ไม่ได้มีความหมายตามวิชาที่เข้าใจกัน หากแต่เป็นวิชา ที่มีความหมายทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สามารถดับทุกข์ได้ เป็นหัวใจสำคัญและเป็นความหมายที่สูงสุดของการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นความรู้หรือวิชา ในระดับวิชา ๓ หรือญาณ ๓ คือ^{๒๒}

- (๑) ปุพฺเพนิวาสานุสสติญาณ สามารถระลึกชาติปางหลังได้
- (๒) จุตูปปาตญาณ มองเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ได้
- (๓) อาสวักขยญาณ ทำอาสวะให้สิ้นได้

พุทธทาสภิกขุ ได้แบ่งจำแนกการศึกษาดังออกเป็น ๒ ประเภท ตามลักษณะการศึกษาที่มีอยู่ทั่วโลก คือ

๑. การศึกษาที่เป็นทาสของกิเลส คือ การศึกษาที่เป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลสของคนที่จัดการศึกษา หรือคนที่ศึกษาเองก็ศึกษาตามใจชอบตามกิเลสของตนเอง บางทีก็กลายเป็นคนเห็นแก่ตัวเพราะการศึกษานั้นเอง^{๒๓} เช่น บ้าวุฒิ บ้าสถาบัน บ้าเกียรติยศ เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย เป็นต้นว่า ทำให้เกิดการวัดคุณค่าของมนุษย์ด้วยการกิน ด้วยการศึกษา ก่อให้เกิดชนชั้นในสังคม มีการดูถูกเหยียดหยามกัน การศึกษาในลักษณะที่วุ่นๆ จึงเป็นไปเพื่อสร้างปัญหามากกว่าเพื่อแก้ปัญหา หรือเป็นไปเพื่อสร้างปัญหามากกว่าสร้างภูมิปัญญา^{๒๔}

๒. การศึกษาที่ไม่เป็นทาสของกิเลส คือ การศึกษาที่สอนให้คนรู้จักบังคับกิเลส บังคับตัว ไม่เห็นแก่ตัว เป็นสุภาพบุรุษที่ไม่มีความเลวทรามในการประพฤติปฏิบัติ^{๒๕} เป็นการศึกษาเพื่อยกระดับจิตของมนุษย์ให้สูงขึ้น คือต้องอยู่ในระดับที่ฝึกแล้ว เป็นระดับที่เป็น

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๑๘), หน้า ๒๓ - ๓๓.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๒๔} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการการศึกษา, หน้า ๑๖๐.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ, หน้า ๒๙ - ๓๐.

มาตรฐานขั้นต่ำสุดของของผู้มีจิตใจสูง ไม่อยู่ในระดับการเรียนรู้ ที่ถือว่าเป็นระดับธรรมดาและเป็นเพียงการรู้ตามตำราเท่านั้น นอกเหนือจากนั้น ต้องพัฒนาจิตใจไปสู่ขั้นที่ละความเห็นแก่ตัว เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือ มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่มนุษย์ควรจะได้

พุทธทาสภิกขุ ยังกล่าวอีกว่า “การศึกษา คือ การขจัดเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์” (Animal instinct) หมายถึง การทำลายเสียซึ่งความรู้สึกที่เป็นคุณค่าขั้นต่ำ อันได้แก่ กิน กาม และเกียรติ หรือคุณสมบัติร่วมที่คนและสัตว์มีเหมือนกัน คือการกิน การสืบพันธุ์ การป้องกันอันตรายหรือการหนีภัย และการแสวงหาความเชื่อเป็นต้น

พุทธทาสภิกขุ มิได้คัดค้านสิ่งเหล่านี้ แต่ท่านเสนอว่า ในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นนั้น ควรให้ดำเนินไปในลักษณะเป็นทางสายกลาง การศึกษาตามแนวของท่านก็คือ การศึกษาที่สอนคนให้ทำอะไรๆ เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น กินแต่พอดี (ไม่กักตุน ไม่กินทิ้งกินขว้าง ไม่กินคุณค่าเทียม) สืบพันธุ์แต่พอดี (สืบพันธุ์เพื่อสร้างมนุษย์ ไม่ใช่สนองตัณหา) เกียรติยศชื่อเสียง ก็ควรให้เกิดในลักษณะที่ดีงามและชอบธรรมและไม่ยึดติดในเกียรติยศชื่อเสียงนั้น เป็นต้น

การศึกษาตามแนวพุทธทาสภิกขุ จึงหมายถึง การสร้างให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล่าวคือ ให้เป็นผู้มีใจสูง จนพ้นจากอำนาจความเห็นแก่ตัว การศึกษาที่ถูกต้องตามแนวของพุทธทาสภิกขุ ก็คือ การศึกษาที่ไม่เป็นไปเพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัวให้แก่มนุษย์ แต่ต้องลดความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ลงให้ได้มากที่สุด^{๕๖}

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับคำว่า “การศึกษา”

คำว่า “การศึกษา” หลายคนคงมีความเข้าใจตรงกันว่า เป็นเพียงการเล่าเรียนสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วยังไม่ได้นำมาใช้ให้เกิดผลขึ้น ความหมายเช่นที่ว่านี้ เป็นความหมายที่คนไทยนำมาใช้คู่กับการปฏิบัติ ถ้าศึกษาก็หมายความว่า เล่าเรียน ยังไม่ได้ทำ เมื่อปฏิบัติก็คือนำเอาสิ่งที่ศึกษานั้นมาลงมือทำ ความเข้าใจดังกล่าวนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ท่านให้เหตุผลอธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า ศึกษา นั้น เดิมไม่ได้คู่กับการปฏิบัติ คำที่มากคู่กับปฏิบัติ ที่บอกว่าเป็นเพียงความรู้ที่เล่าเรียนรับฟังมานั้น เรียกว่า ปริยัติ คำที่คู่กับปฏิบัติ คือ ปฏิยัติ

การศึกษาเดิมนั้น มีความหมายกว้าง ตั้งแต่เรียนรู้ไปจนกระทั่งฝึกหัด ลงมือปฏิบัติ ฝึกหัดเพื่อทำให้เป็นและทั้งหมดตลอดกระบวนการนั้น เรียกว่า การศึกษา ท่านยังกล่าวอีกว่า อาจจะเป็นไปได้ว่า ในสมัยหลังๆ นี้ การศึกษาได้เน้นในด้านการเล่าเรียนหนังสือ อ่านตำราหรือ คัมภีร์มากไป ความหมายของการศึกษาก็เลยแคบลง เหลือเป็นเพียงการเล่าเรียนตำราไป

^{๕๖} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการการศึกษา, หน้า ๑๕๙.

จึงเป็นได้แต่ปริยัติอย่างเดียว ซึ่งความจริงแล้ว คำว่า การศึกษา นั้น มีความหมายครอบคลุมทั้ง ปริยัติและปฏิบัติ^{๘๗}

๒.๓.๔ เป้าหมายของการศึกษา

ในพระพุทธศาสนานั้น มุ่งพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มนุษย์นั้นมีเหตุผล มีสติ ปัญญา มีอารมณ์และมีร่างกาย ระบบการศึกษาที่มีเป้าหมายชัดเจนสมบูรณ์ จะต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทั้งในแง่ของสติปัญญา เหตุผล อารมณ์และร่างกายของผู้เรียน รวมถึงการดำเนินชีวิตร่วมกับสังคมของตนเองได้

สนิท ศรีสำแดง ได้ตั้งประเด็นเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ถึงเป้าหมายของการศึกษา จากมุมมองของพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้^{๘๘}

๑. เป้าหมายด้านการดำรงชีพ (livelihood)

การดำรงชีพเป็นเรื่องสำคัญพื้นฐานที่พุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญในข้อนี้ ในฐานะเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อันเป็นทางดำเนินชีวิตของอารยชน ได้แสดงหลักการดำเนินชีวิตว่า จะต้องเป็นสัมมาชีพ (สัมมาอาชีพะ) ไว้ในข้อที่ ๖ หลักนี้ส่งเสริมอาชีพถูกต้องทุกอย่าง และปฏิเสธอาชีพทุจริต (มิจฉอาชีพ) ทั้งปวง รวมถึงอาชีพที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี เช่น การค้าขายที่มีขอบธรรม ๕ ประการ คือ

๑) คำอาวุธสงคราม ๒) คำมนุษย์ ๓) คำเนื้อสัตว์ ๔) คำของมีนเมา ๕) คำยาพิษ

๒. เป้าหมายด้านการพัฒนาบุคลิกภาพ (Development of Personality)

การพัฒนาบุคลิกภาพให้สมดุล เป็นความจำเป็นต่อการครองชีวิตทั้งส่วนตัวและในทางสังคม ปราศจากเรื่องนี้ บุคคลไม่สามารถก่อให้เกิดความสุขแก่ตัวเองและไม่อาจประสบความสำเร็จในชีวิต พระพุทธศาสนาสอนหลักการพัฒนาบุคลิกภาพไว้อย่างดียิ่ง เช่น หลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ หลักว่าด้วยอนุสัยที่เป็นสาเหตุให้แสดงพฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาเป็นเหตุให้เสียบุคลิกภาพ หลักว่าด้วยความเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับบุคคลระดับต่างๆ (ทศ ๖) และหลักเวสาร์ชชกรณธรรม ๕ เป็นต้น

๓. เป้าหมายด้านพัฒนาสติปัญญา (Intellectual Development)

มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่นในด้านสติปัญญา ด้วยสติปัญญานี้เองทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาได้และใช้ความรู้เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนที่ส่งเสริมสติปัญญาในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นสาขาปัญญา นิปากปัญญา หรือวิปัสสนาปัญญา สาขาปัญญา เป็นสิ่งที่ไม่อาจพัฒนาให้ดีกว่าได้ เพราะเกิดมีสำเร็จด้วย

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๘ - ๙.

^{๘๘} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษ, หน้า ๒ - ๙.

อานุกาพหรืออิทธิพลของกรรมเก่า ส่วนนิปากปัญญา หมายถึงปัญญาหรือความรู้ที่ใช้ดำรงชีพ เกิดจากการขวนขวายศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ ความชำนาญเป็นตัวนำในการทำงานทุกอย่าง และเป็นความรู้ที่ใช้ในการบริหาร ตั้งแต่ระดับความรู้พื้นฐาน ไปถึงระดับเชี่ยวชาญในสาขาวิชา นั้นๆ

๔. เป้าหมายในการพัฒนาด้านร่างกาย (Physical Development)

ในการดำเนินชีวิตหรือในการพยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอด จะต้องมึร่างกาย สมบูรณ์ และแข็งแรง ปราศจากร่างกายที่แข็งแรง เราไม่อาจมีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายหรือได้รับสิ่งที่ปรารถนาได้ พระพุทธศาสนา กล่าวถึง สัปปายะ ๔ ประการ อันเป็นเหตุเบื้องต้นของความสุ

๕. เป้าหมายในด้านการพัฒนาศีลธรรม (Moral Development)

คุณค่าทางศีลธรรมและจริยธรรม เป็นสิ่งสำคัญในชีวิตมนุษย์ ทุกคนสามารถฝึกฝนตนเองให้เป็นคนมีอุปนิสัยที่ดีได้ ความสำเร็จทุกด้านต้องอาศัยมีคุณสมบัติด้านศีลธรรม จริยธรรม และต้องอาศัยการเคารพกฎทางศีลธรรม ในการจัดการศึกษา สิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การพัฒนาด้านจริยธรรม ให้กระทำโดยการเริ่มต้นคิดในสิ่งที่ดีงาม ดังที่ตรัสสอนไว้ว่า เพียงแต่คิดในเรื่องที่ดี ยังมีคุณค่ามาก จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการลงมือทำด้วยการด้วยวาจา ฉะนั้น ควรคิดว่า แม้คนอื่นเบียดเบียนเรา เราก็จะไม่เบียดเบียนเขา ไม่แก้ปัญหโดยเอาสิ่งสกปรกชำระสิ่งสกปรก จะทำให้สกปรกมากขึ้นและตรัสว่า คนที่จมลงไปในหล่ม จะอุ้มคนที่จมลงด้วยกันขึ้นมาไม่ได้

๖. เป้าหมายในด้านการพัฒนาความรู้สึกรับชั่งในศิลปะ (Aesthetic Development)

ในฐานะเป็นสัตว์โลกมีชีวิต มนุษย์มิได้พึงพอใจเฉพาะเรื่องที่ทำให้มีชีวิตอยู่รอดเท่านั้น สิ่งประจักษ์ชัดอยู่ก็คือ มนุษย์ยังแสวงสิ่งเหนือกว่าความมีชีวิตรอดและแสวงหาสิ่งจำเป็นมิใช่เฉพาะด้านอัตถประโยชน์อย่างเดียวหากยังสนใจแสวงหาสิ่งที่เป็นความงามด้วย พระพุทธศาสนาเอง ก็ไม่ได้ทอดทิ้งในการส่งเสริม พร่ำสอนให้มีความสนใจในด้านสุนทรีย์ หรือโลกแห่งความงาม โลกแห่งศิลปะ ดังที่พระองค์ทรงยกย่องพระอานนท์ว่า เป็นผู้เลิศด้านงานศิลปะที่ออกแบบจิวรเช่นที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันงานช่างประเภทต่าง ๆ อันไม่มีโทษ ถือเป็นมงคล เช่น ช่างแก้ว ช่างทอง เป็นต้น ถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถสำเร็จประโยชน์ได้

๗. เป้าหมายด้านการพัฒนาวิญญาน (Spiritual Development)

พระพุทธศาสนา มุ่งส่งเสริมพัฒนาวิญญานของมนุษย์ให้สูงขึ้น ประณีตขึ้นด้วยตระหนักถึงข้อที่ว่า มนุษย์มีวิญญานธาตุ (Spiritual Element) ธาตุรู้ เป็นเหตุให้สามารถพัฒนาได้ สูงกว่าสัตว์โลกชนิดอื่นสามารถที่รับรู้และเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้คำสอนในพระพุทธศาสนา เกือบจะทั้งหมดมุ่งเพื่อที่จะพัฒนาวิญญานธาตุของมนุษย์นี้

๘. เป้าหมายในด้านพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง

ในด้านการปกครอง พระพุทธศาสนาไม่เน้นตัวบุคคล และไม่เน้นที่ระบบ แต่เน้นที่จริยธรรมทางการเมือง (Political Codes) ด้วยเหตุที่การเมืองเป็นเรื่องของการได้มาและการใช้อำนาจ หากการได้และการใช้อำนาจนั้น ปราศจากจริยธรรมไม่ว่าการได้และการใช้โดยบุคคลใดหรือโดยระบบใด ย่อมก่ออันตรายหายณะ ด้วยเหตุว่ามนุษย์ทุกคนยังมีอคติ มีความประพฤติอ่อนไหวไม่เสมอต้นเสมอปลายเป็นไปตามอำนาจของความรักความเกลียด ความกลัวและความหลง จึงต้องใช้จริยธรรม ควบคุมบุคคล เพื่อรักษาระบบไว้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เทพเจ้าก็ดี พระตถาคตก็ดี มองเห็นบุคคล (นักปกครอง) ประพฤติอ่อนไหวง่ายไม่เสมอภาค ด้วยเหตุนี้ผู้ปกครอง ด้วยระบบอัตตารูปไทย จะต้องมีสติควบคุม ผู้ปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย ต้องมีความรู้ และมีการตรวจสอบเฟื้องพินิจ (ฉาย) ผู้ปกครองด้วยระบบธรรมารูปไทย จะต้องยึดหลักธรรมตามความเหมาะสมสำหรับแต่ละเรื่อง”

จากเป้าหมายของการศึกษาทั้ง ๘ ประการดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนานั้น ได้ให้ความสำคัญรอบด้าน มิได้มองเพียงจุดใดจุดหนึ่งที่ต้องการพัฒนา เพียงแต่เห็นว่าการศึกษาก็มุ่งพัฒนาด้านอาชีพหรือการประกอบอาชีพในด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตนั้น ก็มีศาสตร์เฉพาะทางด้านนั้น ๆ ได้จัดการศึกษากันอยู่แล้ว ดังนั้น เป้าหมายการศึกษาในพระพุทธศาสนา จึงมิได้มุ่งไปสู่การพัฒนาอาชีพในลักษณะดังกล่าว หากแต่มุ่งพัฒนาคุณธรรมเพื่อยกระดับจิตใจหรือพัฒนาคุณธรรมในการประกอบอาชีพนั้นให้เป็นไปโดยความสุจริต ยุติธรรม ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคม

๒.๓.๕ หลักการทั่วไปของการศึกษาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

๑. การศึกษาจะต้องเป็นหลักของการดำเนินชีวิต ไม่ใช่เรียนรู้ฝึกหัดแค่เท่าที่จำเป็นพอดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่ต้องศึกษาพัฒนาตนยิ่งขึ้นตลอดเวลา

๒. การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์อยู่ได้อย่างดีที่สุดในสภาพของสังคมหรือโลกที่เป็นโลกาภิวัตน์ ให้มีความสามารถในการปรับตัว ไม่ใช่เลียนแบบ เพราะการปรับตัวนั้น ต้องเข้าใจถึงผลดีและผลเสียก่อน

๓. การศึกษาจะต้องให้ความสำคัญแก่องค์ประกอบต่างๆ โดยเฉพาะองค์ประกอบที่สำคัญคือ ตัวมนุษย์ วัฒนธรรม ฯลฯ

๔. การศึกษาจะต้องสร้างคุณสมบัติหรือความสามารถในการสื่อให้คนอื่นเข้าใจ และสามารถนำข่าวสารข้อมูลและความรู้มาเชื่อมโยงสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนจนสามารถชี้แจงชักจูงให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตาม

๕. การศึกษาจะต้องให้ความสำคัญในการรู้จักใช้อายตนะให้ได้ประโยชน์ ไม่เกิดโทษ เรียกว่า ดูเป็นและฟังเป็น เป็นต้น

๖. การศึกษาจะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีความสามารถในการคิดเป็น สามารถสรรหาประโยชน์สูงสุดได้จากสิ่งแวดล้อมที่เลวที่สุดได้

๗. การศึกษาจะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพในการสัมพันธ์กับวัตถุ จะต้องมีการได้และการให้

๘. การศึกษาจะต้องแก้ปัญหาเรื่อง “ทิว” ของมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนฐานของความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติและเชื่อว่าความสุขอยู่ที่การเสพวัตถุ โดยแก้อีกไปถึงแนวความคิดและความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังอารยธรรมทั้งหมด

จากหลังการศึกษาทั้ง ๘ ข้อ สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาในแง่ของพระพุทธศาสนา ไม่ได้เน้นแต่เฉพาะวิชาการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังพยายามสอดแทรกหลักธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขที่สุด

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน

๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสอน

แนวคิดเกี่ยวกับการสอน มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ซึ่งได้กล่าวถึงการสอนไว้ดังนี้ พระมหาอดิศร ธีรสีโล ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลไว้ใน “คุณธรรมสำหรับครู” ว่า^{๘๘}

๑. การวิเคราะห์ตนเอง (Self Analysis) หมายถึง การสำรวจตรวจสอบตัวเองว่ามีสิ่งดีหรือสิ่งใดบกพร่องแล้วก็ปรับปรุงแก้ไข ส่งเสริมเพิ่มพูนต่อไป

๒. การปรับปรุงตนเอง (Self Improvement) หมายถึง การวิเคราะห์ตนเองเป็นเบื้องต้น นั่นคือจะต้องฝึกตนให้เป็นคนรู้จักเหตุผล

๓. การฝึกตนเอง (Self Training) หมายถึง การหมั่นฝึกฝนปฏิบัติตนเป็นประจำให้เกิดเป็นนิสัย การฝึกตนเองจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความจริงจัง

๔. การประเมินผล (Self Evaluation) หมายถึง การสำรวจตรวจสอบครั้งสุดท้ายหลังจากได้กระทำตามขั้นตอนที่ได้วางแผนไว้หรือตั้งใจไว้แล้ว

คำหมาน คนไค กล่าวไว้ว่า (นามแฝง) “๑๑๙ กระบวนท่าของครูมืออาชีพ” ว่า พื้นฐานการเป็นครูเป็นเรื่องของคุณสมบัติส่วนตัวหรือสิ่งที่มีอยู่ในตัวตนของครู เช่น ความเชื่อ ความคิด จิตใจ นิสัย รูปลักษณ์และการแสดงออกในทางบวกต่อศิษย์หรือผู้เรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นมิตรที่ดีหรือ“กัลยาณมิตรภาพ” ซึ่งจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ นอกจากความเป็นมิตรที่ดีแล้วพื้นฐานทางจิตใจอีกประการหนึ่งคือ “จิตวิญญาณความเป็นครู” ได้แก่ ความรักและเมตตา ความเห็นอกเห็นใจและต้องการจะช่วยเหลือผู้อื่นโดยบริสุทธิ์ใจและ

^{๘๘}พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ความเป็นครูไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์. ๒๕๔๐), หน้า ๙๖.

ความสามารถแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณของความเป็นครูได้อย่างเป็นธรรมชาติ บุคคลใดปราศจากพื้นฐานเหล่านี้ แม้ว่าจะมีความรู้และทักษะทางวิชาชีพมากมายเพียงใด ก็ยากจะเป็นครูที่ดีมีคุณภาพได้^{๙๐}

ชำนาญ นิศารัตน์ กล่าวไว้ใน “การสอนศีลธรรมในโรงเรียน” ว่าการสอนศีลธรรมมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ^{๙๑}

๑. ให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศีลธรรมและศาสนาอย่างถูกต้อง
๒. ให้นักเรียนนำความรู้ความเข้าใจไปประพฤติปฏิบัติ

ในจุดมุ่งหมายข้อ ๑ เป็นการสอนให้รู้ทางศาสนา เรียกว่า “ปริยัติธรรม” การสอนให้รู้เป็นหน้าที่ของครูศีลธรรม ส่วนการอบรมเป็นหน้าที่ของครูทุกคนจะต้องช่วยกัน

ธีรศักดิ์ อัครบวร กล่าวถึงลักษณะของครูที่ดีไว้ใน “คนเป็นครูไทย” ว่า^{๙๒}

๑. ภูมิรู้ ได้แก่ คุณสมบัติส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถด้านวิชาการที่จะสอน ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น ภูมิรู้อีกประการหนึ่งคือ การสอนดีและและปกครองดีสามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจน สอนสนุก ทำเรื่องที่ยากให้ทำได้ ควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นต้น

๒. ภูมิธรรม ได้แก่ การประพฤติดี เว้นจากอบายมุขทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ดีที่สุจริตทั้งกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ ครูต้องมีจรรยาบรรณและคุณธรรมครู ซื่อสัตย์ เสียสละ มีเมตตา กรุณา ยุติธรรมและมานะอดทน เป็นต้น

๓. ภูมิฐาน ได้แก่ บุคลิกภาพที่รูปร่างท่าทางดี แต่งกายสะอาดเรียบร้อย พูดจาไพเราะนุ่มนวล น้ำเสียงชัดเจน มีลักษณะเป็นผู้นำและยังต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ มีอัธยาศัยไมตรีกับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น

พัชรภรณ์ พสุวัต ได้สรุปแนวคิดและการวิจัยของนักการศึกษาที่ได้กล่าวถึงสมรรถภาพในการเป็นครู ประสิทธิภาพของครูคุณลักษณะของครูที่ดีและครูที่ดีไว้ในงานวิจัย

^{๙๐} คำหามาน คนใด (นามแฝง), ๑๙๙ กระบวนท่าของครูมืออาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๙๑} ชำนาญ นิศารัตน์, อ่างในประดิษฐ์ พรหมเสนา, “การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๒๐.

^{๙๒} ธีรศักดิ์ อัครบวร, ความเป็นครูไทย, (กรุงเทพมหานคร : ก.พลพิมพ์ (๑๙๙๖) จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕.

เรื่อง “การศึกษาสมรรถภาพความเป็นครูของนักศึกษาฝึกสอนคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง” ดังนี้^{๙๓}

๑. มีบุคลิกภาพดี คือมีรูปร่างท่าทางดี ไปหน้าสะอาด เสื้อผ้าสะอาด เรียบร้อยสุภาพ เหมาะสมกับกาลเทศะ พ้นสะอาด มีอารมณ์ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีกิริยาสุภาพ

๒. มีคุณธรรมและจริยธรรมของครู การแสดงออกในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติมีความยุติธรรมมีความตั้งใจสอนนักเรียน มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพครูมีความสามารถในการสั่งสอนอบรมนักเรียนเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีของครู ดูแลช่วยเหลือแนะนำครูใหม่และนิสิตนักศึกษาที่ฝึกสอนด้วยความรักและมีความเมตตากรุณาไม่นินทาหรือให้ร้ายต่อผู้อื่น รักษาความลับของนักเรียน อุทิศตนต่ออาชีพครู ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่เด็กโดยไม่ปิดบังอำพราง

๓. เป็นผู้ที่มีสมรรถภาพทางด้านวิชาสามัญ วิชาเฉพาะและวิชาอาชีพครูเป็นอย่างดี โดยเป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในด้านความรู้ความเข้าใจเนื้อหาวิชา มีสมรรถภาพในด้านการสอนเป็นอย่างดี โดยนำหลักจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนและสภาพสังคม มีเทคนิคในการสอนนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็ว มีความสามารถในการนำวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนตลอดจนนำผลมาปรับปรุงการสอนและสามารถทำการศึกษาค้นคว้าเป็นรายบุคคล

๔. สมรรถภาพในด้านการเตรียมการสอน คือมีการเตรียมล่วงหน้าเกี่ยวกับหนังสือแบบเรียน ตำรา เอกสารและวัสดุอุปกรณ์การสอน รวมทั้งมีการเขียนวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและเนื้อหาวิชา

๕. สมรรถภาพในด้านการดำเนินการ จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยมีลำดับขั้นตอนการสอนชัดเจน รู้จักจับจุดสำคัญมาอธิบายให้เข้าใจ มีความรู้ด้านวิธีสอน รู้จักใช้อุปกรณ์การสอน มีความสามารถดัดแปลงการสอนให้เหมาะสม มีการใช้ภาษาที่ชัดเจน ไม่วกวน สามารถสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอนได้ดี มีอารมณ์ขัน มีวิธีการเสริมสร้างกำลังใจให้นักเรียนได้อย่างเหมาะสม ทำให้นักเรียนเกิดกำลังใจ เกิดความมั่นใจในการเรียนรู้ เน้นให้นักเรียนเกิดทักษะในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านจริยธรรมหรือด้านความคิดสร้างสรรค์และมีการสรุปบทเรียน ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดได้ตรงตามจุดประสงค์ที่วางไว้

๖. สมรรถภาพในด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ มีความสามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้ดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่มีคุณธรรม รักษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

^{๙๓} พัทธราภรณ์ พสุวัต, “การศึกษาสมรรถภาพความเป็นครูของนักศึกษาฝึกสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง”, โครงการวิจัยภาควิชาหลักสูตรและการสอน (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙-๒๐.

ตลอดจนเป็นผู้ที่สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนและร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี ด้วยความเสียสละและรับผิดชอบ

๗. สมรรถภาพในด้านการพัฒนาตนเอง โดยรู้จักเพิ่มพูนความรู้ให้แก่อาชีพครูด้วยการเขียน พุด การค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับวิชาการศึกษาและใช้การสังเกต เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับระเบียบต่างๆ ของโรงเรียน

๒.๔.๒ แนวคิดการสอนในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา สอนให้มนุษย์พยายามเข้าใจธรรมชาติให้มากที่สุด ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่ล้อมรอบตัวมนุษย์ หรือที่ไปสัมพันธ์เข้าอย่างเช่น คำสอนเรื่อง ยถาภูตญาณ คือการรู้ตามที่มันเป็น ได้แก่ตัวธรรมชาติจริงๆ นั่นเอง หรือแม้แต่คำว่า “ตถาคต” ก็แปลว่า ผู้ไปอย่างนั้น คือ การไปตามที่มันเป็นไปหรือตาม

พระพุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงค้นพบสิ่งที่เป็นจริง หรือ สัจธรรมที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและทรงสั่งสอนให้มนุษย์พันทุกข์ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ศาสนธรรม หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแก่นแท้ของศาสนา ส่วนศาสนธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และศาสนานุคคล ถือเป็นเปลือก หรือ กระจังของศาสนา พระพุทธศาสนามีหลักธรรมต่างๆ ที่เป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาและยึดถือปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เรียกว่า ธรรมจริยา ความหมายของธรรมจริยา แปลว่า ความประพฤติธรรม ธรรมจริยา เป็นคำสมาสจากคำว่า ธรรม กับ จริยา ส่วนคำจริยา แปลว่า ความประพฤติ กิริยาอาการปฏิบัติ รวมความแล้วธรรมจริยาจึงหมายถึงการประพฤติปฏิบัติตนที่อยู่ในคุณงามความดี หรือการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะสังคมไทยได้ยึดมั่นหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตลอดมา ทำให้สังคมไทยมีความสุข และเกิดความมั่นคงทางสังคม

นอกจากนี้ยังมีคำว่า “ศีลธรรม” ซึ่งใช้ในสังคมไทยมานาน มีความหมายว่าความประพฤติที่ดีที่ชอบ เดิมเป็นชื่อวิชาที่ว่าด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรในระดับประถมและมัธยมศึกษา ปัจจุบันนักปราชญ์บางท่านใช้คำว่าศีลธรรมในความหมายเดียวกับจริยธรรม

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายและความสัมพันธ์ของคำว่า “พุทธศึกษา” และ “จริยศึกษา” ไว้ดังนี้

ตามความหมายของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว พุทธศึกษาจะไม่แยกจากจริยศึกษา เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์มีจริยะมาพร้อมเสด็จทรงสมบุรณ์ด้วยพุทธคุณทั้งสองคือ ปัญญาที่แท้มากับคุณธรรม มีกรุณา เป็นต้น และเป็นพื้นฐาน

ของการแสดงออกที่ถูกต้องอย่างแท้จริงซึ่งเป็น จริยธรรมในตัวของมันเอง เพราะฉะนั้นในแง่ของพระพุทธศาสนาจึงถือว่า พุทธิศึกษาและจริยศึกษาคืออันเดียวกัน^{๙๔}

จากแนวคิดต่างๆ ที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน นอกจากให้นักเรียน เรียนรู้เนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ แล้ว เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งคือให้นักเรียนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน จนมีธรรมจริยาหรือจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาด้วย เพื่อความง่ายต่อการศึกษา ผู้ศึกษาได้แยกมาเป็นประเด็นการศึกษา ดังนี้

๑. แนวความคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการศึกษา

พระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ต้องมีการถ่ายทอด เผยแผ่ ซึ่งจำเป็นต้องมีผู้ที่จะต้องเข้ามาศึกษาในหลักพระพุทธศาสนา และเมื่อผู้กล่าวถึงพระพุทธศาสนากับการศึกษาไว้หลายท่าน ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเรื่องความหมายของคำว่า การศึกษา จากรากฐานแห่งพระพุทธศาสนาไว้ว่า “คำว่า ศึกษา ในภาษาไทย ก็คือ คำว่า สิกขาในภาษาบาลี หรือศึกษาในภาษาสันสกฤต สำหรับในประเทศอินเดีย คำว่า ศึกษา หรือ สิกขา หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ ที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ได้หมายถึงการเล่าเรียนหนังสือในภาษาธรรมดา หมายถึงการอบรม ศึกษาอบรมให้เกิดความสว่างแห่งปัญญาหลุดพ้นจากความทุกข์”

คำว่า “ศึกษา” ในภาษาบาลีใช้คำว่า สิกขา แปลว่า เห็นด้วยตัวเองประจักษ์ด้วยตัวเอง สิกขา จึงเป็นการเรียนเข้าไปภายในแทนที่จะเรียนเรื่องที้ออกไปภายนอก แม้ว่าจะต้องเรียนภายนอกในส่วนที่เกี่ยวกับภายในก็ตาม แต่ สิกขามาจากคำว่า สะ บวกกับ อิกขะ รวมความแล้วแปลว่า เห็นด้วยตัวเอง

ท่านพุทธทาสได้เสนอแนวทางการศึกษาเพื่อบรรลุจุดหมายของการศึกษาที่ถูกต้องไว้ ๔ ทาง ดังนี้^{๙๕}

๑) แนวทางแห่งยถาภูตสัมมัมปัญญา ปัญญา แปลว่า รอบ ญา แปลว่า รู้ สัมม, แปลว่า ถูกต้อง ภูต แปลว่า เป็น, วถา แปลว่า เช่นนั้น รวมความแล้ว หมายถึง การรอบรู้กระจ่างแจ้งถึงภาวะการณ์ที่มันเป็นจริง

๒) แนวทางแห่งไตรสิกขา หรือมรรคมืองค์ ๘ ที่มีคำว่า สัมมานำหน้าทั้งหมด คำว่า สัมมา แปลว่า ถูกต้อง คือถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติแล้วนำกฎเกณฑ์นั้นมาควบคุมตัวเอง

^{๙๔} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๓.

^{๙๕} พุทธทาสภิกขุ, **เป้าหมายของการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สี่แยงเชียง, มปป), หน้า ๑๕.

การกระทำของตนเอง การดำรงชีวิตอยู่และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวสัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้นการนำสัมมาทิฐิมาเป็นแนวทางศึกษาจะนำไปสู่การศึกษาที่สมบูรณ์

๓) แนวทางปฏิจักษุสัมปบาท ซึ่งเป็นวงจรที่มุ่งสู่ความระงับทุกข์ โดยการควบคุมสิ่งที่เรียกว่า สรรพผัสสะ เราก็สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่เป็นเหยื่อสิ่งแวดล้อม คือมีชีวิตได้อย่างมีปัญญา

๔) แนวทางของจิตภาวนา คือการพัฒนาจิตใจ เรียกว่า อานาปานสติเพื่อความรู้ธรรมอันลึกซึ้ง

พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกุทธโม ได้ให้ทัศนะไว้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) ของมนุษย์และเป็นกระบวนการทัศนวิสัยในการจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) อันประกอบด้วย การดำเนินการตลอดชีวิตของมนุษย์ การจัดที่มีการวางแผนทำให้ได้รับความรู้ ทักษะและเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาจนในที่สุด ทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ (Formal) นอกบบ (non formal) และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย (informal) อย่างแท้จริงและสมบูรณ์ของการศึกษา^{๓๖}

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะของการศึกษาว่า การศึกษา คือ “การฝึกฝนพัฒนาตน การฝึกฝนพัฒนาเป็นตัวหลักของการศึกษา” การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาตัวบุคคลขึ้น โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวคนพัฒนานั้น คือ การศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็เอาคุณสมบัติที่ตัวซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็เลยเป็นเครื่องมือของการพัฒนา

การพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนาชีวิตจะเป็นไปได้ด้วยดี ต้องอิงอาศัยความเชื่อ ความมั่นใจและความรู้ความเข้าใจที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ๒ ประการ คือ^{๓๗}

๑) ความเชื่อ ความมั่นใจในธรรมชาติของมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้และมีวิสัยแห่งการพัฒนาได้อย่างสูงสุด การพัฒนานั้นมีลักษณะเด่นอันหนึ่ง คือ การดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมนุษย์แต่ละคน ออกมาพัฒนาให้งอกงามอย่างเต็มที่และใช้ให้ได้ผลดีที่สุด

^{๓๖} พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกุทธโม, กระบวนการเรียนรู้แบบ “อริยสัจ ๔” ของพระพุทธศาสนาเป็นต้นแบบที่มุ่งผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยแท้จริง, (สุรินทร์ : โรงพิมพ์ปริวรรตออฟเซต, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕ - ๗๖.

^{๓๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๕๘.

๒) การทำให้บุคคลแต่ละคนรู้จักตัวเองและความพร้อมความสามารถในการที่จะ
 ตองรับสิ่งภายนอก

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษา คือ การหล่อหลอม
 จิตลักษณะของมนุษย์ ถึงแม้มีรูปร่างเป็นของคนเหมือนกัน แต่จิตลักษณะของมนุษย์แตกต่างกัน
 มากยิ่งกว่าความแตกต่างของความรูปร่างวัตถุที่มีอยู่ในโลกเสียอีก จิตลักษณะกำเนิดการรับรู้
 การแปลผลสิ่งรับรู้ความรู้สึก ความคิดและความประพฤติกรรม การศึกษาจึงกำหนดชีวิตทัศน์
 โลกทัศน์ ความรู้สึก สุข ทุกข์และความรู้สึกของเราต่อผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม หรือสรุปอีกอย่างว่า
 มนุษย์เป็นอยู่อย่างไรเพราะการศึกษา^{๕๘}

สรุปได้ว่า การศึกษา คือ กระบวนการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาตนเองในทุกด้าน
 ตลอดชีวิต เพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๒. วิธีการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

จากการค้นคว้าวิธีการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ได้มีผู้กล่าวไว้ ดังนี้
 พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า^{๕๙}

๑) พุทธิศึกษา คือ ควรจัดเรื่องความรู้ สติปัญญา ความคิดที่มีเหตุผล
 อบรมปัญญาสามารถรู้เรื่องสำคัญที่สุดของชีวิต ตลอดจนรู้ว่าชีวิตเกิดมาทำไม จะเรียนหนังสือ
 จะทำอะไรก็ต้องรู้

๒) จริยศึกษา ต้องเป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวแก่พวกพ้อง รู้จัก
 สรรวม มัชยัสถ์ รู้หน้าที่

๓) พลศึกษา พละ หรือกำลังมี ๒ ประเภท

๑. กำลังทางวัตถุ (กาย) แข็งแรง มีอนามัยดี

๒. กำลังวิญญาณ (จิต สมาริ) สะอาด ว่องไว มั่นคง แล้วนำกำลังกาย

ไปตามทางที่ถูกต้อง

๔) หัตถศึกษา หมายถึง การใช้มือ ทุกวิชาเทคนิคทั้งภาคทฤษฎีและ
 ปฏิบัติ

ดังนั้น การศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ก็คือการเข้ามาเพื่อทำลายสัญชาตญาณ
 อย่างสัตว์ให้สิ้นไป มีการประพฤติปฏิบัติถูกต้องดังงาม คือ การยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

^{๕๘} ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดี,
 ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ, เป้าหมายของการศึกษา, หน้า ๒๐.

๓. เป้าหมายของการศึกษาของพระพุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษา ไว้ดังนี้^{๑๐๐}

- ๑) การไม่ตกเป็นทาสวัตถุนิยม ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕
- ๒) การมีความรู้เรื่องชีวิตตามความเป็นจริง
- ๓) ความสุขที่ถูกต้อง สะอาด บริสุทธิ์
- ๔) การนึกคิดสิ่งใดให้ร้อนใจ
- ๕) มีจิตวิญญาณสูงส่ง สมกับความเป็นมนุษย์

๔. วัตถุประสงค์ของการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้สรุปไว้เป็นประเด็นแห่งการศึกษา ดังนี้^{๑๐๑}

๑. ในแง่อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต การศึกษาช่วยให้มนุษย์เข้าใจกลไกแห่งชีวิตของตนเอง เข้าใจความจริงอันลึกลับของธรรมชาติที่แวดล้อมตนอยู่และรู้วิธีจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเหล่านั้นในทางที่เป็นประโยชน์ของตนรู้จักปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างดีที่สุด มนุษย์จึงกระทำการต่างๆ เพื่อกำจัดความมอดอยากโรคร้ายไข้เจ็บความร้อนหนาวและภัยธรรมชาติต่างๆ

๒. ในแง่อิสรภาพทางสังคม มนุษย์เน้นปัจจัยแวดล้อม เรียกว่า ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมมีลักษณะพิเศษแตกต่างกันไปจากปัจจัยแวดล้อมอื่นในธรรมชาติ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ด้วยกัน เรียนรู้การที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์ร่วมกัน การทำตนให้อำนวยประโยชน์ต่อสังคม การที่จะร่วมมือสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งต่างๆ และการที่จะสร้างระบบการอยู่ร่วมกันด้วยดี

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต) ได้กล่าวสรุปถึงจุดหมายแห่งการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษามีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือการศึกษาต้องสร้างสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ขึ้นมาให้จงได้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วนของประเทศ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ ฐานความรู้และเศรษฐกิจแบบพหุมีพอกิน มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว หมายถึง คนที่มีภาวนา ๔ ได้แก่ กายภาวนา สีสภาวนา จิตภาวนาและปัญญาภาวนา เทียบได้กับจุดสุดตมภ์ของยูเนสโก การจัดการศึกษาที่จะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องยึดหลักอริชฐานธรรม ๔ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะและสันติ^{๑๐๒}

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๑๐๑} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องการพัฒนา, หน้า ๗๐.

^{๑๐๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต), ทิศทางการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕.

๕. หลักแห่งการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วนั้น ถือว่าเป็นคำสั่งสอนอันแท้จริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ พระองค์เป็นเพียงแต่ผู้ค้นพบเท่านั้น แล้วนำมาเปิดเผยให้ทราบทั่วว่า หลักธรรม คือความจริงเหล่านี้คงมีอยู่ตามธรรมชาติไม่ได้สูญหายไปไหนเป็นความจริงตลอดเวลา ทุกหมู่เหล่า ความจริงอันนี้คือความจริงแท้ ซึ่งการที่พระองค์นำหลักธรรมที่ตรัสรู้นี้มาสั่งสอนทั่วไปก็เพราะมีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอน ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่า สิ่งใดที่พระองค์รู้แล้ว เห็นแล้ว เมื่อทรงเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับคำสอน พระองค์ก็จะไม่ทรงสอนสิ่งนั้น จะสอนแต่เฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เหมือนบิดา มารดา แม้มิตรพยมมาก แต่จะให้ทรัพย์แก่บุตรตามสมควรแก่วัยและความจำเป็นเท่านั้น

๒) ทรงมีความมุ่งหวังเพื่อให้ผู้ฟังตรึกตรองเห็นจริงได้ ได้แก่ ทรงแสดงมีเหตุผล ที่ผู้ฟังพอจะตรองตามให้เห็นได้ด้วยตนเอง การสอนที่ไม่ยากและไม่ง่ายจนเกินไปจนไม่ต้องนึกตรึงตรอง แต่สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณา

๓) ทรงสอนให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการสอนในเชิงปฏิบัติ สามารถจะทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนๆ ทรงเน้นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติว่าเป็นการบูชาพระองค์อย่างยิ่งดังเช่น ที่ตรัสกับพระอานนท์ว่า “การทำบูชาตถาคตด้วยดอกไม้ของหอมนั้นไม่ชื่อว่า บูชาเลย แต่ผู้ใดปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ผู้นั้นแหละได้ชื่อว่า บูชาตถาคตอย่างยิ่ง”

ในการสอนธรรมะสำหรับพระพุทธองค์แล้วได้ทรงมองเห็นถึงระดับสติปัญญาของมนุษย์ว่ามี ๔ ระดับด้วยกันจึงต้องสอนธรรมตามความเหมาะสมกับสติปัญญาของแต่ละบุคคลไป โดยคำนึงถึงผู้ฟังเป็นสำคัญ หลักการสอนโดยทั่วไปแล้วมี ๒ ประการ คือ

๑. เกี่ยวกับตัวผู้เรียนพระองค์จะสอนธรรมให้เหมาะสมกับจริตของบุคคลหรือประเภทของบุคคล นอกจากนั้นทรงคำนึงถึงความพร้อมว่ามีความสุกงอมแห่งญาณอินทรีย์มากน้อยเพียงใดอันนี้จะทรงพิจารณาเป็นรายๆ ไปเมื่อได้เวลาแล้วทรงคิดว่าควรจะสอนในลักษณะใดดี เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจนและได้ผลจริง

๒. เกี่ยวกับการสอนในเรื่องนี้พระองค์จะสร้างสิ่งโน้มน้าวจิตใจก่อนแล้วจึงเข้าสู่เนื้อหาที่หลังแล้วจะทรงเริ่มสนทนากับผู้ที่มาพบด้วยเรื่องที่เขาเข้าใจอยู่แล้วหรือเรื่องที่เขาสนใจอยู่ขณะนั้นแล้วพระองค์ยังทรงสอนภิกษุผู้ธรรมกถึกอีกว่าควรตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในใจก่อนที่จะแสดงธรรม คือ^{๑๐๓}

๑. จักแสดงธรรมไปตามลำดับ หมายถึง แสดงธรรมไปตามเนื้อหาสาระ เช่น เรื่องทานกถา สีลกถา เป็นต้น ไม่ตัดลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ

^{๑๐๓} องฺ ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๒. จักแสดงธรรมอ้างเหตุ หมายถึง ชี้แจง โดยยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ มีการยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบ เพื่อเข้าใจง่ายขึ้น

๓. จักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู โดยมุ่งแสดงธรรมด้วยจิตที่มีความเมตตาหวังอนุเคราะห์แก่ผู้อื่น

๔. จักไม่แสดงธรรมเพราะเห็นอามิส

๕. จักไม่แสดงธรรมกระทบตนและกระทบผู้อื่น

การสอนธรรมของพระพุทธเจ้า มีลักษณะเฉพาะพระองค์เอง ทรงประกาศธรรมหรือทำการสอนในท่ามกลางความเจริญของศาสนาอื่น ๆ หลายศาสนาในสมัยนั้น โดยวิธีการดังนี้ คือ^{๑๐๔}

๑. การสอนโดยวิธีเอ็งสลักษณะ ได้แก่ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น ความดีมีผลเป็นสุข ความชั่วมีผลเป็นทุกข์ กุศลเป็นสิ่งควรเจริญ อกุศลเป็นสิ่งควรละ

๒. ทรงสอนโดยวิธีปฏิบัติจุดลักษณะ คือ ทรงย้อนถาม เสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน

๓. ทรงสอนโดยวิธีวิวัชชลักษณะ คือ ทรงแยกแยะประเด็นให้ชัดเจน เช่น เรื่องที่ทรงแสดงแก่ อภิยราชกุมาร

๔. สอนโดยอุปนัยลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ ไม่ทรงพยากรณ์ คือยังไม่ทรงตอบเรื่องนั้น เพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์หรือยังไม่ได้เวลา

ท่าทีที่ทรงสอนของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ

๑. ทรงสอนอย่างละมุนละม่อม เช่นตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายจะเป็นความงามหาหน้อยไม่ถ้าหากพวกเธอผู้บวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวไว้ดีแล้วยังเป็นผู้มีความอดทนมีความสุข”

๒. ทรงสอนอย่างเข้มงวดรุนแรง แสดงถึงวิธีสอนอย่างเข้มงวดรุนแรงของพระพุทธเจ้าทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับอุปนิสัยหรืออินทรีย์ของเวไนยชนทำนองเดียวกับช่างเหล็กจะต้องใช้ไฟแรงแก่เหล็กที่แข็ง

๓. ทรงสอนอย่างขอร้องวิงวอน เช่นพระองค์ทรงสั่งสอนภิกษุว่า “เธอทั้งหลายพึงเป็นธรรมทายาทของเราเถิด อย่าเป็นอามิสทายาทเลย”

การทดลองการประเมินผลการสอนของพระพุทธเจ้า

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทดลองการประเมินผลการสอนของพระพุทธเจ้า มีผู้กล่าวไว้ ดังนี้

พระราชวรมุนี กล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์ได้ทดสอบภิกษุบางรูปบางคณะว่าได้ประสบความสำเร็จหรือไม่อย่างไรจากการที่พระองค์ได้สอนธรรมะโดยภิกษุที่พระองค์จะทดสอบ

^{๑๐๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๗๑.

นั้นไปจำวัดในป่าช้าก่อนถ้าหากว่าภิกษุมีความกลัวแล้วก็แสดงว่ากิเลสยังไม่หมดไปยังไม่สำเร็จตามมรรคผลที่มุ่งหวัง การทดสอบตามแนวของพระองค์ พอสรุปได้ดังนี้ คือ^{๑๐๕}

๑. การทดสอบด้านปริยัติธรรม ได้แก่ การมุ่งให้เกิดการจดจำและเข้าใจว่าผู้ที่ได้รับการปลูกฝังอบรมแล้วมีความคิดเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเพียงใด

๒. การทดสอบทางด้านปฏิบัติการวัดผลตามแนวทางพระพุทธศาสนานี้จะไม่เพียงแต่ทางด้านการจดจำ การเป็นพหูสูตรเท่านั้น แต่จะมุ่งไปทางการปฏิบัติด้วย

๓. ทดสอบวัดผลเกี่ยวกับฌาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบำเพ็ญหรือทำสมาธิจนบรรลุฌาน ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่สงบเย็น

๒.๔.๓ หลักการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสอนเท่าที่จำเป็น แม้ว่าพระองค์จะมีพระนามว่าเป็นสัพพัญญู อันหมายถึงผู้รู้สิ่งทั้งปวง แต่สิ่งที่ไม่จำเป็นเพื่อกำจัดทุกข์พระองค์ก็ไม่ทรงแสดงดังที่ปรากฏในสี่สรวานสูตรมีความว่า^{๑๐๖}

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทับอยู่ ณ สี่สรวาน ใกล้กรุงโกสัมพี พระองค์ทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบไว้ในพระหัตถ์แล้วตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่าใบประดู่ลายที่อยู่ในพระหัตถ์กับใบไม้ประดู่ลายที่อยู่บนต้นไม้ต่างกันไหมมีมากกว่ากัน พวกภิกษุได้กราบทูลว่าใบประดู่ลายที่อยู่ในพระหัตถ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระภิกษุว่าใบไม้ประดู่ที่อยู่ในพระหัตถ์น้อยนิดเหมือนพระองค์ทรงรู้ธรรมะมากแต่ในการสอนนั้นสอนเท่าที่จำเป็นเพื่อระงับดับทุกข์เหมือนใบไม้ในกำมือพระหัตถ์ส่วนธรรมที่รู้แล้วมิได้ทรงแสดงเหมือนใบไม้ทั้งหมดและตรัสแสดงเหตุผลในการที่มีได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมาย คือนิพพานได้^{๑๐๗}

พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเฉพาะเนื้อหาที่จำเป็นต่อผู้ฟังเท่านั้น เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรืออาจไม่ได้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน ก็ไม่ทรงสอนสิ่งนั้นทรงสอนให้รู้ยิ่งกว่านั้นเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นแก่บุคคล เหมือนบิดามารดาแม้จะมีทรัพย์มากก็ตามย่อมให้เท่าที่จำเป็นแก่บุตรเท่านั้น กล่าวตามแบบแผนทั่วไปการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการสอนให้รู้ในสิ่งที่พระองค์สอนและเกิดผลจริงจากการปฏิบัติในสิ่งนั้น

๑. พระองค์ทรงสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

^{๑๐๕} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอกทางออก, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๖๗.

^{๑๐๖} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๑๐๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คิดเป็นทำเป็นตามแนวพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

๒. ทรงสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามใจให้เห็นจริงได้ ๓. ทรงสั่งสอนเป็น อัจฉรย์ที่ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ โดยแบ่งหลักการสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ๓ อย่างคือ^{๑๐๘}

๑. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิบัติเป็นการเปลี่ยนแปลง หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนา อื่นๆ มาประกอบการสอนและพระองค์ทรงรับรองตามที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์

๒. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิรูปเป็นการสอนโดยวิธีดัดแปลง ของเก่าที่ยังไม่ดีให้ดีขึ้น หรือของเก่ามีความหมายอย่างหนึ่งแต่นำมาแปลความหมายเสียใหม่เพื่อให้ตรงกับหลักเหตุผล ของพระองค์

๓. ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่ที่ยังไม่มีสอนในที่อื่นแต่ก็เป็นไปตามหลักสัจ จธรรมที่ทรงค้นพบ

คุณสมบัติของผู้สอน

พระพุทธศาสนาถือว่าผู้เผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้นมีความสัมพันธ์กันใน ฐานะกัลยาณมิตร นักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ของกัลยาณมิตร ดังนี้^{๑๐๙}

๑. บีโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกรสนิยมเป็นกันเอง ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจที่จะซักถาม

๒. ครุ เป็นที่เคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่ฟังได้อย่างปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่างทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔. วัตตา เป็นนักพูดโดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เพื่ออธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๕. วัจะนักระโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำโต้เถียงคำล่วงเกิน คำตักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์แม้บางครั้งอาจถูก ต่อต้านจาก ลัทธิภายนอกมาขัดขวางต้องงานเผยแผ่

๖. คัมภีร์ญจะ กะถัง กัตตา เป็นผู้พูดคำที่ลึกซึ้งได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลายๆ อย่างและต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม

^{๑๐๘} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๑๐๙} อัง. สุตตก (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

๗. โน จัญฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐานะ ไม่ชักนำให้ผู้ฟังให้เดินผิดทางไปนอก พุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร

ลีลาการสอน

เมื่อมองกว้างๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน ๔ อย่าง ดังนี้^{๑๐๐}

๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา ระวังให้แกล้งกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นและย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก

๔. สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น ำเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติอาจถูกเป็นคำสั้นๆ ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ำเริง หรือชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนหลากหลายรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับบุคคล วิธีการสอนของพระองค์ที่พบบ่อย คือ

๑. **แบบสากัจจา หรือสนทนา** วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ หลักธรรม วิธีการสนทนานี้พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้พระสาวกใช้กันดังทรงยกย่องว่า “การสนทนาธรรมตามอุดมกาลเป็นมงคล” และจะมีศาลาเป็นที่นั่งสนทนาธรรมของพระภิกษุสงฆ์ทุกปาย เมื่อไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่อง พระองค์ก็จะเสด็จมาเอง^{๑๐๑}

๒. **แบบบรรยาย** วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

๓. **แบบตอบปัญหา** ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะ ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ กันบางคนถามเพื่อให้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบ

^{๑๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖.

^{๑๐๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่ง การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

อับอายบางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อหรือหลักคำสอนในลัทธิศาสนาของตน พระองค์ตรัสว่า “การตอบปัญหาใดๆ ต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสม” จึงทรงจำแนกวิธีตอบปัญหาไว้ ๔ ประเภทคือ^{๑๑๒}

๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมา ตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไข เช่น ถามว่า จักษุเป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบไปที่เดียวว่า ถูกแล้ว

๒) ปฏิจจุจนาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ เช่น โสตะก็เหมือนจักษุ ฟังย้อนถามว่า ที่ถามหมายถึงแ่งไหน ถ้าบอกว่าในแ่งเป็นเครื่องมอง ฟังตอบว่าไม่เหมือนกัน ถ้าถามว่า ในแ่งอนิจจัง จึงควรตอบรับว่า เหมือนกัน

๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ต้องแยกความตอบเป็นเรื่องๆ เป็นประเด็น เช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะใช่หรือไม่ อย่ารีบตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ เพราะมีส่วนผิด ต้องแยกตอบว่า พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะที่ทรمانตนเอง แต่ทรงสรรเสริญว่าความอดกลั้นเป็นยอดแห่งตบะเป็นต้น

๔) ฐปนียปัญหา ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไปไม่ตอบหรือฟังยับยั้งเสียเพราะถ้าตอบไปจะเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความทะเลาะ ตอบไปแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น ศาสตานั่นสอนอย่างนั้น อย่างนี้ อยากทราบว่าคำสอนของใครถูก คำสอนของใครผิด พระองค์มักจะตัดบทว่าเรื่องนั้นจงพักไว้ก่อน เราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟัง นี่คือวิธีพักปัญหาของพระองค์

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำ ความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น

เป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำ ความผิดเมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้นจากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์^{๑๑๓}

จึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้คำถามเป็นเครื่องกระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดแสวงหาคำตอบหรือแก้ปัญหาของตนเอง นอกจากนี้ ยังทรงใช้คำถามเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนความคิดของผู้ที่เข้าใจพระองค์และคำสอนของพระองค์ ไม่ถูกต้องด้วย ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึง พื้นฐานของผู้เรียนเป็นสำคัญ แล้วทรงเลือกใช้คำถามที่เหมาะสมกับผู้เรียน และสรุปบทเรียนจากคำตอบของผู้เรียนนั่นเอง ต่อไปนี้ จะได้กล่าวถึง หลักการตั้งคำถาม พร้อมทั้งยกตัวอย่าง จากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

^{๑๑๒}ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑.

^{๑๑๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๕๑.

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงค้นพบสิ่งที่เป็นจริง หรือสัจธรรมที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและทรงสั่งสอนให้มนุษย์พันธุทุกซ์ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ศาสนธรรม หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นแก่นแท้ของศาสนา ส่วนศาสนธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และศาสนบุคคล ถือเป็นเปลือก หรือ กระจังของศาสนา

กระทรวงศึกษาธิการได้เสนอแนะให้มีการปรับปรุงหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) โดยมีการเปลี่ยนแปลงคำอธิบายรายวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และได้เพิ่มวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกเสรี ในกลุ่มสังคมศึกษา กำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ ๒ คาบตลอดภาคเรียนได้ ๑ หน่วยการเรียนรู้ และกำหนดให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนต้องเรียน โดยเน้นการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างแท้จริง เช่น ด้านความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา มีเจตคติที่ดีที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนา เกิดศรัทธาและสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม และสามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา รวม ๖ รายวิชา โดยกลุ่มวิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีความมุ่งหมายในการสร้างพลเมืองของชาติให้มีคุณภาพ สามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางสังคมได้อย่างปกติ วิชาสังคมศึกษาจึงเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับมนุษย์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อผลิตคนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอยู่ตลอดเวลา ให้สามารถพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ความรู้ลึก หรือค่านิยมที่ดีงามให้แก่คนในสังคม^{๑๑๔}

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคม ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ไว้ดังนี้^{๑๑๕}

๑) เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และการปกครอง ศาสนากับการดำรงชีวิต

๒) เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาของสังคม สามารถแก้ปัญหาและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตน โดยใช้เหตุผล กระบวนการกลุ่ม และวิธีการที่หลากหลาย

^{๑๑๔} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษา ตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๓), หน้า ๖๑.

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

๓) เพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของวิทยาการ ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยึดมั่นในวิถีประชาธิปไตย หลักธรรม และคุณธรรม มีค่านิยมที่พึงประสงค์ รักและผูกพันท้องถิ่นประเทศชาติ มีความภูมิใจในความเป็นไทย และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

๔) เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี ตามระบอบการปกครองแนวประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มุ่งมั่นในการทำประโยชน์ให้กับสังคม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

เนื้อหาสาระของหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง) กำหนดเรียงตามหัวข้อเรื่องทั้ง ๘ หัวข้อ เหมือนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แต่จะมีขอบข่ายเนื้อหาสาระและจุดเน้นของการเรียนรู้แตกต่างกันไปในแต่ละหัวข้อ ของแต่ละรายวิชา จุดเน้น ในบางเรื่องต้องการให้เรียนรู้ในเรื่องเดียวกัน ตลอดทุกชั้น ดังนั้น เนื้อหาสาระจะเหมือนกันตลอด แต่การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนจะแตกต่างกันไปตามวัยและความจำเป็นของผู้เรียนแต่ละระดับ โดยกรอบสาระหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้ง ๘ หัวข้อ มีดังนี้

- ๑) ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา
- ๒) พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง
- ๓) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๔) พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์
- ๕) พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลี และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา
- ๖) หน้าที่ชาวพุทธ
- ๗) การบริหารจัดการผลประโยชน์
- ๘) มารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ดังกล่าวนี้ จึงได้นำ คำอธิบายรายวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๔ , มัธยมศึกษาปีที่ ๕ และระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ แสดงให้เห็นตามลำดับ

(๑) ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๔^{๑๑๖} ส ๐๔๘ พระพุทธศาสนา ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาค ๑ หน่วยการเรียนรู้คำอธิบายรายวิชา วิเคราะห์ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับลักษณะของชมพูทวีปและลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์พุทธประวัติ เรื่องสถานะทางสังคมของเจ้าชายสิทธัตถะ เหตุการณ์ที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช ศึกษาประวัติพระอัญญาโกณฑัญญะ พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรี

^{๑๑๖} อ่างแล้ว.

และพระเจ้าพิมพิสาร วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่องอภิธานิยธรรม ๗ พละ ๔ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต บูชาคนที่ควรบูชา และลำดับรับฟังมาก

ศึกษาความรู้ที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ หน้าที่ชาวพุทธในเรื่องศรัทธา ๔ และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ฝึกอ่านภาษาบาลี สกคแบบไทยและแบบบาลี เกี่ยวกับคำอาราธนาศีล คำอาราธนาพระปริตร และคำอาราธนาธรรม ศึกษาฝึกอ่านพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาความเป็นมาของพระไตรปิฎก และข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่อง ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน วิเคราะห์ปัญหาทางจิตของประชาชนในสังคมปัจจุบัน ศึกษาความหมาย ประโยชน์ของสมาธิ ศึกษาและฝึกปฏิบัติพุทธานุสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักปถมนสิกการ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์และตระหนักในคุณค่าพระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รวมทั้งหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในเรื่องทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยืดหยุ่นทางสายกลาง วิเคราะห์พุทธประวัติ เรื่องราวการตรัสรู้และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศึกษาประวัติพระปทุมมมัตตานินบุตร และพระอุบลวรรณาเถรี และพระเจ้าอชาตศัตรู วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่องอารยวัฑฒิ ๕ สาราณียธรรม ๖ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ชำนาญในวิชาชีพ มีระเบียบวินัย กล่าววาจาดี และทำงานไม่คั่งค้าง สิ้นสน

ศึกษาหน้าที่ของพระสงฆ์ในการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่พระพุทธศาสนา หน้าที่ชาวพุทธ ในเรื่องการไปวัด และการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ฝึกอ่านภาษาบาลี เกี่ยวกับศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ และฝึกอ่านพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดพระไตรปิฎกจนถึงจาริกเป็นลายลักษณ์อักษร และข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่อง ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ศึกษาและฝึกปฏิบัติธัมมานุสติ สังฆานุสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักปถมนสิกการ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์และตระหนักในคุณค่าพระรัตนตรัยและหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมรวมทั้งหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

(๒) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ^{๑๑๗} ส ๔๐๑๐ พระพุทธศาสนา ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาค ๑ หน่วยการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา

^{๑๑๗} อ่างแล้ว.

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการพัฒนา ศรัทธาและปัญญา ที่ถูกต้อง การฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับ พุทธคุณ ๓ ศึกษาประวัติพระมหากัสสปะ พระปฎาจารย์เถรี และหมอชิวโกมารภัจจวิเคราะห์ พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่องกฎแห่งกรรม และไตรลักษณ์ รวมทั้งมลคลชีวิต ในหัวข้อ เลี้ยงดูบิดา มารดา เลี้ยงดูบุตร เลี้ยงดูภรรยา และสงเคราะห์ญาติ

ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมเนียมชาติ สภาพแวดล้อมและ ศิลปวัฒนธรรม หน้าที่ชาวพุทธในการศึกษาพระธรรม และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาสาระสังเขปของพระไตรปิฎก และข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่อง ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจาก เนื้อหาที่เรียน ศึกษาและฝึกปฏิบัติศีลานุสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุบายมนสิการ ฝึก ปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์และตระหนักในคุณค่าพระ รัตนตรัยและหลักพุทธธรรม นำมาหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รวมทั้งหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ส ๐๔๑๑ พระพุทธศาสนา ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาค ๑ หน่วยการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา

วิเคราะห์หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ การคิดตามนัยแห่ง พระพุทธศาสนาและการคิดแบบวิทยาศาสตร์ วิเคราะห์พุทธประวัติ เกี่ยวกับโลกัตถจริยา ศึกษา ประวัติพระอุบาลี พระธัมมทีนาเถรี และพระเจ้าปเสนทิโกศล วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและ สังคม ในเรื่องกุลจิรัฎฐิติธรรม ๔ และโลกธรรม ๘ รวมทั้งมลคลชีวิต ในหัวข้อ มีความกตัญญู และทำงานที่ไม่มีโทษแต่เป็นประโยชน์แก่อกุล

ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หน้าที่ชาวพุทธ ในการสร้าง สัมมาทิฐิตด้วยการปฏิบัติธรรม และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ศึกษาและฝึกอ่านภาษา บาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาพระไตรปิฎก ในแง่เทศนา ๓ และสิกขา ๓ รวมทั้ง ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่องศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่ เรียน ศึกษาและฝึกปฏิบัติจากานุสสติ เทวตานุสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุบายมนสิการ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีทักษะ ในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรมที่ก่อให้เกิด ประโยชน์ ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งศรัทธายึดมั่นในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

(๓) ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ^{๑๑๘} ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาค

๑ หน่วยการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา

^{๑๑๘} อ่างแล้ว.

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาและเน้นความสัมพันธ์ของเหตุ ปัจจัย และวิธีการแก้ปัญหา วิเคราะห์พุทธประวัติเกี่ยวกับพุทธคุณ ๙ ศึกษาประวัติพระมหากัจจายนะ พระภัททากิจจาเถรี และนางขุตขุตตรา วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่อง อคติ ๔ ทศพิชราชธรรม ๑๐ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ความไม่ประมาท ความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสันโดษ และความอดทน

ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม หน้าที่ชาวพุทธในการถ่ายทอด ชี้แจงพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลี จากพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาพระไตรปิฎก ในแง่กถา ๓ และศาสน์ ๓ รวมทั้งข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่อง ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน ศึกษาและฝึกปฏิบัติกายคตาสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุปาทมสิกการ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีทักษะในการคิดแก้ปัญหา มีความซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยและหลักพุทธศาสนิกชนที่ดี และปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในด้านการฝึกตนให้ไม่ประมาท มุ่งประโยชน์สุขแก่บุคคลและสังคม วิเคราะห์พุทธประวัติ เกี่ยวกับพุทธัตถจริยา ศึกษาประวัติพระนาคเสน พระภัททากุณฑลเกสีเถรี และพระเจ้ามหานามะ วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่อง อริยฐานธรรม ๔ และสรุปคำสอนพระพุทธานุชาลงในอริยสัจ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ความเป็นผู้ว่าง่าย การพบปะสมณะ การฟังธรรม การสนทนาธรรม จิตไม่หวั่นไหว

ศึกษาหน้าที่ บทบาทและการปกครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน หน้าที่ชาวพุทธในการปกป้องพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ศึกษาและฝึกอ่านภาษาบาลีจากพุทธศาสนสุภาษิต ๑ บท ศึกษาพระไตรปิฎก ในเรื่องหลักตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ประการ รวมทั้งข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก ๑ เรื่อง ศึกษาคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา โดยเลือกจากเนื้อหาที่เรียน ศึกษาและฝึกปฏิบัติอานาปานสติ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ และฝึกเจริญปัญญาตามหลักอุปาทมสิกการ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีทักษะในการคิดแก้ปัญหา มีความซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย และหลักพุทธธรรม น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งศรัทธายึดมั่นในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

สรุปได้ว่า รายวิชาพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของกลุ่มวิชาสังคมศึกษานั้น ได้ถูกกำหนดให้เป็นวิชาเลือก ในกลุ่มวิชาเลือกเสรี ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนที่นับถือศาสนาพุทธทุกคนต้องเรียนอย่างต่อเนื่องทุกภาคเรียนของระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เจตคติที่ดีที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนา เกิดศรัทธาและสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม ปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธได้

อย่างถูกต้อง ตลอดจนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคม

๒.๕.๑ การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนในโรงเรียน จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเน้นทั้งภาคความรู้และการปฏิบัติ ให้นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง มีนักการศึกษาและท่านผู้รู้หลายท่านได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ไว้หลายท่าน ดังนี้

กรมการศาสนา ได้เสนอแนวทางเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ไว้ดังนี้ ^{๑๑๙}

- ๑) สาระสำคัญของการเรียนรู้อาจต้องให้เหมาะสมกับวัย และใช้วิธีสอนที่เหมาะสม
- ๒) การสอนจะต้องมีเหตุผล สนับสนุนให้เป็นประโยชน์ หรือให้เป็นโทษของการปฏิบัติ
- ๓) การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งจำเป็น โดยครูเป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นผู้นำ

ทางด้านจริยธรรม

- ๔) การนำไปประพฤติดีนั้น ต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน หากวิเคราะห์ตามวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีอยู่หลายวิธี แต่ที่สังเกตได้ว่าทรงใช้อยู่เป็นประจำมี ๔ แบบ คือ ^{๑๒๐}

๑) แบบสากัจฉาหรือสนทนา วิธีนี้ทรงใช้กับบุคคลที่ไม่ศรัทธา ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน โดยพระพุทธองค์จะเป็นผู้ถามคำถาม นำผู้สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจในธรรมะ และได้เกิดความเลื่อมใสในธรรมะ และยังสนับสนุนให้พระสาวกได้สนใจวิธีนี้ คือให้สนทนาธรรมกันตามกาล

๒) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ เป็นแบบกว้างๆ ที่พระองค์จะทรงใช้กับคนหมู่มาก ที่มีพื้นฐาน ความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม และความเลื่อมใสเป็นพื้นอยู่แล้ว และเป็นวิธีนี้เป็นวิธีอัศจรรย์ที่ผู้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจะรู้สึกเหมือนว่าพระองค์ตรัสกับตนโดยตรง

๓) แบบตอบปัญหา เป็นวิธีที่ใช้ตอบปัญหาแก่ผู้ที่สนใจในธรรมะ หรือผู้ที่มาสอบถามเพื่อเทียบเคียงกับคำสอนของคน หรือถามเพื่อข่มปราบให้จน

^{๑๑๙} กรมการศาสนา, หลักและวิธีการจัดจริยศึกษา และหัวข้อจริยธรรม สำหรับใช้อบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐.

^{๑๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ วิธีสอนแบบนี้ เป็นวิธีที่นิยมใช้กับพุทธบริษัทฝ่ายนักบวช คือ เป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี โดยถือเหตุเมื่อมีการประพฤติไม่ดั่งงามเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงทราบแล้วตรัสให้ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสชี้แจงผลเสียหาย ผลร้ายที่เกิดขึ้น พรรณนาถึงคุณประโยชน์ของการประพฤติดีงาม แล้วจึงได้แสดงธรรมกถาที่เหมาะสมกับเรื่องนั้น แล้วจึงได้บัญญัติสิกขาบทขึ้นโดยความเห็นของพระสงฆ์และยอมรับว่าดีงาม

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนการสอนของตามแนวของพระพุทธเจ้าว่า มี ๓ ประการ คือ ^{๑๒๑}

๑) ทรงสอนให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ หมายถึง ทรงสอนให้รู้จริง เห็นจริง เฉพาะเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ศิษย์

๒) ทรงสอนให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ นั่นคือคำสอนนั้นต้องไม่ยาก และไม่ง่ายจนเกินไป เพื่อให้ผู้ฟังสามารถใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองได้

๓) ทรงสอนให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ตามกำลังการปฏิบัติตน **ประสาร ทอภักดี** ได้กล่าวถึง หลักการสอนของพระพุทธเจ้า ๘ ประการ ดังนี้

๑) ต้องรู้จักบุคคลที่จะสอนก่อน

๒) ต้องเลือกสิ่งที่จะสอนให้เหมาะสมกับบุคคล

๓) สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม

๔) สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก

๕) สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้

๖) สอนด้วยอุปมาอุปไมยหรือเปรียบเทียบ

๗) สอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน ซึ่งแยกเป็น ๓ อย่าง คือ

๗.๑) ใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์

๗.๒) ใช้ภาพนิมิตเหมือนภาพยนตร์

๗.๓) ใช้วิธีการทดลองด้วยตนเอง

๘) สอนโดยการสาธิตให้ดูหรือทำตัวอย่างให้ดู

พุทธทาสภิกขุ^{๑๒๒} ได้กล่าวว่า หลักการสอนศีลธรรมนั้นควรจะทำเป็น ๓ วิธี คือ

๑) สอนให้เกิดความเข้าใจ

๒) ทำให้ดูเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส

๓) มีตัวอย่างความสุขให้เห็น ทำให้เกิดความไว้วางใจอยากทำงาน

^{๑๒๑} วคิน อินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕.

^{๑๒๒} พุทธทาสภิกขุ, “ท่านพุทธทาสภิกขุกับการศึกษา”, **วารสารครุศาสตร์**, ปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๔๒ (เมษายน- มิถุนายน ๒๕๐๕) : ๓๐.

กรมวิชาการ ได้กล่าวถึงเรื่อง การจัดการเรียนรู้อาจารย์ทางพระพุทธศาสนา ไว้ว่า การจัดการอบรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้อาจารย์ทางพระพุทธศาสนาตามสภาพจริง (Authentic Assessment) เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้อาจารย์ตามสภาพจริง ต้องยึดหลักธรรมชาติของวิชาและชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ในสาระการเรียนพระพุทธศาสนาจะเน้นการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือ นอกจากวัดองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ แล้ว ยังอาจใช้กระบวนการวัดตามระบบศีล สมาธิ ปัญญา คือ

๑) ระบบศีล พฤติกรรมที่ต้งามทั้งกาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๖ เคยชิน แคล้วคล่อง อยู่ตัวเป็นวินัย เข้าสู่ชีวิตโดยการสังเกต การบันทึก

๒) ระบบสมาธิ จิตใจที่มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพและมีความสุข โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง

๓) ระบบปัญญา ความรู้คิดเข้าใจ การมองเห็นความจริง เท่าทันทั้งระบบ ความสัมพันธ์เป็นเหตุผลที่เชื่อมโยงประยุกต์เข้าสู่วิถีชีวิตใหม่โดยการสังเกต สัมภาษณ์ ตรวจสอบตนเอง หรือถ้าจะให้ชัดเจนขึ้นความประเมินตามสภาพจริงเพื่อดูการวิวัฒนาการทางธรรมจริยา ตามหลักอริยวัฑฒิ ๕ ได้แก่ ศรัทธา, ศีล, สุตะ, จาคะ และปัญญา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า หลักการแก้ปัญหาของอารยชนขั้นพื้นฐาน เรียกตามบาลีว่า “อริยมรรค” แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือวิธีการดำเนิน ชีวิตที่ประเสริฐ สามารถขยายองค์ประกอบออกได้เป็น ๘ ประการ ซึ่งเรียกว่า อัฐมรรค คือ ^{๑๒๓}

๑) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) หมายถึง ทศนคติ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ค่านิยมต่างๆ ที่ต้งาม มองสิ่งทั้งหลายสอดคล้องกับปัจจัยอย่างมีเหตุผลตามความเป็นจริง

๒) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) หมายถึง ความคิดความดำริไตร่ตรอง ความใคร่ครวญ เป็นไปเพื่อเปลื้องตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) หมายถึง การพูดการแสดงออกทางวาจา เป็นวจีสัจจัต คือ ไม่หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบคาย ไม่เพ้อเจ้อ มีเหตุผล พูดสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์

๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) หมายถึง การกระทำที่ต้งาม ที่สุจริตชนประพฤติปฏิบัติกัน เป็นไปในทางสร้างสรรค์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ต้งามในสังคม ทำให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี หรืองดเว้นการเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน ละเมิดสิทธิในคุ้มครองของรักของผู้อื่น

๕) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) หมายถึง การประกอบอาชีพในทางสุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๑.

๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) หมายถึง ความเพียรพยายามในการทำ ความดีงาม ความชอบธรรม หรือเพียรพยายามละความชั่ว ทำความดี และชำระจิตของตนให้ผ่องใส

๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) หมายถึง การมีสติกำกับตัวในการกระทำภารกิจทุกอย่าง ตลอดถึงการมีสติระลึกได้ในสิ่งที่ดีงาม ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลไม่ปล่อยสติให้ล่องลอยไปกับอารมณ์ที่มากกระทบ

๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตชอบ) หมายถึง ความตั้งจิตมั่นคง สงบไม่ฟุ้งซ่าน สม่่าเสมอ แน่วแน่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ผ่อนคลาย ไม่ตั้งเครียดกระด้าง ไม่หดหู่ ท้อแท้ พร้อมที่จะใช้งานทางปัญญาให้ได้ผลเต็มที่

วิชัย วงษ์ใหญ่ ได้กล่าวถึงเรื่อง การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ไว้ว่า การสอนของครูต้องมุ่งเน้นให้เกิดเกิดการเรียนรู้ ครอบคลุมคนทั้งคน คือ พัฒนาทั้งทางด้าน ความสนใจ อารมณ์ และค่านิยม ไม่ควรเน้นการพัฒนาสติปัญญาอย่างเดียว ^{๑๒๔}

สาโรจน์ บัวศรี ได้กล่าวว่า จุดมุ่งหมายในการสอนวิชาใดๆ ย่อมมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ (Knowledge) มีน้ำใจที่จะปฏิบัติ (Attitude) และมีความคล่องแคล่วชำชองในการปฏิบัติ (Skill) ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน จะต้องมียุติมุ่งหมายในการสอนเพื่อเป็นแนวทางในการเลือกเนื้อหาและวิธีสอนที่เหมาะสม ^{๑๒๕}

สุนทร อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง การเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ว่า เป็นรูปแบบของการคิดโดยมสติพิจารณาด้วยเหตุผลสมบูรณ์ที่สุด เรียกว่า วิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ^{๑๒๖}

๑) ขั้นนำ เป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่อครู วิธีการและบทเรียน ได้แก่ การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม, การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ และการเสนอสิ่งสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

๒) ขั้นสอน เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียนหรือเสนอหัวข้อเรื่องประเด็นสำคัญของบทเรียนด้วยวิธีการต่างๆ, ครูแนะนำแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล, นักเรียนฝึกรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ หลักการต่างๆ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ทักษะวิทยาศาสตร์ และการฝึกคิดแบบสาวเหตุสาวปัจจัย

^{๑๒๔} วิชา วงษ์ใหญ่, กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวีรียาสาสน์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๕.

^{๑๒๕} สาโรจน์ บัวศรี, สาโรจน์ บัวศรี กับการศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองศาสน์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕.

^{๑๒๖} สุนทร อมรวิวัฒน์, การประยุกต์พุทธวิธีสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘.

๓) ชั้นสรุป เป็นการวัดและประเมินผล ได้แก่ การวัดและประเมินผลตนเอง, การวัดและประเมินผลเพื่อนร่วมเรียน และการวัดและประเมินผลโดยครูผู้สอนพร้อมกันนี้ยังได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการสอนศีลธรรม โดยแยกเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

๑) เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจในหลักศาสนา และหลักธรรมของศาสนา เห็นคุณค่าของศาสนาอย่างลึกซึ้ง

๒) เพื่อสร้างสำนึก (Concept) ทางศีลธรรม ซึ่งจะมีผลต่อเจตคติและต่อพฤติกรรมของตน

๓) เพื่อปูพื้นฐานคุณธรรมทางจิตใจให้กับนักเรียน ให้สามารถนำหลักศีลธรรมไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

๔) เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักคิด เปรียบเทียบและตัดสินใจได้ว่า สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรเว้น ^{๑๒๗}

เพราะพรณ โกมลมาลย์ ได้กล่าวถึงเรื่อง การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ไว้ว่า แนวทางในการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาและหลักธรรมมี ๕ ประการ คือ ^{๑๒๘}

๑) ต้องสอนให้เกิดความสนใจ ไม่ใช่สอนให้จำเพียงอย่างเดียว หลักธรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดจะต้องนำมาสนทนา อภิปรายให้เข้าใจ เพื่อให้นักเรียนเกิดความนึกคิด หรือสติปัญญาในทางจริยธรรมให้กว้างขวางมีเหตุผล

๒) การสอนศาสนาต้องฝึกให้เป็นคนใจกว้าง รู้จักนับถือและให้เกียรติผู้ที่ไม่ใช่ศาสนาเดียวกับตน ไม่ดูถูกล้อเรียนผู้อื่น อันเป็นความแตกแยกบาดหมางในสังคม

๓) การสอนศาสนาเรื่องหลักธรรม จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับเรื่องในชีวิตประจำวันมุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๔) การสอนทฤษฎี จะต้องให้ผู้เรียนเข้าใจทฤษฎีและหลักการจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับเรื่องในชีวิตประจำวัน ไม่ได้สอนให้ผู้เรียนจำแต่ทฤษฎีอย่างเดียว

๕) การสอนศาสนา ต้องให้สมดุลกับการสอนเรื่องอื่นๆ เพราะผู้เรียนสามารถนำไปบูรณาการใช้ในชีวิตประจำวันได้

กิตติพันธ์ รุจิรกุล ได้กล่าวถึงเรื่อง การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ว่า การสอนพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ ต้องดำเนิน การส่งเสริมการบริหารจัดการงาน ๖ ด้าน คือ ^{๑๒๙}

^{๑๒๗} สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตรีธรรมสาร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๑.

^{๑๒๘} เพราะพรณ โกมลมาลย์, “การสอนศาสนาและหลักธรรมในประถมศึกษา”, สารพัฒนาหลักสูตร, ปีที่ ๗ (พฤษภาคม ๒๕๓๐) : ๔๐-๔๑.

- ๑) ด้านวิชาการ
- ๒) ด้านงบประมาณ
- ๓) ด้านกิจกรรม
- ๔) ด้านบุคลากร
- ๕) ด้านอาคารสถานที่
- ๖) ด้านสัมพันธ์ชุมชน

พนัส หันนาคินทร์ ได้กล่าวถึง การสอนเพื่อปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียน ว่า ต้องคำนึงถึงหลักการต่อไปนี้^{๑๓๐}

- ๑) เฟื่องเลี้ยงการปฏิบัติมากกว่าเนื้อหา
- ๒) จริยธรรมที่จะสอนนั้น ควรจะได้รับการกระทำกันทุกระดับชั้น โดยปลูกฝังและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสอดแทรกในวิชาต่างๆ
- ๓) การประพฤติของครูจะต้องให้สอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการปลูกฝังและพัฒนาให้นักเรียน

ส่วนด้านการสอน ควรใช้หลักการดังนี้

- ๑) การปลูกฝังควรแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน
 - สร้างจริยธรรมให้เกิดขึ้นต่อจริยธรรมหรือค่านิยมที่ต้องการ
 - ให้ความรู้ว่าจริยธรรมเหล่านั้นหมายความว่าอะไร มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร
 - ย้ำๆให้ปฏิบัติตามจริยธรรมและมีการติดตามผลการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่องทั้งในและนอกโรงเรียน

๒) การพัฒนาจริยธรรมนั้น หลักสำคัญคือการสร้างปัญหาและความเข้าใจที่กระจ่างชัดต่อคุณค่าและวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามกระบวนการแห่งจริยธรรม โดยใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การใช้คำถาม การอภิปราย เพื่อให้นักเรียนได้คิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง กระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์ โดยจัดเป็น ๔ ขั้นตอน เพื่อให้ครูสามารถนำเอาหลักธรรมหัวข้อต่างๆ มาใช้ในการสอนได้อย่างเหมาะสม และสามารถฝึกฝนให้นักเรียนสามารถนำไปปฏิบัติจริงเมื่อเผชิญกับสถานการณ์หรือปัญหาได้ กระบวนการ ๔ ขั้นตอนนี้ คือ^{๑๓๑}

^{๑๒๙} กิตติพันธ์ รุจิรกุล, **ทฤษฎีผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๗๗.

^{๑๓๐} พนัส หันนาคินทร์, **การสร้างจริยธรรมให้นักเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๙๗-๙๘.

^{๑๓๑} สุนน อมรวิวัฒน์, **สมบัติของการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔.

- ๑) การรวบรวมข่าวสารข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ
- ๒) การประเมินค่าเพื่อหาคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม
- ๓) การเลือกและการตัดสินใจ
- ๔) การปฏิบัติจริง

สิริมงคลโลกิกขุ (ทอง สิริมงคล) ได้กล่าวถึง การจัดการการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนาแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นทั้งภาคความรู้ ความเข้าใจ และการฝึกปฏิบัติ รวมทั้งการจัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมและกิจกรรมเสริมพิเศษ เพื่อส่งเสริมความประพฤติของนักเรียนในขอบเขตที่ดั่งงามมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรมต่าง ๆ มาปฏิบัติจนเกิดความเคยชินเป็นลักษณะนิสัย และความสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ด้วย ฉะนั้น โรงเรียนจะต้องจัดหลายรูปแบบทั้งในห้องเรียนหรือห้องปฏิบัติการ และนอกห้องเรียนด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อเสนอแนะครูอาจารย์ผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาพึงนำไปพิจารณาและปฏิบัติ ดังนี้ ^{๑๓๒}

- ๑) ควรคำนึงถึงจุดประสงค์ของวิชาพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลาในขณะที่สอน และศึกษาจากคู่มือหรือแผนการสอนอยู่เสมอ
- ๒) การสอนโดยวิธีแจ่งสิ่งที่ถูก สิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่ดี สิ่งที่ไม่ควร อธิบายโดยยกเหตุผลให้นักเรียนเห็นจริง เพื่อให้นักเรียนเข้าใจและเกิดความศรัทธาทั้งทางกาย วาจา ใจ
- ๓) ควรสอนโดยวิธีสาธิต หรือทำให้ดูเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งในและนอกโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนปฏิบัติตามด้วยความเลื่อมใสศรัทธาต่อครูอาจารย์ในโรงเรียนและคนในชุมชน หรือในสังคมจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้เห็นอยู่เสมอ
- ๔) ควรสอนด้วยความรัก ความเอาใจใส่อย่างจริงใจต่อนักเรียน มีความรู้สึกที่ละเอียดอ่อน ช่างสังเกตต่อพฤติกรรมของนักเรียน เมื่อพบเห็นสิ่งไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นควรมีความกระตือรือร้นที่จะแนะนำสั่งสอน หรือให้คำปรึกษาด้วยความจริงใจ
- ๕) ควรหมั่นศึกษาหาความรู้และข้อมูลเพิ่มเติมอยู่เสมอ ทั้งในเรื่องพระพุทธศาสนา และวิทยาการด้านอื่นๆ เพื่อให้ทันต่อความผันผวน เปลี่ยนแปลงทุกด้านของสังคม วัฒนธรรม และพร้อมที่จะให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน
- ๖) ควรสอนให้นักเรียนได้มีโอกาสอธิบายหรือแสดงความคิดเห็น ให้นักเรียนวิเคราะห์ตามเหตุและผล พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๗) ควรเลือกใช้อุปกรณ์ จัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

^{๑๓๒}สิริมงคลโลกิกขุ (ทอง สิริมงคล), “หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในหลักสูตร ม.ปลาย”, สารพัฒนาหลักสูตร, ปีที่ ๖ (พฤษภาคม ๒๕๒๙) : ๗-๘.

๘) ควรเชิญวิทยากรทางพระพุทธศาสนาบรรยาย เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง

บุญชม ศรีสะอาด ได้กล่าวถึง แนวทางการเลือกวิธีสอน ว่า มีองค์ประกอบต่างๆ ที่ควรต้องพิจารณา ดังนี้^{๑๓๓}

- ๑) การเลือกวิธีสอนนั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของบทเรียน
- ๒) การเลือกวิธีสอนนั้นจะต้องสอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาสาระที่จะสอน
- ๓) วิธีสอนบางวิธีไม่สามารถใช้กับผู้เรียนได้ทุกระดับ วิธีสอนบางวิธีใช้ได้เฉพาะกับเด็กวัยหนึ่ง แต่ไม่สามารถจะใช้กับเด็กอีกวัยหนึ่งได้

๔) การสอนในแต่ละวิธีต้องกำหนดเวลาให้เพียงพอกับเนื้อหา จำนวนครั้ง ว่ามีกำหนดให้นานเท่าใด ตามช่วงเวลาดังกล่าวเพียงพอสำหรับการสอนด้วยวิธีนั้นๆ หรือไม่ ต้องพิจารณาให้รอบคอบ

๕) สถานที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ การสอนบางวิธีจำเป็นต้องจัดสภาพห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ ให้เหมาะสม เช่น วิธีสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ วิธีสอนแบบอภิปรายกลุ่ม วิธีสอนแบบการเรียนรู้เป็นคู่ เป็นต้น แต่ละวิธีจะต้องมีการจัดสภาพห้องเรียนแตกต่างกัน เราสามารถจัดสภาพห้องเรียนได้ตามที่ต้องการได้หรือไม่

๖) จำนวนผู้เรียนมีมากน้อยเพียงใด และจำนวนผู้เรียนดังกล่าวนั้นเหมาะสมกับวิธีที่ใช้หรือไม่

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนา มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในบทเรียนนั้นๆ และสามารถสร้างความศรัทธาให้พอใจที่จะกระทำตามได้โดยไม่ต้องบังคับ กล่าวคือ เป็นรูปแบบของการเรียนการสอน ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นนำ ขั้นสอน และขั้นสรุปประเมินผล และการจัดการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนาพึงยึดหลักของพระพุทธเจ้า ซึ่งแม้พระองค์จะทรงมีหลากหลายวิธี หากแต่ที่ทรงใช้เป็นประจำมี ๔ แบบ คือ แบบสนทนา, แบบบรรยาย, แบบตอบปัญหา และแบบวางข้อบังคับ ซึ่งวิธีทั้ง ๔ นี้ ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการของการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้อย่างได้ผลดีและไม่มีลำสมัย

๒.๕.๒ การใช้สื่อการเรียนการสอน

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องนามธรรม ยากแก่การที่จะสอนให้นักเรียนเกิดความคิดที่เป็นรูปธรรม มีความคิดรวบยอดที่กระจ่างและถูกต้อง ดังนั้น ผู้สอนควรจัดการเรียน

^{๑๓๓}บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวิริยสารสิน, ๒๕๔๗) , หน้า ๕.

การสอนโดยใช้สื่อประกอบเพื่อให้นักเรียนเกิดความสนใจเรื่องที่จะเรียน และให้บทเรียนเกิดความสนุกสนาน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องนั้นๆ สื่อการเรียนการสอนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การจัดการเรียนการสอนบรรลุได้ตามจุดมุ่งหมาย เพราะจะทำให้นักเรียนมีโอกาสได้เรียนรู้จากสื่อที่มีความหลากหลาย นอกจากนั้นสื่อยังเป็นสิ่งที่จะช่วยให้กิจกรรมการเรียนการสอนน่าสนใจและเร้าใจแก่นักเรียน

ภิญโญ สาร ได้กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง วัสดุทุกชนิดที่นำมาประกอบ การเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ^{๑๓๔}

ทัศนีย์ ศุภเมธี ได้กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สื่อที่ช่วยส่งเสริม สนับสนุน หรือเป็นตัวการให้การเรียนการสอนบรรลุถึงจุดหมายปลายทางอย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยเร้าความสนใจ ประหยัดเวลา และให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้เรียน สื่อการสอนจึงเป็นสิ่งสำคัญทำให้หลักสูตรไปถึงผู้เรียนได้ ^{๑๓๕}

พระพยอม กลฺยาโณ ได้ให้แนวคิดในการนำสื่อมาใช้ในการเรียนการสอน พระพุทธศาสนา ดังนี้คือ สื่อการสอนหรืออุปกรณ์การสอนนั้น จะต้องทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึก เกิดความเข้าใจอย่างรวดเร็ว ซึ่งอุปกรณ์นั้นมีหลายอย่างด้วยกัน สามารถที่จะนำไปใช้ตามความ สะดวกและเหมาะสม อาทิ สื่อที่เป็นธรรมชาติ ตัวครูผู้สอน สื่อที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ รูปภาพ ที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว สื่อที่ใช้กรณีศึกษาหรือจัดกิจกรรมบทบาทสมมุติ และข่าวจาก หนังสือพิมพ์ แต่สิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดในการเรียนการสอนคือ สื่อที่เป็นครู ผู้สอนจะต้องมี คุณสมบัติที่ดี ซึ่งควรเป็นผู้ที่มีความประพฤติน่าเลื่อมใส นำเอาเป็นแบบอย่าง จะเป็นผลทำให้ เป็นที่ดึงดูดใจให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตาม ^{๑๓๖}

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง สื่อการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ว่า สื่อการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา สำหรับ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการจัดทำเพื่อสนับสนุน การนำหลักสูตรพระพุทธศาสนาไปใช้ได้แก่ ^{๑๓๗}

^{๑๓๔} ภิญโญ สาร, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๖๐.

^{๑๓๕} ทัศนีย์ ศุภเมธี, **หลักสูตรและการจัดการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๕), หน้า ๖๘.

^{๑๓๖} พระพยอม กลฺยาโณ, "การใช้สื่อการสอนจริยธรรมอย่างไรจึงจะดี", **วารสารการศึกษานอกโรงเรียน**, เล่มที่ ๑๑๘ (กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๒๗) : ๒๔.

^{๑๓๗} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **แผนการสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๔ เล่มที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๙), หน้า ๑๙-๒๐.

๑) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหนังสือวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ได้มอบหมายให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายบรรพชิตเป็นผู้เรียบเรียงและเป็นผู้ตรวจ โดยมีแนวทางร่วมกันในการวางรูปแบบของหนังสือเรียนดังนี้

๒) แผนการกลุ่มวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา กรมสามัญศึกษาและศึกษานิเทศก์รับผิดชอบพิจารณาหาแนวทางและจัดทำโดยมีจุดประสงค์หัวข้อของคำอธิบายรายวิชาและจำนวนคาบในแต่ละภาคเรียนเป็นหลัก

๓) หนังสือส่งเสริมการอ่านชุดพระพุทธศาสนาและจริยธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายอบรมสั่งสอนเยาวชนให้ประพฤติดี หมั่นศึกษาหาความรู้และยึดมั่นในหลักธรรม โรงเรียนอาจหาไว้ในห้องสมุด เพื่อให้ให้นักเรียนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม

กิตติมา ปรีดีติลล ได้กล่าวถึง หลักการในการใช้สื่อการเรียนการสอน ๖ หลัก ได้แก่

- ๑) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของการเรียนการสอน
- ๒) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อวิชาที่เรียน
- ๓) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเทคนิคและวิธีการสอน
- ๔) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียน
- ๕) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ
- ๖) เลือกสื่อการเรียนการสอนที่หาได้ง่าย ราคาประหยัด มีความสะดวกรวดเร็วในการใช้

สิริมงคลโลกิขุ (ทอง สิริมงคล) ได้กล่าวว่า แนวทางการใช้สื่อการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ควรมีดังนี้^{๑๓๘}

๑) ควรเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เช่น ภาพข่าวหรือเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาพนิ่ง ภาพสไลด์ โทรทัศน์ หรือวีดิทัศน์ เทปบรรยายธรรมเกี่ยวกับคำสอนพระพุทธศาสนาที่บุคคลหรือหน่วยงานต่างๆ ผลิต หรือจะผลิตขึ้นใช้เองก็ได้

๒) ในบางกรณีควรเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทรงพระพุทธศาสนา เช่น พระนักเทศน์ พระสงฆ์หรืออนุศาสนาจารย์มาบรรยาย หรือแสดงธรรมพิเศษ เพื่อให้นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมมากยิ่งขึ้น

มันทนา วงศ์คำฟูเจริญ ได้กล่าวว่า ประเภทของสื่อ มี ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ^{๑๓๙}

^{๑๓๘}สิริมงคลโลกิขุ (ทอง สิริมงคล), “หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในหลักสูตร ม.ปลาย”, สารพัฒนาหลักสูตร, ปีที่ ๖ (พฤษภาคม ๒๕๒๙) : ๘.

^{๑๓๙}มันทนา วงศ์คำฟูเจริญ, การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕.

๑) สื่อการสอนประเภทเครื่องมือหรืออุปกรณ์ ได้แก่ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ คอมพิวเตอร์ วีดิโอเทป โทรทัศน์ เป็นต้น

๒) สื่อประเภทวัสดุ ได้แก่ หนังสือเรียน หนังสือคู่มือการเรียน รูปภาพ แผ่นฟิล์ม แผ่นสไลด์ ม้วนเทป แผนที่ หุ่นจำลอง เป็นต้น

๓) สื่อการสอนประเภทวิธีการ ได้แก่ การสาธิต การจัดป้ายนิทรรศการ การศึกษา นอกสถานที่ เป็นต้น

สุนทร สุนันทชัย ได้กล่าวว่า อุปกรณ์การสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทต่างๆ ดังนี้^{๑๔๐}

๑) รูปภาพ เช่น ภาพพุทธประวัติ ภาพปูชนียวัตถุและปูชนียสถานสำคัญๆ การประกอบกิจการทางศาสนา การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ภาพช่างและเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่ได้มาจากหนังสือพิมพ์

๒) แผนที่ใช้สำหรับสอนพุทธประวัติ แสดงให้เห็นชาติภูมิ และตำบลส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในอินเดีย

๓) แผนภูมิ ใช้สำหรับแสดงวงศาคณาญาติของพระพุทธเจ้า คำสั่งของพระองค์ เช่น เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล

๔) ภาพยนตร์ สไลด์ ฟิล์มสตริป ที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญของเมืองไทย รวมทั้งสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

๕) สถานที่ ตัวบุคคล ขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน สถานที่สาธารณะ พระ ประเพณีในท้องถิ่นต่างๆ

๖) จานเสียง เทปเสียง

สมทรง ปุญญฤทธิ์ ได้กล่าวถึง สื่อสำหรับใช้สอนศีลธรรม จริยธรรม และวิชาพระพุทธศาสนา ว่า ควรที่จะมีความหลากหลาย และเป็นสิ่งที่นักเรียนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำ หรือการใช้สื่ออื่นๆ พร้อมกันนี้ยังได้แสดงถึง สื่อประเภทต่างๆ ที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนศีลธรรม ดังต่อไปนี้^{๑๔๑}

๑) การทำโปสเตอร์ เมื่อสอนไปแล้ว ครูย่อมทราบว่าศิษย์ของตนรู้และเข้าใจธรรมะลึกซึ้งแค่ไหน จึงควรทดสอบด้วยการให้เขาทำโปสเตอร์ โดยการบรรยายภาพออกมาเป็นธรรมะ ผลพลอยได้อีกหลายๆ อย่างจะตามมา เช่น ครูอาจใช้ในการฝึกนิสัยตรงต่อเวลาในการส่งงาน

^{๑๔๐} สุนทร สุนันทชัย, *เทคนิคและวิธีการสอนสังคมศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : สหบัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๓๓๐.

^{๑๔๑} สมทรง ปุญญฤทธิ์, *เทคนิคการสอนศีลธรรมในโรงเรียน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประสารมิตร จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕-๒๖.

โดยกำหนดวันส่งงานที่แน่นอน หรือจะดูว่าเด็กมีอิทธิบาท ๔ ต้องงานมากน้อยแค่ไหนก็ได้ ดูนิสัยว่าเป็นคนละเอียดประณีตหรือว่าหยาบ มักร่ายก็ได้ แล้วนำมาแก้ไขนักเรียนเป็นรายบุคคล

๒) การทำภาพธรรมะ เมื่อนักเรียนได้เรียนไปพอสมควร สัปดาห์ ๗-๘ คาบ ก็จะทำให้ นักเรียนได้ทำภาพธรรมะประกอบคำบรรยายมาส่ง เพื่อตรวจดูว่านักเรียนเข้าใจธรรมะลึกซึ้งแค่ไหน เป็นการทดสอบความรู้ ความตั้งใจในการทำงาน ความสะอาดเป็นระเบียบ ความประณีต ความเสียสละทรัพย์และร่างกาย และผลงานเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในนิทรรศการให้หน่วยงานต่างๆ ยืมภาพธรรมะ อาจทำเป็นการ์ตูน ผลไม้ รูปสัตว์ นก แมลง ของเล่นของเด็ก ดวงดาว ต่างๆ จะจูงใจให้อยากอ่านอยากดู

๓) การทำโมบายล์ธรรมะ คือ การทำเครื่องแขวนเป็นรูปทรงต่างๆ แต่แฝงด้วยธรรมะ ใช้ในการตกแต่งสถานที่เมื่อจัดงานเกี่ยวกับศาสนา ห้องเรียน เพื่อให้ นักเรียนได้อ่านธรรมะจากโมบายล์ สำหรับการทำโมบายล์ผู้สอนอาจให้นักเรียนทำจะได้ฝึกให้เป็นคนสุขุมรอบคอบ ใจเย็น มีสติ สมาธิ มิฉะนั้นจะทำงานประเภทนี้ได้ยาก

๔) การ์ตูนชีวิตหรือภาพเกี่ยวกับธรรมะ การใช้สื่อนี้อาจบูรณาการกับวิชาศิลปะ จะให้วาดภาพหรือการ์ตูนธรรมะในชั่วโมงเรียน หรือจัดประกวดก็ได้ ครูสอนศีลธรรมวางแผนให้เกี่ยวกับภาพว่าต้องการอะไร เช่น ถ้าอยากให้ได้ภาพเกี่ยวกับไตรลักษณ์ก็อาจแนะครูศิลปะให้บอกเด็กเขียนภาพต้นไม้ที่มีดอกตูม แยมมา แล้วบาน หรือจะเป็นเรื่องอื่นก็ได้

๕) สไลด์ เทป ภาพยนตร์ ที่เกี่ยวกับธรรมะ การใช้สไลด์ เทป ภาพยนตร์ ฯลฯ จะช่วยในการเรียนการสอนได้มาก เพราะทำให้นักเรียนตื่นตัว สนุก ไม่ง่วงนอน

ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่ กรมวิชาการ เสนอไว้ในคู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษา คือ ^{๑๔๒}

๑) ใช้ธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติที่นักเรียนพบเห็นทุกวัน เช่น ใบไม้ผลิอ่อน ใบไม้เขียวชอุ่ม ใบไม้ที่แก่เหลืองจัด ใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมบนพื้นดิน ฯลฯ การใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเร้าเช่นนี้ พระบรมศาสดาได้ทรงใช้เสมอในสมัยพุทธกาลและยังคงเป็นสื่อที่ดี ครูควรนำมาใช้สอนอยู่เสมอ

๒) ข่าวดูและเหตุการณ์เป็นสิ่งเร้าให้นักเรียนสนใจใคร่รู้ ช่วยให้ครูสามารถจัดกิจกรรมเสริมศรัทธา กิจกรรมเสนอสาระของบทเรียน และกิจกรรมสรุปได้ทุกขั้นตอน การใช้ข่าวและเหตุการณ์นำเข้าสู่การสอนหลักธรรมต่างๆ หรือนำมาสอนตามเทศกาลวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้นักเรียนตระหนักว่าชีวิตที่เรียนอยู่นี้ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน และเป็นตัวอย่างให้นักเรียนคิดวินิจฉัยสิ่งผิดชอบชั่วดีได้ด้วยตนเอง

^{๑๔๒} กรมวิชาการ, คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕), หน้า๒๒-๒๓.

๓) การใช้สื่อและวิธีการจัดเสนอสิ่งต่างๆ เพื่อสร้างความสนใจ เช่น การจัดป้ายนิเทศ จัดนิทรรศการ การใช้เพลง ดนตรี กรณีปัญหา กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง เสนอเป็น วิดีทัศน์ ภาพเคลื่อนไหว คอมพิวเตอร์ เทปบันทึกเสียง ย่อมช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดี

๔) การจัดให้นักเรียนได้ตรวจสอบความรู้ ความคิดของตนเอง และได้ทราบผลทันที ช่วยเสริมแรงจูงใจให้นักเรียนปรับปรุงตนเอง หรือปรับปรุงผลงานให้ดีขึ้น ดังนั้น คำวิจารณ์ อย่างมีเหตุผล คำชมเชย การให้รางวัล การประกาการเกียรติคุณ จึงเป็นวิธีหนึ่งซึ่งช่วยเสริมแรงและ จูงใจนักเรียนต่อการเรียนพระพุทธศาสนา

จรรยา คุณมี ได้กล่าวโดยสรุปไว้ว่า อุปกรณ์การสอนหรือสื่อการเรียนการสอนจะทำให้ ผู้เรียนเรียนรู้ได้ง่าย เร็ว และถูกต้อง ฝ่ายผู้สอนก็จะสอนได้ง่าย พระพุทธเจ้าทรงเห็นหลักใน ข้อนี้ และได้ทำการสอนโดยใช้อุปกรณ์การสอนด้วยพระองค์เอง เช่น พระภิกษุรูปหนึ่งเป็นศิษย์ ของพระสาโลบุตร ไม่สามารถทำจิตใจให้สงบตามวิธีที่พระสาโลบุตรสอน เมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงพิจารณาเห็นแล้วว่า พระภิกษุรูปนั้นมีอหังการรักสวยรักงาม ก็ทรงพาไปดูดอกบัว ในสระ ซึ่งมีหลายประเภท ตั้งแต่ตุม บาน จนถึงกลีบดอกร่วงหล่น เมื่อภิกษุรูปนั้นเห็นความไม่ แน่นอนของสิ่งสวยงามแก่ตา เมื่อได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกครั้ง ก็ได้ผลดีในทางปฏิบัติ ^{๑๔๓}

สรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอนนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับครู ผู้สอน ที่จะใช้สอนพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนามีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องของนามธรรม ที่จะต้องมีการพิสูจน์ออกมาให้เห็นเป็นการปฏิบัติจริง เมื่อนำเอาสื่อมาช่วยในการสอน นักเรียนก็ จะสามารถเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาอย่างเป็นรูปธรรม ได้เข้าถึงและสัมผัสแนวคิดต่างๆ ได้ ง่ายขึ้น ที่สำคัญที่สุดคือ ตัวครู ผู้สอน ที่เป็นสื่อการเรียนที่สำคัญจำเป็นจะต้องมีความรู้ และ ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี ย่อมช่วยให้การจัดการการเรียนการสอนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ที่ได้กำหนดไว้ได้ อนึ่ง การให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการจัดการการเรียนการสอนโดยใช้สื่อต่างๆ นี้ สามารถก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักเรียนกับครู ผู้สอน อีกด้วย

๒.๕.๓ สถานที่

งานด้านนี้เป็นการจัดการสถานที่ อาคารเรียน ห้องเรียน ที่จะเอื้ออำนวยต่อการ เรียนการสอน เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของนักเรียน อาจเกิดจากอุปกรณ์ หรือวัสดุทางศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น พระพุทธรูป ตู้พระธรรม ธรรมมาศ ตาลปัตร คัมภีร์โบราณ เป็นต้น เพื่อ ช่วยสร้างบรรยากาศที่สงบ สร้างสรรค์ปัญญาให้เกิดขึ้น หรืออาจจัดเป็นมุมพระพุทธศาสนาใน ห้องเรียน ระเบียง อาคารเรียน จัดสวนหย่อมทางพระพุทธศาสนาโดยหาพันธุ์ไม้ที่ปรากฏใน

^{๑๔๓} จรรยา คุณมี, การสอนสังคมศึกษา, (กาฬสินธุ์ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า

พุทธประวัติ เช่น ต้นจิก ต้นโพธิ์ ฯลฯ นำมาปลูกไว้ในบริเวณโรงเรียน เพื่อให้เป็นสถานที่เรียน ภายใต้อร่มไม้ เป็นต้น

กรมวิชาการ ได้กล่าวว่า การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เป็นการจัดสภาพในห้องเรียน นอกห้องเรียน ตลอดจนบริเวณโรงเรียนซึ่งมีความสำคัญต่อนักเรียนมาก เนื่องจากนักเรียนต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลาและพร้อมที่จะสนใจสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างไม่หยุดยั้ง และการจัดสภาพแวดล้อมที่ดีต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้^{๑๔๔}

- ๑) ความสะอาด ความปลอดภัย
- ๒) ความมีอิสระอย่างมีขอบเขต
- ๓) ความสะดวกในการทำกิจกรรม
- ๔) ความพร้อมของอาคารสถานที่ เช่น ห้องเรียน ห้องน้ำ-ห้องส้วม ฯลฯ
- ๕) ความเพียงพอเหมาะสมในเรื่องขนาด น้ำหนัก และจำนวน
- ๖) ความมีบรรยากาศในการเรียนรู้

บุญเยี่ยม จิตรดอน และราตี ทองสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง การจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียน ว่า การจัดสภาพแวดล้อมจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งชักจูงให้เด็กสนใจและเกิดความกระตือรือร้น อยากรู้ ไม่เบื่อหน่าย โดยหลักสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน มีดังนี้

ก. สภาพแวดล้อมในห้องเรียน

หลักสำคัญในการจัดต้องคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะอาด เป้าหมายการพัฒนาความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งอาจจัดแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมกับการประกอบกิจกรรมตามหลักสูตร ดังนี้

- ๑) พื้นที่อำนวยความสะดวกเพื่อนักเรียนและครู
 - ๑.๑) ที่แสดงผลงานของนักเรียน อาจจัดเป็นแผ่นป้าย หรือแขวนผลงาน
 - ๑.๒) ที่เก็บแฟ้มผลงานของเด็ก อาจจัดทำเป็นกล่อง หรือจัดใส่แฟ้มรายบุคคล
 - ๑.๓) ที่เก็บเครื่องใช้ส่วนตัวของนักเรียน อาจทำเป็นช่องตามจำนวนของนักเรียน
 - ๑.๔) ที่เก็บเครื่องใช้ครู เช่น อุปกรณ์การสอนส่วนตัวของครู ฯลฯ
 - ๑.๕) ป้ายนิเทศหน่วยงานสอน หรือสิ่งที่นักเรียนให้ความสนใจ

๒) พื้นที่ปฏิบัติกิจกรรมและการเคลื่อนไหวต้องกำหนดให้ชัดเจน ควรมีพื้นที่ที่นักเรียนสามารถทำงานได้ด้วยตนเองและทำกิจกรรมด้วยกันในกลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ โดยนักเรียนสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระจากกิจกรรมหนึ่งไปยังกิจกรรมหนึ่งโดยไม่รบกวนผู้อื่น

^{๑๔๔} กรมวิชาการ, แผนการสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ เล่มที่ ๑, หน้า ๙๑.

๓) พื้นที่จัดมุมประสบการณ์ สามารถจัดได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับสภาพของห้องเรียน จัดแยกส่วนที่ใช้เสียงดังและเงียบออกจากกัน เช่น มุมบล็อกอยู่ห่างจากมุมหนังสือ มุมวิทยาศาสตร์อยู่ใกล้มุมศิลปะ เป็นต้น โดยในการจัดมุมประสบการณ์ต่างๆ ต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

๓.๑) ในห้องเรียนควรมีมุมประสบการณ์อย่างน้อย ๓-๕ มุม

๓.๒) ควรได้มีการผลัดเปลี่ยนสื่อตามมุมต่างๆ ตามความสนใจของนักเรียน

๓.๓) ควรจัดให้มีประสบการณ์ที่นักเรียนเรียนรู้ไปแล้วปรากฏอยู่ในมุมประสบการณ์ เช่น เรียนรู้เรื่องวงจรชีวิตของผีเสื้อ อาจจัดให้มีผีเสื้อสตัฟฟ์ในมุมวิทยาศาสตร์ ฯลฯ

๓.๔) ควรเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในการจัดมุมประสบการณ์ ทั้งนี้เพื่อจูงใจให้นักเรียนรู้สึกเป็นเจ้าของ

๓.๕) ควรเสริมสร้างวินัยให้กับนักเรียน โดยให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบมุมประสบการณ์ต่างๆ ร่วมกัน

ข. สภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน

การจัดสภาพแวดล้อมภายในอาณาบริเวณรอบๆ โรงเรียน จัดรักษาความปลอดภัยในบริเวณโรงเรียนและบริเวณรอบนอกโรงเรียน ดูแลรักษาความสะอาด ต้นไม้ให้ความร่มรื่นรอบๆ บริเวณโรงเรียน จัดที่ติดข้าวประชาสัมพันธ์ผู้ปกครอง ตัวอย่างเช่น

๑) ที่นั่งเล่นพักผ่อน จัดที่นั่งไว้ใต้ต้นไม้มีร่มเงา อาจใช้กิจกรรมกลุ่มย่อยๆ หรือกิจกรรมที่ต้องการความสงบ หรืออาจจัดเป็นลานนันทนาการให้ความรู้

๒) บริเวณธรรมชาติ มีการปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ ซึ่งหากบริเวณโรงเรียนมีไม่มากนักอาจปลูกพืชในกระบะหรือกระถาง

สรุปได้ว่า ด้านสถานที่ เป็นงานการจัดการสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน ซึ่งจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งชักจูงให้นักเรียนเกิดความสนใจ และเกิดความกระตือรือร้น อยากรเรียน ไม่เบื่อหน่าย เช่น จัดเป็นมุมพระพุทธศาสนาในห้องเรียน ระเบียง อาคารเรียน หรืออาจจัดสวนหย่อมทางพระพุทธศาสนาโดยหาพันธุ์ไม้ที่ปรากฏในพุทธประวัติ เช่น ต้นจิก ต้นโพธิ์ ฯลฯ ซึ่งการจัดการด้านสถานที่นี้ต้องคำนึงถึงความสะอาด ความมีระเบียบเรียบร้อย และรวมทั้งต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของนักเรียนเป็นสำคัญด้วย

๒.๕.๔ การวัดและประเมินผล

เนื่องจากกระบวนการวัดและประเมินผล เป็นกระบวนการต่อเนื่องของการจัดการเรียนการสอน ครูจึงมีหน้าที่ที่จะต้องทำการวัดและประเมินผลการเรียนของนักเรียน เพื่อจุดประสงค์ใหญ่ ๔ ประเภท คือ

๑) เพื่อปรับปรุงการเรียนของนักเรียน

- ๒) เพื่อปรับปรุงการสอนของคุณ
- ๓) เพื่อตัดสินผลการเรียน
- ๔) เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน

พินัส หันนาคินท์ ได้กล่าวว่า การวัดผล และการประเมินผล มีความหมายต่างกัน ดังนี้ การวัดผล (Measurement) เป็นการเปรียบเทียบที่ได้จากการเรียนกับมาตรฐานอันหนึ่งที่ยึดถืออยู่ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม คือ จะแสดงผลของการวัดออกมาเป็นตัวเลข เพื่อแสดงว่านักเรียนมีความรู้มากน้อยเพียงใดจากที่ได้เรียนมาแล้วและอาจจะบอกได้หลังจากสอบว่านักเรียนได้คะแนน (จากการวัด) เท่าไร โดยนำผลที่นักเรียนได้ทำกับคำตอบที่ครูเตรียมเอาไว้เป็นคำตอบที่ถูกต้อง ไปเปรียบเทียบ ส่วนการประเมินผล (Evaluation) เป็นการกำหนดค่าหรือราคาจากคะแนนที่เราได้จากการวัดผลนั้น เช่น เก่งไม่เก่ง ดีหรือไม่ดี คือ เมื่อเราได้คะแนนจากการวัดมาแล้ว เรายังบอกไม่ได้ทีเดียวว่าเด็กนักเรียนคนนั้นเก่งหรือไม่เก่ง เราจะต้องใช้วิจารณญาณดูต่อไปอีกโดยเปรียบเทียบกับคนอื่นในห้องเรียนเดียวกัน^{๑๔๕}

กิตติมา ปรีดีติลล ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง การวัดและประเมินผล ว่ามีประโยชน์ ดังนี้

- ๑) เพื่อปรับปรุงการสอนของคุณ ให้ครูทราบว่าการสอนของตนเองเก่งอ่อนอย่างไร จะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น
- ๒) เพื่อปรับปรุงการเรียนของนักเรียน นักเรียนจะได้ทราบว่าตนเองเก่งอ่อนอย่างไร และครูจะทราบว่าเด็กคนไหนเก่ง อ่อนแค่ไหน จะได้ปรับปรุงแก้ไขเป็นรายๆ ไป
- ๓) เพื่อปรับปรุงการบริหารในโรงเรียน ทำให้ทราบสภาพที่แท้จริงของหลักสูตร โครงการสอน และบันทึกการสอนที่นำมาสู่ภาคปฏิบัติประสบปัญหาอย่างไร ตรงที่ใดที่ควรจะมีการแก้ไขหรือพัฒนาต่อไป
- ๔) เพื่อเป็นข้อมูลทางการศึกษาทั่วไป เช่น เพื่อแสดงผลการเรียนจบเป็นหลักฐานให้ผู้ปกครองทราบ

ขั้นตอนของการวัดผลและประเมินผลนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

- ๑) การประเมินผลการเรียน เพื่อช่วยให้ครูได้ทราบความสามารถของแต่ละคนเพื่อนำข้อมูลในการพิจารณาตัดสินใจว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ หากไม่ดีพออาจทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้
- ๒) การประเมินผลระหว่างการเรียน เมื่อมีการสอนไประยะหนึ่งควรจะมีการประเมินผลนักเรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชาเหล่านั้น เพื่อจะได้ทราบว่ามีความพอใจหรือไม่ควรจะได้ก้าวไปข้างหน้าได้หรือยัง

^{๑๔๕} พินัส หันนาคินท์, การมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : พิชฌเนศ, ๒๕๒๔), หน้า ๑๑๙-๒๐๐.

๓) การประเมินผลหลังการเรียน เป็นการประเมินผลรอบคอบครอบคลุมจุดประสงค์ต่าง ๆ หลายจุดประสงค์ เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถ เพื่อดูว่าตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ นักเรียนมีความสามารถตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด

กรมวิชาการ ได้กล่าวถึง การวัดผลในวิชาพระพุทธศาสนา ดังนี้ ^{๑๔๖}

๑) การวัดผลในวิชาพระพุทธศาสนา เป็นการทดสอบว่านักเรียนมีความเจริญงอกงามในด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีเจตคติที่ดีต่อพระพุทธศาสนา ต่อธรรมะที่เรียนมาหรือไม่ มีความประพฤติดีขึ้นหรือไม่ รู้จักใช้ความคิดพิจารณาสิ่งที่ดี สิ่งชั่ว กระทำหรืองดเว้นการกระทำได้ดีเพียงใด สามารถนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตนหรือไม่

๒) การวัดผลวิชาพระพุทธศาสนา ครูสามารถวัดผลได้ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มบทเรียน เมื่อจบบทเรียน สิ้นภาคเรียนและสิ้นปีการศึกษา การวัดผลจะวัดได้ทั้งปี

๓) เครื่องมือที่ใช้ในการวัดผล อาจวัดจากข้อทดสอบ วัดจากการสังเกต การประพฤติปฏิบัติของนักเรียน วัดผลจากการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ที่นักเรียนปฏิบัติ วัดจากการสัมภาษณ์ สันทนา ชักถามเพื่อดูเจตคติของนักเรียน

๔) โรงเรียนควรพิจารณาได้ว่าได้ใช้ความพยายามปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนมากน้อยเพียงใด สิ่งใดที่ยังต้องปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้นักเรียนเป็นพลเมืองดี เป็นพุทธศาสนิกชน ที่ดี และสิ่งสำคัญควรให้นักเรียนได้ทำการประเมินผลตนเอง เพื่อปรับพฤติกรรมของตน

คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้กล่าวว่า เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดการการเรียนรู้ตามสภาพจริง โดยยึดหลักธรรมชาติของวิชาและชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจะเน้นการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือ นอกจากวัดองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ แล้วยังอาจใช้กระบวนการวัดตามระบบศีล-สมาธิ-ปัญญา เพื่อครอบคลุมและดูด้านที่ฝึกปฏิบัติ คือ ^{๑๔๗}

ศีล พฤติกรรมที่ดีงามทั้งกาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๖ เคยชิน แคล้วคล่อง อยู่ตัวเป็นวินัย เข้าสู่ชีวิต โดยการสังเกต การบันทึก

สมาธิ จิตใจมีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง

^{๑๔๖} กรมวิชาการ, แผนการสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยม ศึกษาปีที่ ๔ เล่มที่ ๑, หน้า ๔๙.

^{๑๔๗} กรมวิชาการ, การจัดการสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา : กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, หน้า ๒๐๙.

ปัญญา ความรู้ คิด เข้าใจ การมองเห็นความจริง เท่าทัน ทั้งระบบ ความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุผล ที่เชื่อมโยงประยุกต์เข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง หรือถ้าจะให้ชัดเจนขึ้น ควรประเมินจากสภาพจริงเพื่อดูการวิวัฒนาวิวัฒนาการทางธรรมชาติ ตามหลัก อริยวัฑฒิ ๕ คือ

๑) ศรัทธา วัดว่ามีความเชื่อที่ไม่งมงาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิตและสังคม โดยการสังเกต การสะท้อนความคิด การตรวจสอบตนเอง

๒) ศีล วัดว่ามีความประพฤติและวิถีชีวิตไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เอื้อต่อวัฒนธรรม โดยการสังเกต การตรวจสอบตนเอง การบันทึกพฤติกรรม

๓) สุตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูล ทันต่อเหตุการณ์ สถานการณ์ และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต กิจการของตน โดยการสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์

๔) จาคะ วัดว่ามีจิตใจกว้างขวาง ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึก

๕) ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการต่างๆ ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่วดี คุณและโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หยั่งถึงเหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย โดยการสอบถาม การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง

พินิตา สินสุวรรณ และคณะ ได้เสนอการวัดผลและการประเมินผลของวิชาพระพุทธศาสนาไว้ ๓ ทาง คือ^{๑๔๔}

๑) การวัดผลประเมินผลด้านความรู้สึของผู้เรียน

๑.๑) การวิเคราะห์ค่านิยม

๑.๒) การใช้แบบแผนภูมิหรือกราฟ

๑.๓) การวัดและการประเมินผลแบบการ์ตูน

๑.๔) การใช้แบบทดสอบความสนใจเปิดให้บรรยาย

๒) การวัดผลประเมินผลด้านปรับพฤติกรรม

๒.๑) การสังเกต

๒.๒) การสัมภาษณ์

๓) การวัดผลด้านพุทธิพิสัยของผู้เรียน

๓.๑) การใช้คำถามแบบอัตร้อย

๓.๒) การใช้คำถามแบบไม่จบในตัวเอง

สงบ ลักษณะ ได้ให้แนวความคิดการวัดผลและประเมินผลทางจริยธรรม ไว้ว่า การวัดผลทางจริยธรรมเป็นการวัดคุณสมบัติภายในที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น จำเป็นต้องอาศัยการวัด

^{๑๔๔}พินิตา สินสุวรรณ และคณะ, การสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตร พุทธศักราช ๒๕๒๔, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๓๓), หน้า ๓๐-๓๑.

ทางอ้อม โดยวัดพฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่จริยธรรมต้องการ นั่นคือ วัดพฤติกรรมทางจริยธรรมหลายๆ ด้าน แล้วก็นำมาว่าบุคคลนั้นมีจริยธรรมเท่าใด และการสร้างเครื่องมือวัดจริยธรรมนี้ สามารถปรับใช้กับการสร้างเครื่องมือวัดและประเมินผลวิชาพระพุทธศาสนาได้ ดังนี้คือ^{๑๔๙}

๑) การสังเกต

๑.๑) ใช้แบบสังเกตในสถานการณ์ต่างๆ โดยเด็กไม่รู้ตัวเช่น สังเกตพฤติกรรมในหอประชุม หรือในโรงอาหาร เป็นต้น

๑.๒) ใช้วิธีสังเกตในสถานการณ์ที่สมมุติขึ้น เช่น สังเกตการณ์ปฏิบัติงานในระบบกลุ่ม

๒) ให้นักเรียนตอบหรือบอกเรื่องราวของตน อาจทำได้โดย

๒.๑) แบบตรวจสอบ

๒.๒) มาตรการส่วนประเมินค่า

๒.๓) แบบวัดเชิงสถานการณ์

๓) ให้ผู้อื่นช่วยบอกเรื่องราวเกี่ยวกับนักเรียน อาจทำได้โดยใช้แบบสัมภาษณ์ หรือการสัมภาษณ์ หรือใช้แบบสอบถามผู้ปกครองและอื่นๆ

ปฏิพัทธ์ สุวรรณศร ได้กล่าวถึง การวัดผลประเมินผลวิชาพระพุทธศาสนา ว่า ลักษณะ ของวิชานี้ น่าจะเน้นทางด้านปฏิบัติมากกว่าด้านเนื้อหาความรู้ ซึ่งควรปฏิบัติตามหลัก ๓ ประการ คือ^{๑๕๐}

๑) การวัดผลนั้น ผู้สอนควรจะต้องเตรียมเครื่องมือวัดผลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนการสอน พร้อมทั้งกำหนดเวลาในการวัดผล และประโยชน์ที่ได้จากการวัดผลในแต่ละครั้งด้วย

๒) สำหรับวิชาพระพุทธศาสนานั้น การฝึกสมาธิ การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทางด้านศาสนาจำเป็นต้องใช้พฤติกรรมทางการปฏิบัติ และการปฏิบัตินั้นควรให้เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนด้วย

๓) ในการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นแนวทางในการวัดผลและประเมินผลนั้น ครูผู้สอนควรได้กำหนดเกณฑ์ที่ผู้เรียนสามารถผ่านได้ไว้ด้วย

^{๑๔๙}สงบ ลักษณะ, การประเมินหลักสูตรด้านคุณลักษณะ, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๓๒.

^{๑๕๐}ปฏิพัทธ์ สุวรรณศร, รายงานสรุปการอบรมบุคลากรเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรสังคมศึกษา ในส่วนที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวง ศึกษาธิการ, ๒๕๒๘), หน้า ๙.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง หลักการสำคัญของการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง, ขั้นตอนการดำเนินการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง และเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ไว้ดังนี้^{๑๕๑}

๑) หลักการสำคัญของการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

๑.๑) เป็นการประเมินในสถานการณ์ที่ปฏิบัติจริง หรือเกี่ยวข้องในชีวิตจริง ผสมผสานไปกับการเรียนการสอน โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย/ผลการเรียนที่คาดหวัง

๑.๒) เป็นการประเมินที่ครอบคลุมการแสดงออก การกระทำ กิจกรรม และกระบวนการทำงาน ผลงาน/ผลการกระทำ รวมถึงแฟ้มสะสมงานของผู้เรียน

๑.๓) เน้นประเมินความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การค้นคิด การใช้เหตุผล กระบวนการคิด แก้ปัญหา การประยุกต์ใช้ และการปรับปรุง

๑.๔) เน้นการประเมินพัฒนาการ ค้นหาสิ่งที่ดีงามของผู้เรียน เป็นการประเมินเชิงบวก ไม่ใช่การประเมินเพื่อจับผิด หรือค้นหาข้อบกพร่อง และมีการนำข้อมูลจากการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนด้วย

๑.๕) เป็นการประเมินที่ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย และเหมาะสม

๑.๖) เป็นการประเมินเชิงคุณภาพ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด โดยจำแนกองค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน และอธิบายถึงระดับคุณภาพของผลงาน/การปฏิบัติ (Rubric Assessment)

๑.๗) เป็นการประเมินผู้ที่เกี่ยวข้องหลายด้าน และผู้ปกครอง

๒) ขั้นตอนการดำเนินการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

๒.๑) กำหนดผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

๒.๒) กำหนดเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ในการประเมิน

๒.๓) กำหนดขอบเขต องค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน พร้อมทั้งระบุเกณฑ์การประเมิน

๒.๔) เลือกวิธีการและสิ่งประเมินให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมและงาน

๒.๕) กำหนดเวลา และสถานการณ์ที่จะประเมิน

๒.๖) รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลการประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๓) วิธีการและเครื่องมือวัดที่ใช้ในการวัดและประเมินสภาพตามจริง

^{๑๕๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา : กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, หน้า ๒๑๐.

การวัดและการประเมินผลตามสภาพจริงในการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนานี้ ผสมผสานไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้แก่ผู้เรียนในสถานการณ์ที่ผู้เรียนปฏิบัติจริง โดย เน้นให้ครอบคลุมพฤติกรรมแสดงออก กระบวนการ ผลผลิต และแฟ้มสะสมผลงาน ดังนั้น วิธีการและเครื่องมือที่ใช้จึงมีหลากหลาย เช่น

๓.๑) การสังเกต มีทั้งการสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สามารถทำได้ตลอดเวลาทั้งในระหว่างการเรียนการสอนหรือทำกิจกรรมอื่นๆ นอกห้องเรียนจากการสังเกต ผู้สอนสามารถเห็นพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มได้ พฤติกรรมที่สังเกต ได้แก่ การแสดงอารมณ์ ออกสีหน้า กริยาท่าทาง การพูดคุยโต้ตอบ ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน พฤติกรรมการทำงานในกลุ่ม ความอดทน วิธีการแก้ปัญหา ความคล่องแคล่วในการใช้อุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต ได้แก่ แบบตรวจสอบรายการ (Check List) แบบประเมินค่า (Rating Scales) เป็นต้น ^{๑๕๒}

ตารางที่ ๒.๑ ตัวอย่างแบบตรวจสอบรายการ (Check List) ^{๑๕๓}

ที่	พฤติกรรม	มี	ไม่มี
๑	การวางแผน		
๒	หัวหน้ากลุ่มดูแลให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำงาน		
๓	สมาชิกให้ความร่วมมือต่อกลุ่ม		
๔	การยอมรับฟังความคิดเห็น		
๕	การแสดงความคิดเห็น		
๖	การทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย		
๗	การติดตามงาน		
๘	การปรับปรุงงาน		
๙	ความร่วมมือภายในกลุ่ม		
๑๐	ผลงานที่ปรากฏ		

เกณฑ์การประเมิน

ถ้ามีการปฏิบัติตั้งแต่ ๘ รายการขึ้นไปถือว่า ดี

ถ้ามีการปฏิบัติต่ำกว่า ๘ รายการถือว่า ควรปรับปรุง

^{๑๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

^{๑๕๓} อ่างแล้ว.

ตารางที่ ๒.๒ ตัวอย่างแบบสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน ^{๑๕๔}

กลุ่มที่/ ชื่อกลุ่ม	รายการประเมิน				
	ความสามัคคี ระดับ ๑-๓	การแสดง ความคิดเห็น ระดับ ๑-๓	การรับฟัง ความคิดเห็น ระดับ ๑-๓	ความคิดริเริ่ม ระดับ ๑-๓	การสรุป ความ คิดรวบยอด ระดับ ๑-๓
กลุ่มที่..					
กลุ่มที่..					
กลุ่มที่..					
กลุ่มที่..					
กลุ่มที่..					

คำอธิบายระดับคุณภาพ ๓ หมายถึง มีพฤติกรรมปฏิบัติตามคุณลักษณะในระดับ ดี
 ๒ หมายถึง มีพฤติกรรมปฏิบัติตามคุณลักษณะในระดับ พอใช้
 ๑ หมายถึง มีพฤติกรรมปฏิบัติตามคุณลักษณะในระดับ น้อย

๓.๒) การสัมภาษณ์ มีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นการสนทนา ชักถามหรือพูดคุย เพื่อค้นหาข้อมูลที่ไม่อาจพบเห็นอย่างชัดเจน ในสิ่งที่นักเรียนประพฤติปฏิบัติตน ในการทำโครงการ โครงงาน การทำงานกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นนักเรียนเอง เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ปกครองก็ได้

๓.๓) การประเมินระดับคุณภาพเป็นการประเมินโดยการวิเคราะห์องค์ประกอบและประเด็นที่จะประเมิน พร้อมทั้งอธิบายลักษณะของคุณภาพงานหรือการกระทำเป็นระดับหรือปริมาณ เพื่อเป็นแนวทางและข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบว่าผู้เรียนเรียนอะไร ทำอะไร ได้มากน้อยเพียงใด มีคุณภาพผลงานเป็นอย่างไร โดยมีการกำหนดการให้คะแนนเป็น ๒ ระบบ ดังนี้

๓.๓.๑) การให้คะแนนภาพรวมเป็นการให้คะแนนผลงาน ชิ้นงาน โดยดูภาพรวมว่า มีความเข้าใจ ความคิดรวบยอด การสื่อความหมาย กระบวนการใช้ และผลงานอย่างไร โดยเขียนอธิบายคุณภาพของงานหรือความสำเร็จของงานตามระดับคุณภาพที่กำหนด

๓.๓.๒) การให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ เพื่อให้มองคุณภาพของงานหรือความสามารถของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน จึงได้มีการแยกองค์ประกอบของการให้คะแนนและ

อธิบายคุณภาพของงานในแต่ละองค์ประกอบเป็นระดับ โดยทั่วไปแล้วจะแยกองค์ประกอบของงานเป็น ๔ ด้าน คือ ความเข้าใจ การสื่อสาร กระบวนการ และผลผลิต

ตารางที่ ๒.๓ ตัวอย่างการให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ^{๑๕๕}

องค์ประกอบ ความเข้าใจ	ความเข้าใจ	การสื่อสาร	กระบวนการ	ผลผลิต
๔	การแสดงความคิดเห็นรวบยอดได้ถูกต้องครบถ้วน อย่างสมเหตุสมผล มีการสรุปอ้างอิง ประยุกต์ใช้ และขยายความคิดได้ดี	สามารถสื่อความหมายได้ถูกต้อง นำเสนอได้อย่างชัดเจน คนทุกระดับเข้าใจได้อย่างดี มีการใช้ภาพ สัญลักษณ์ แผนภูมิ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม	มีวิธีการ ยุทธวิธีที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม	มีผลงานที่ถูกต้อง สมบูรณ์ ครบถ้วนตรงตามมาตรฐาน ตอบสนองเป้าหมาย จุดประสงค์ เชื่อมโยงการตอบสนองได้อย่างสมบูรณ์
๓	แสดงความคิดเห็นรวบยอดได้ถูกต้องตรงประเด็น มีคำอธิบายเหมาะสม แสดงเหตุผลได้ดีพอใช้	สามารถสื่อความหมายได้ถูกต้องและนำเสนอได้ชัดเจน มีการใช้ภาพ สัญลักษณ์ ประกอบบ้างในบางส่วน	มีวิธีการ ยุทธวิธีที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นบางส่วน	มีผลงานที่ถูกต้อง สมบูรณ์ สอดคล้องกัน เกณฑ์มาตรฐาน และเชื่อมโยงไปสู่การแก้ปัญหาได้
๒	แสดงความคิดเห็นรวบยอดได้บางส่วน แสดงเหตุผลน้อย	สามารถสื่อความหมายได้พอใช้ นำเสนอด้วยภาพ โมเดลน้อย	ใช้ยุทธวิธีในการแก้ปัญหาและมีการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นบางส่วน	มีผลงานที่ค่อนข้างถูกต้อง สามารถเชื่อมโยงต่อไปได้ บางส่วน
๑	แสดงความคิดเห็นรวบยอดไม่ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	สื่อความหมายหรือนำเสนอผิดในบางส่วน	มีการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันน้อย	ผลงานไม่สมบูรณ์ตอบปัญหาที่ต้องการได้น้อย
๐	แสดงความคิดเห็นผิดไม่แสดงเหตุผล	สื่อความหมายไม่เข้าใจ	ไม่มีการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	ผลงานไม่ถูกต้อง ตอบสนองการแก้ปัญหาไม่ได้

เกณฑ์การสรุปคะแนน เมื่อสรุปคะแนนของที่มี ๔ องค์ประกอบ จะมีคะแนนเต็ม ๑๖ คะแนน อาจแบ่งเป็นระดับคุณภาพ ดังนี้

๑๓-๑๖	หมายถึง	ดีมาก	มีค่าระดับ	๔
๑๐-๑๒	หมายถึง	ดี	มีค่าระดับ	๓
๗-๙	หมายถึง	พอใช้	มีค่าระดับ	๒
๔-๖	หมายถึง	ควรปรับปรุง	มีค่าระดับ	๑
๑-๓	หมายถึง	ไม่ผ่าน	มีค่าระดับ	๐

^{๑๕๕} อ่างแล้ว.

๓.๔) การประเมินแฟ้มสะสมผลงาน ในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียน เป็นสำคัญ เป็นการจัดการเรียนการสอนในสภาพจริง และบูรณาการความรู้ในวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน ผลงานต่างๆ ในระหว่างการเรียนการสอนนั้นผู้เรียนจะเก็บไว้ในแฟ้มหรือกล่อง หรือ วัสดุอื่นๆ ที่เหมาะสมกับชั้นงาน เรียกว่า แฟ้มสะสมงาน เป็นการสะสมงานอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงความรู้ ความสามารถ ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนในการเรียนรู้ ดังนั้น ขั้นตอนสำคัญของการจัดทำแฟ้มสะสมผลงาน คือ

๓.๔.๑) การสะสมงาน เป็นระยะที่รวบรวมงานของผู้เรียน

๓.๔.๒) มีการคัดเลือกงาน เป็นระยะที่ผู้เรียนเลือกงาน/ชิ้นงานที่ดีที่สุดซึ่ง อาจมีหลายชิ้นที่จะแสดงความก้าวหน้า แสดงศักยภาพ และตอบสนองเป้าหมาย หรือ จุดประสงค์การเรียนรู้ แล้วจัดระบบแฟ้มให้สมบูรณ์

๓.๔.๓) การสะท้อนความรู้สึกรู้สึกต่องาน เป็นระยะการประเมิน ซึ่งอาจ ผสมผสานอยู่ในผลงาน ประกอบด้วย การประเมินตนเองของผู้เรียน การประเมินของผู้สอน ความคิดเห็นของผู้เรียนต่อชิ้นงาน/ผลงาน และต่อแฟ้มสะสมผลงานของตน

๓.๔.๔) การประเมิน เป็นการประเมินความสำเร็จของผู้เรียนจากผลงานที่ แสดง ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ในวิชาต่างๆ ซึ่งจะต้องครอบคลุมทั้งการ ประเมินตนเองของผู้เรียน การประเมินของผู้สอน เพื่อน และผู้ปกครอง

ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการประเมิน ผู้สอนจะต้องเขียนอธิบายระดับคุณภาพของ ชิ้นงานเพื่อให้ได้มาตรฐานและแนวทางให้ผู้เรียนจัดทำแฟ้มสะสมผลงานที่แสดงความรู้ ความสามารถ และศักยภาพของตนเองอย่างชัดเจน ให้ผู้สอนสามารถทราบความสามารถที่ แท้จริงและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนได้

สรุปได้ว่า เนื้อหาสาระในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนานั้นเน้นในเรื่องการปฏิบัติ จริง และเป็นเรื่องที่จะเอื้อต่ออันเพราะจักเรียนจำเป็นต้องนำไปใช้ในชีวิตประจำวันด้วย ดังนั้น การวัดและประเมินผลก็จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสังเกตพฤติกรรม การใช้แบบสอบถาม หรือ ข้อสอบเพื่อให้ได้ทราบถึงความรู้ความเข้าใจด้วย ดังนั้น จึงต้องผสมผสานการวัดและประเมินผล ในหลายรูปแบบเข้าด้วยกันจึงจะทำให้เกิดผลที่เป็นจริงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้

๒.๖ ข้อมูลโครงการพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนในอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๒.๖.๑ ความเป็นมา

โครงการพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ พระสอนศีลธรรมเป็นอีกหน้าที่หนึ่งของการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง และมีผู้กล่าวถึงโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ไว้หลายท่าน ดังนี้

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘-๒๕๕๐ โดยแรกเริ่มรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้จำนวน ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระสอนธรรมในโรงเรียนที่เข้าไปสอนในสถานศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ประมาณ ๖๐๐ รูป ภายหลังต่อมาจากการที่กระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ และมีการประชุมร่วมกัน พบว่ากระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการพระสอน ฯ ไปสอนในโรงเรียนเฉพาะที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๗๓ รูป โดยเฉพาะโรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ แห่ง

ดังนั้น กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้วิเคราะห์เหตุผลความจำเป็นและบริบทที่เกี่ยวข้องทุกด้าน แล้วจึงได้มีแนวคิดที่จะขยายพระสอน ฯ ให้เข้าไปสอนโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ คือ ๑ ตำบล ต่อ ๑ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยจะขยายเพิ่มขึ้นอีก ๔,๐๐๐ รูปเป็นการนำร่อง จากนั้นได้เสนอของบประมาณกลางจากรัฐบาลเพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายของพระสอน ฯ จำนวน ๔,๐๐๐ รูป รูปละ ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน และเป็นค่าดำเนินการจัดทำหนังสือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การติดตามประเมินผลโครงการเพื่อให้สาธารณชนทั่วประเทศเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ โดยมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะได้รับ คือ ผู้เรียนได้แก่ เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และมีเป้าหมายเพิ่มจำนวนพระสอน ฯ ให้มากขึ้นเป็น ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ รูป เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ตามเป้าหมาย

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ กรมการศาสนาได้เปลี่ยนบทบาทการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการมาแต่เดิมไปสนับสนุนกิจกรรมคุณธรรมอื่น ๆ โดยได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาดำเนินการจัดเข้าในพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๕ หน่วยงาน ดังนี้

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพระสงฆ์ที่มีความพร้อมและมีพระที่สอนอยู่ในสถานศึกษาต่างๆ อยู่แล้ว

๒. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีศึกษานิเทศก์และสถานศึกษา/โรงเรียนที่มีความต้องการพระสอนฯ

๓. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการ ฯ มาแต่เริ่มแรก

๔. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีผู้อำนวยการพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ส่งเสริมพระสอนฯ ที่เข้าไปทำการสอนในโรงเรียน

๕. ภาคคณะสงฆ์ทั้ง ๑๘ ภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดซึ่งปกครองดูแลพระสอน ฯ ทั่วประเทศ

สรุปได้ว่า พระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนบางใหญ่ได้ดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘-๒๕๕๐ โดยรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ภายหลังต่อมา กระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ และมีการประชุมร่วมกัน พบว่ากระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการครูพระสอนศีลธรรมจำนวนมาก

๒.๖.๒ กระบวนการบริหารจัดการโครงการพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อได้รับมอบโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพร้อมทั้งงบประมาณมาแล้ว เพื่อให้การดำเนินงานโครงการครูพระสอนศีลธรรม มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อันพึงประสงค์คือนักเรียนได้รับการปลูกฝังในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมจากพระสอนฯ โดยตรง และคุ้มค่ากับงบประมาณที่ได้รับ จึงได้เตรียมแผนปฏิบัติการรองรับ ดำเนินการโครงการฯ อย่างเป็นระบบ และได้ดำเนินการประสานงานกับคณะสงฆ์ สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยได้มีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ และจัดอบรมถวายความรู้เพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เพื่อสร้างศักยภาพในการทำงานให้เป็นที่ยอมรับของสถานศึกษา และเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้กับนักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องพร้อมทั้งมีความประพฤติที่ดีงาม

สืบเนื่องมาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารต่อจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้มีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประกอบด้วย (๑) คณะกรรมการที่ปรึกษา (๒) คณะกรรมการอำนวยการ (๓) คณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนงานโครงการ ฯ เพื่อให้การดำเนินงานโครงการ ฯ เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยและสอดคล้องกับ

นโยบายของรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในรอบ ๑ ปี คณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

พร้อมกันนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ ๒๔ ชุดโดยสัมพันธ์กับภาคสงฆ์ประกอบด้วย ภาคกลาง ๒๓ จังหวัด ๖ ภาค มีคณะกรรมการอำนวยการดูแลชุดละ ๑ ภาค ในส่วนของวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการรวม ๑๘ แห่งมีคณะกรรมการอำนวยการดูแลในแต่ละพื้นที่ ลงนามอนุมัติโดยอธิการบดีเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ทั้งนี้ คณะกรรมการแต่ละชุดจะมีหน้าที่รับนโยบายแผนการดำเนินการจากคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของส่วนกลางมาปฏิบัติพร้อมทั้งอำนวยการโครงการพระสอนฯ ในพื้นที่ที่ได้รับผิดชอบประจำหน่วยงานของตนเองเพื่อควบคุมดูแล ส่งเสริม ภารกิจของโครงการฯ ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งคณะกรรมการโครงการฯ ในแต่ละพื้นที่ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการพร้อมทั้งได้ประสานงานกับภาคสงฆ์และภาครัฐพร้อมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารจัดการโครงการพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน สืบเนื่องมาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารต่อจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้มีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนงานโครงการฯ เพื่อให้การดำเนินงานโครงการฯ เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในรอบ ๑ ปี คณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็น

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นไว้ดังนี้

พระครูปลัดประเมิน เขมหนูโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร พบว่าพุทธศาสนิกชนผู้เข้ารักษาอุโบสถศีลมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความศรัทธา มีความคิดเห็น

อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านสังคม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านอื่นๆ ที่เหลืออยู่ในระดับมาก

ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่าง ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส ต่างกัน มีความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนพุทธศาสนิกชนมีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ปัญหาอุปสรรค ในการเข้ารักษาอุโบสถศีลของพุทธศาสนิกชนในครั้งนี้ ได้แก่ ระยะเวลาการเดินทางเนื่องจากวัดอยู่ห่างไกลบ้านที่อยู่อาศัย สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวยต่อการเข้ารักษาอุโบสถศีล การประสานงานหรือประชาสัมพันธ์ของวัด ยังไม่ดีเท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะ ควรใช้เทคนิคทางเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการสอนระยะไกลให้เกิดศรัทธา การเทศน์ บรรยายธรรม ทั้งในวัดและนอกวัดอย่างเหมาะสมเพื่อสร้างศรัทธา และมีการประสานงานหรือประชาสัมพันธ์ให้ได้ทราบทุกครั้ง^{๑๕๖}

พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดชมนิมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) ศึกษาความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนวัดชมนิมิตร และ (๒) เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนวัดชมนิมิตร ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนวัดชมนิมิตร คือ ด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านกิจการนักเรียน ด้านธุรการ การเงิน และพัสดุ ด้านอาคารสถานที่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และด้านจริยธรรมคุณธรรม พบว่า ครูและผู้ปกครองนักเรียนมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนวัดชมนิมิตร โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๑๕๗}

^{๑๕๖} พระครูปลัดประเมิน เขมมนุโท, ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๕๗} พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก), ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดชมนิมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

พระครูธรรมธรสายัณห์ (คงวัฒน์) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ๒) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัย พบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ในด้านคุณธรรมและจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และด้านความสามารถในการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ นอกจากนี้ในด้านความสามารถในการสอน เมื่อพิจารณาเป็นด้านย่อย พบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นแตกต่างกันในด้านการเตรียมการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และด้านการดำเนินการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนด้านการวัดผลและการประเมินผลการเรียน ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน^{๑๕๔}

พระครูหนทคุณพิพัฒน์ (ประเสริฐ อมโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของภิกษุสามเณรต่อการบริหารวัดใน อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ วัตถุประสงค์ เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวัด (๒) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรต่อการบริหารวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และ (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและแนวทางของการบริหารวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรต่อการบริหารวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เพื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการสาธารณูปการ และด้านการปกครอง มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ ส่วนด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

แนวทางของการบริหารวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี คือเสนอผู้บริหาร คณะสงฆ์ พระสังฆาธิการ พระสงฆ์ รวมทั้งส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการจัดฝึกอบรมภารกิจทั้ง

^{๑๕๔} พระครูธรรมธรสายัณห์ (คงวัฒน์), ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

๖ ด้าน เพื่อที่จะทำให้พระสงฆ์ได้มีทักษะและมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบริหารงานของกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน ทำให้การบริหารงานในทุกภาระงานที่พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๕๙}

พระครูประยุตปัญญากร (กวีวิโส) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๒) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหา และข้อเสนอแนะของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า พุทธศาสนิกชน มีความคิดเห็นต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๔๑$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พุทธศาสนิกชนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมากในข้อที่มีการสนับสนุนและให้การช่วยเหลือในการพัฒนาสถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ข้อสนับสนุนให้มีการสอนธรรมศึกษาแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป และข้อมีการจัดสร้างห้องสมุดภายในวัดเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ ส่วนข้ออื่นๆ พุทธศาสนิกชนมีความคิดเห็นต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับปานกลาง

การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร พบว่า พุทธศาสนิกชน มีความคิดเห็นต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ผลการศึกษาปัญหา และข้อเสนอแนะของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ปัญหาในการจัดการสงเคราะห์ได้แก่ ปัญหาเรื่องการขาดแคลนบุคลากร ปัญหาด้านการจัดทุนการศึกษาที่ยังไม่ทั่วถึง ปัญหาด้านสถานที่ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ปัญหาด้านความร่วมมือระหว่างพระสังฆาธิการและหน่วยงานของภาครัฐ ปัญหาด้านงบประมาณ เป็นต้น ข้อเสนอแนะ ควรเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอ ควรมีการจัดหาทุนสนับสนุนด้านการศึกษาให้ทั่วถึง จัดหาสถานที่เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์

^{๑๕๙} พระครูนนทคุณพิพัฒน (ประเสริฐ อมโร), ความคิดเห็นของภิกษุสามเณรต่อการบริหารวัดใน อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ควรมีการทำความร่วมมือระหว่างพระสังฆาธิการและหน่วยงานภาครัฐในการจัดการศึกษา สงเคราะห์^{๑๖๐}

พระครูไพศาลพัฒนคุณ (สมพร จิตปุญโญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของ ประชาชนต่อการบริหารงานเทศบาลเมืองตามหลักการบริหารนิยธรรม : กรณีศึกษาเทศบาลเมือง คูคต จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงาน เทศบาล (๒) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานเทศบาลเมืองคูคต จังหวัด ปทุมธานี ตามหลักการบริหารนิยธรรม และ (๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการ บริหารงานเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมี ความคิดเห็นต่อการบริหารงานเทศบาลเมืองคูคตตามหลักการบริหารนิยธรรม โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๗๖$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้ง ๗ ด้าน คือ ด้านการหมั่นประชุมกัน เนื่องนิตย์ ด้านการพร้อมเพรียงกันประชุม ด้านการเคารพข้อบัญญัติ ระเบียบ กฎเกณฑ์ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านการแสดงความเคารพต่อผู้บังคับบัญชา ด้านการปฏิบัติหน้าที่ตาม ทำนองคลองธรรม ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ ด้านการพัฒนาและส่งเสริม ความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่าอยู่ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๑๖๑}

พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนฺทปญฺโ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของ นักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์คือ วัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของ นักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัด เทศบาลนครนนทบุรี ๒) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอน วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยจำแนกตาม ปัจจัยส่วนบุคคล และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการจัดการเรียนการ สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี ผลการวิจัย พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน มัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๒$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า นักเรียนเทศบาลนครนนทบุรี มีความคิดเห็นต่อการเรียน

^{๑๖๐} คุรุประยูตปัญญากร (กวีวิโส), ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษา สงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการ จัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๖๑} พระครูไพศาลพัฒนคุณ (สมพร จิตปุญโญ), ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงาน เทศบาลเมืองตามหลักการบริหารนิยธรรม : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองคูคต จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยมีค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย คือ ด้านการทำแผนการสอนเท่ากับ ๔.๔๐ ด้านการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้เท่ากับ ๔.๓๕ ด้านการวัดผลและประเมินผลเท่ากับ ๔.๓๒ ด้านการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนการสอนเท่ากับ ๔.๒๙ และด้านหลักสูตรเท่ากับ ๔.๒๕

การเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า นักเรียนที่สังกัดโรงเรียนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนนักเรียนที่มีเพศ และระดับชั้นที่กำลังศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๖๒}

สรุปได้ว่า ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ให้ความสำคัญและมีความสำคัญในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและควรเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอ ควรมีการจัดหาทุนสนับสนุนด้านการศึกษาให้ทั่วถึง จัดหาสถานที่เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ควรมีการความร่วมมือระหว่างพระสังฆาธิการและหน่วยงานภาครัฐในการจัดการศึกษาสงเคราะห์

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

ผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับบทบาท โดยได้นำมาประกอบในส่วนนี้โดยมีจัดเรียงไว้ดังต่อไปนี้

พระครูปลัดทะเล มหณฺณโว (ทั้งมอบหมาย) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระวินยาธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาบทบาทของพระวินยาธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาบทบาทของพระวินยาธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานของพระวินยาธิการในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามมีทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระวินยาธิการในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก = ๓.๖๕ อันดับแรกได้แก่ ด้านกระบวนการทางยุติธรรม (กฎหมาย) = ๓.๘๑ รองลงมาด้านภาวะผู้นำและด้านการประสานงาน วมการมีส่วนร่วม = ๓.๖๔ และสุดท้ายด้านหน้าที่ = ๓.๔๙ ปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ ส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจใน

^{๑๖๒}พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนฺทปญฺโ), ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

การปฏิบัติหน้าที่ พระวินยการบางรูป ไม่เข้าใจบทบาทตัวเอง และไม่มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ ตลอดถึงจำนวนในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยการยังไม่เพียงพอต่อภาระงาน ส่วนข้อเสนอแนะในบทบาท คือ พระวินยการต้องเข้มแข็ง ตั้งใจทำงานให้สมกับคำว่าผู้นำมีความรับผิดชอบเอาใจใส่ต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ควรเลือกผู้ที่ชอบ และรักพร้อมทั้งเต็มใจที่จะเป็นพระวินยการ พระวินยการต้องมีจิตสำนึกต่อหน้าที่เสมอ ควรให้ผู้ที่จะเป็นพระวินยการที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เข้าใจบทบาทความเป็นผู้นำที่จะต้องทำ และพร้อมที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ^{๑๖๓}

พระครูปลัดสมชาย อภิวิมลโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานการศึกษา จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับงานการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ๒) ศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานการศึกษาในจังหวัดจันทบุรี และ ๓) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารงานการศึกษาในจังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า การศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษา พระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา รวมทั้งการส่งเสริมพระภิกษุสงฆ์ สามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัยในปัจจุบันการศึกษาของภิกษุสงฆ์แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ๔) การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๕) การศึกษาวิปัสสนาธุระ

บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานการศึกษา จังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย = ๓.๓๔ และเมื่อจำแนกเป็นแต่ละรายการแล้ว พบว่า รายการที่ว่าการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในวัด, ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม ณ สำนักเรียนอื่นถ้าที่วัดไม่ได้จัดการศึกษา, มีการควบคุมเร่งรัดให้มีการเรียนการสอนนักรธรรม ในหลักสูตรนักรธรรมตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม และมีการยกย่องและเชิดชูเกียรติแก่ผู้สอบนักรธรรมได้ในแต่ละชั้น มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก = ๓.๗๗, ๓.๖๖, ๓.๙๔ และ ๓.๕๑ ตามลำดับ ส่วนรายการอื่น ๆ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ส่วนปัญหา และอุปสรรค พบว่า ไม่มีงบประมาณสนับสนุนในการศึกษาจากทางภาครัฐไม่เพียงพอ และขาดแหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารด้านเทคโนโลยีภายในวัด

ข้อเสนอแนะควรดำเนินการดังนี้ ควรสนับสนุนให้วัดจัดการเรียนการสอนบาลี และนักรธรรมอย่างเป็นระบบ ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและนักเรียนเรียนนักรธรรมศึกษาอย่าง

^{๑๖๓}พระครูปลัดทะเล มหณฺโณ (ทั้งมอบหมาย), บทบาทของพระวินยการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ทั่วถึง และองค์การภาครัฐและเอกชนและควรเข้ามาส่งเสริม สนับสนุนด้านทุนทรัพย์ในการเรียน การสอนธรรมและบาลี^{๑๖๔}

ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของวัดที่พึงประสงค์ในเขตอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี ส่วนมากจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดหาทุนทรัพย์ และบุคลากรในการให้ความรู้แก่ประชาชน ผู้สนใจหลักธรรม กล่าวคือ พระสงฆ์ขาดบุคลากรหลักในการให้ความรู้แก่ประชาชนและไม่มี ความรู้ที่หลากหลายในแต่ละด้านเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ครบ ดังนั้น จึง ทำให้การบริหารจัดการซึ่งรวมไปถึงผลตอบสนองต่อความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาท ของพระสงฆ์ของวัดในเขตอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรีที่พึงประสงค์จึงอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำถ้าเปรียบเทียบกับอย่างอื่นแล้ว ฉะนั้นจึงต้องมีการปรับปรุงหรือแก้ไข ปัญหาเหล่านี้ให้ดีขึ้น เพื่อที่จะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนดังกล่าวแล้ว

ส่วนแนวทางการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับบทบาทของวัดที่พึงประสงค์ในเขตอำเภอไทร น้อย จังหวัดนนทบุรี นั้น ก็ควรที่จะจัดหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละด้านที่ประชาชน มีความต้องการให้ช่วยเหลือ กล่าวคือ บุคลากรที่มีความรู้ทางด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนา อย่างดียิ่ง รวมไปถึงผู้ที่มีความรู้ด้านการบริหารจัดการ ด้านการเผยแผ่ และด้านอื่นๆ อีก เพื่อให้สมกับความต้องการของประชาชนต่อไป^{๑๖๕}

พระครูอาทรธัญญาหุรัษ์ (ตสีโล) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสังฆาธิการในการ บริหารงานเผยแผ่ของคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษากิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ ๒) ศึกษาบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ในจังหวัดปทุมธานีและ ๓) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และ ข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา แก่ประชาชน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชน ได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม แล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติใช้ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยวิธีที่ภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมในปัจจุบันมีหลาย วิธี ได้แก่การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สันทนาธรรม การสอนวิปัสสนา กรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะจะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ โดยมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานที่มีความสำคัญในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

^{๑๖๔} พระครูปลัดสมชาย อภิวิมลโณ, บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานการศาสนา ศึกษา จังหวัดจันทบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๖๕} พระครูวิสุทธินนทคุณ (ทวี สุทฺธวโร), บทบาทของวัดที่พึงประสงค์ตามความคิดเห็นของ ประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดในอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก = ๓.๗๘ และเมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ทุกข้อมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก

ปัญหา อุปสรรค ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่ในจังหวัดปทุมธานี คือ มีการจัดอบรมความรู้ให้แก่พระภิกษุสามเณรที่จะทำหน้าที่ในการเผยแผ่ค่อนข้างน้อย ทำให้พระภิกษุและสามเณรขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาให้แก่ประชาชนขาดงบประมาณในการดำเนินการด้านเผยแผ่ บุคลากรด้านการเผยแผ่มีไม่มากนักขาดทีมงานที่เข้มแข็ง เพื่อช่วยกันทำงานด้านเผยแผ่ อีกทั้งยังไม่ได้ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ ยังบกพร่องในเรื่องอาจารย์หรือความประพฤติ การเผยแผ่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรและในการเผยแผ่พระศาสนาบางครั้งไม่สอดคล้องกับความต้องการของพุทธศาสนิกชน^{๑๖๖}

พระครูสุวรรณวรการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมและ (๒) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งมีทั้งหมด ๔ ด้านได้แก่ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก^{๑๖๗}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” จากผลการวิจัย พบว่า การจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรที่จะกำหนดเป็น

^{๑๖๖} พระครูอาทรธัญญานุกัมภ์ (ตสีโล), บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารงานเผยแผ่ของคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๖๗} พระครูสุวรรณวรการ, ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน^{๑๖๘}

พระครูใบฎีกาสุชาติ ฐิตวโร (พิศาลพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนชาวมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และเพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนชาวมอญ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนชาวมอญ โดยเผยแผ่ผ่านกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน บทบาทด้านการเผยแผ่ วิธีการเผยแผ่ที่นำมาใช้เพื่อการเผยแผ่ ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม สัมโมทนาธิกขา การให้อโวาท เอกสารหนังสือ เทปธรรม และคิดคำคมตามต้นไม้ โดยแบ่งการเผยแผ่ ๒ ด้าน คือ การเผยแผ่ในวัด โดยใช้ประเพณีเป็นสื่อกลาง และการเผยแผ่นอกวัด ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ให้ไปบรรยายธรรมตามสถานที่ต่างๆ

รูปแบบการนำเสนอโดยการใช้สื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนชาวมอญ คือการใช้สื่อในการเผยแผ่ ๓ วิธีการคือ การใช้สื่อบุคคลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การใช้สื่อมวลชนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในรูปแบบการใช้สื่อมวลชน ได้แก่ สื่อวิทยุโทรทัศน์ สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือคู่มือประกอบภาพ หนังสือสวดมนต์ การใช้สื่อเฉพาะกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นสื่อที่ช่วยวางรากฐานทางศีลธรรมได้เป็นอย่างดี แยกประเภท ได้แก่ การสร้างวัดอุ้มงคล บทความ แถบบันทึกลีลา

แนวทางในการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนมอญ แยกออกเป็นแนวทางได้สองแนวทางด้วยกัน คือ แนวทางการเผยแผ่ในเชิงรุก และแนวทางการเผยแผ่ในเชิงรับ^{๑๖๙}

พระมหากฤษฎา นันทเพชร ได้วิจัยเรื่อง ทศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคมโดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาทัศนคติของพระสงฆ์ของพระสงฆ์ผู้ได้รับการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ที่มีต่อบทบาทการพัฒนาสังคม ประการที่สอง เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทัศนคติของพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาในระดับ

^{๑๖๘} พระครูสังฆรักษ์ศุภวีร์ ธีรปญฺโญ, “บทบาทพระสงฆ์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๑๖๙} พระครูใบฎีกาสุชาติ ฐิตวโร (พิศาลพันธ์), บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ปริญญาตรี ประการที่สาม เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านต่างๆ ของพระสงฆ์ในการศึกษาในระดับปริญญาตรีในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต การเก็บข้อมูลแบบสอบถามโดยใช้วิธีเก็บข้อมูลแบบบังเอิญ จากกลุ่มพระสงฆ์ที่เรียนบาลีเปรียญธรรมเก้าประโยคในโรงเรียนปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ส่วนกลาง วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร และพระนักศึกษาระดับปีที่ ๔ ของมหาลัทธิสงฆ์ ๒ แห่งในกรุงเทพมหานคร คือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ จำนวนตัวอย่าง ๑๘๕ ตัวอย่าง และนำข้อมูลวิเคราะห์โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต และค่า F-test จากผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ที่เรียนวิชาเอกในมหามกุฏราชวิทยาลัยต่างกัน มีทัศนคติต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ คือ พระสงฆ์ที่เรียนเอกสังคมวิทยา มีทัศนคติเห็นด้วยกับบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม สูงกว่าพระสงฆ์ที่เรียนวิชาเอกภาษาอังกฤษ วิชาเอกศาสนาปรัชญา และวิชาเอก บาลี-สันสกฤต และมีแนวโน้มว่าปัจจัยอื่นๆ เช่น พรรษา สถาบันการศึกษา จำนวนครั้งในการติดตามสื่อโทรทัศน์จะส่งผลให้พระสงฆ์มีทัศนคติต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมบางด้านแตกต่างกันด้วย^{๑๗๐}

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม ได้วิจัยเรื่องบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำให้ คำปรึกษา สันทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ ต่างๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบ และถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส และยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่ไม่ได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่า ท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับว่าเป็นตัวแทนแห่งการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี^{๑๗๑}

พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธุโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์

^{๑๗๐} พระมหาภุชญา นันทเพชร, ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)*, ๒๕๔๐.

^{๑๗๑} พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม, "บทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)*, ๒๕๓๗.

ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ปัญหาในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการบริหารครั้งนั้น คือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมและบัญญัติพระวินัย เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา ปัจจุบันการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นไปตามกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์

การบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก = ๓.๙๑ เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ปัญหาในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัญหาที่สำคัญได้แก่ พระสงฆ์บางรูปไม่เข้าใจพระธรรมวินัยและกฎหมายคณะสงฆ์ และผู้ปกครองขาดการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณร มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย วางกฎระเบียบและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางด้านการปกครอง แนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้แก่ ควรอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยา มารยาทการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี และมีการดูแลพระสงฆ์ภายในวัดอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกันและเป็นธรรม รวมทั้งมีการยกย่องและชมเชยพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ กิจวัตรอย่างสม่ำเสมอ^{๑๗๒}

พระธนดล นาคพิพัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผลการวิจัย สรุปว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการ

^{๑๗๒} พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร), บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

สาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุ สามเณร ดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ^{๑๗๓}

ธัญพร พงษ์โสภณ ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะและปลุกจิตสำนึกประชาชน เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษากรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปิดรับข่าวสารทางสื่อสารมวลชนของพระสงฆ์ และการนำข่าวสารที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ การเลือกใช้วิธีการสื่อสารของพระสงฆ์ในการชี้แนะ และปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะประชากรของพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะประชากรของพระสงฆ์ซึ่งได้แก่ อายุ พรรษา การศึกษาทางโลก และการศึกษาทางธรรม กับการชี้แนะ และปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งจำพรรษาอยู่ในวัดที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน ๒๕๐ รูป ศึกษาประชากรทั้งหมด พบว่า ประชากรพระสงฆ์ติดตามข่าวสารต่างๆ จากหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียงมากที่สุด ประชากรพระสงฆ์ส่วนใหญ่ อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน และเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางหนังสือพิมพ์มากที่สุด ในกรณีข่าวสารจากแหล่งสื่อสารมวลชนไม่สอดคล้องกัน พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะตกลงใจเชื่อข่าวสารจากหนังสือพิมพ์มากที่สุด และประชากรพระสงฆ์ส่วนใหญ่ นำข่าวสารที่ได้จากการอ่าน รัฟฟังหรือรับชม จากสื่อมวลชนต่างๆ ไปใช้ประโยชน์ในการชี้แนะอบรมสั่งสอนให้ประชาชนในชุมชน^{๑๗๔}

^{๑๗๓} พระชนดล นาคพิพัฒน์, การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๑๗๔} ธัญพร พงษ์โสภณ, "บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะและปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษากรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสจังหวัดกาญจนบุรี", วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิตมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน), (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๙.

นวรรตน์ สุวรรณผ่อง มุ่งศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่องานสังคมสงเคราะห์จิตเวช โดยพิจารณาบทบาทในการให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาทางด้านจิตใจ บทบาทในการรดน้ำมนต์ ให้วัตถุมงคลอันเป็นเรื่องเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจ บทบาทในการสอนวิปัสสนากรรมฐานเพื่อความสงบสุขทางด้านจิตใจ บทบาทในการให้ที่อยู่ที่อยู่อาศัยแก่คนที่ไร้ที่พึ่งและผู้เจ็บป่วยและบทบาทในการส่งเสริมจริยธรรมและการพัฒนาทางด้านจิตใจ ผลการวิจัย พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาทางด้านจิตใจและด้านการส่งเสริมจริยธรรมกับการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นส่วนใหญ่ บทบาทด้านอื่นนั้นมีน้อย สิ่งที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์มากที่สุดในการช่วยเหลือประชาชนก็คือการขาดแคลนทุนทรัพย์ นอกจากนี้ ยังพบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่ามีความสามารถ มีความพร้อมเหมาะสมที่จะช่วยเหลือประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนก็ตาม^{๑๗๕}

พินิจ ลาภานานนท์ ได้วิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทว่า ในปัจจุบัน แม้บทบาทของวัด และพระสงฆ์ต่อชุมชนจะสูญหายไปมากตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่สำหรับในชนบทบางแห่ง พระสงฆ์ยังสามารถดำรงสถานภาพความเป็นผู้นำชุมชน แต่บทบาทที่มีต่อชุมชนอาจจะมีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม ทว่าบทบาทที่มีประโยชน์มากต่อชุมชนชนบท คือ บทบาทในด้านการพัฒนาชนบท ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในชุมชนชนบทบางแห่ง เมื่อมีงานพัฒนาเข้าไปถึงชุมชน พระสงฆ์ในชุมชนจะเข้าไปร่วมงาน อาจจะเป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่ม เป็นศูนย์รวมเรียกความร่วมมือจากประชาชนในกิจกรรมพัฒนาเหล่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบเห็นมักจะเป็นโครงการพัฒนาในการสร้างสาธารณะและสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น บ่อน้ำ สะพาน ทำนบ ถนน ศาลา หรือห้องประชุม เป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์เองก็ได้ตื่นตัวในบทบาทด้านการพัฒนาชนบทอยู่บ้างแล้ว ถึงแม้จะเป็นเพียงจำนวนน้อยก็ตาม^{๑๗๖}

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑. การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัด เป็นสำคัญ ได้แก่ จัดสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม และถังเก็บน้ำฝน เพื่อการจัดการด้านโภชนาการ

^{๑๗๕} นวรรตน์ สุวรรณผ่อง, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยกับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช : ศึกษากรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐานเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๒๔.

^{๑๗๖} พินิจ ลาภานานนท์, รายงานการวิจัยบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙.

และสุขภาพอนามัย จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลทุกระดับ การอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัด และสร้างศาลาการเปรียญเพื่อสาธารณูปการ ส่วนนอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษา หรือสมทบทุนอาหารกลางวัน และสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน

๒. การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์ รักษาศีลพอๆ กับการแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ อบรมโดยใช้คำคม อุทาหรณ์ และ สุภาษิต ประกอบตามโอกาสอันควร จากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนใหญ่ รวมทั้งแนะนำ และชักชวนให้ลด ละ เลิกอบายมุขอีกด้วย

๓. การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้กระทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน^{๑๗๗}

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาทางด้านจิตใจและ ด้านการส่งเสริมจริยธรรมกับการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นส่วนใหญ่ บทบาทด้านอื่นนั้นมีน้อย สิ่งที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์มากที่สุดในการช่วยเหลือประชาชนก็คือการขาด แคลนทุนทรัพย์ นอกจากนี้ ยังพบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่ามีความสามารถ มีความพร้อม เหมาะสมที่จะช่วยเหลือประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนก็ตาม

๒.๗.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน พบว่า มี ผู้ทำการวิจัยไว้ ดังนี้

พระราชวชิรดิลก (กิตติวัฒน์ กิตติวุฒโน) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการบริหารงาน บุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมเขตการปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๔ ผลการวิจัย พบว่า (๑) ผู้บริหารและครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการปฏิบัติงานในกระบวนการ บริหารงานบุคคลอยู่ในระดับปานกลาง (๒) ผู้บริหารและครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ กระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกัน (๓) ผู้บริหารและครูสอนที่มีอายุพรรษาและวุฒิ การศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกัน ส่วน ผู้บริหารและครูสอนที่มีประสบการณ์จริง อายุจริง และวุฒิการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ (๔) ปัญหาการบริหารงานบุคคล ได้แก่ระบบ

^{๑๗๗} เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัด อุตรดิตถ์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๐.

การคัดเลือกบุคคลขาดความชัดเจน บุคคลขาดขวัญกำลังใจและโรงเรียนมีงบประมาณน้อย
ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีหน่วยงานเฉพาะดำเนินงานบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรม^{๑๗๘}

พระชาติ ชาตวิโร ได้ศึกษาเรื่องผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของอนุศาสนาจารย์
ในฐานะศาสนาจารย์ ในฐานะเป็นผู้สอนศีลธรรมในกองทัพ : ศึกษากรณีกองทัพบก ผลการวิจัย
พบว่า ทหารที่ได้รับการอบรมศีลธรรมมีการนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ อันเป็นคุณเครื่องให้เกิด
ความสำเร็จความประสงค์มาใช้ในการประกอบกิจการงานดังนี้ (๑) การทำงานให้สำเร็จด้วย
ความสมบูรณ์จะต้องอาศัยความขยันเห็นด้วยจำนวน ๑๙๔ นาย คิดเป็นร้อยละ ๙๓.๕ ไม่แน่ใจ
๗ นาย คิดเป็นร้อยละ ๓.๕ ไม่เห็นด้วยจำนวน ๖ นาย คิดเป็นร้อยละ ๓, (๒) การทำงานให้
สำเร็จด้วยความสมบูรณ์จำเป็นต้องอาศัยความขยันเห็นด้วยจำนวน ๑๙๔ นาย คิดเป็นร้อยละ
๙๗ ไม่แน่ใจ ๔ นาย คิดเป็นร้อยละ ๒ ไม่เห็นด้วยจำนวน ๒ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑, (๓) การ
ปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความซื่อสัตย์ เอาใจใส่ ใฝ่ใจ ขยัน ถือว่าเป็นหัวใจของการทำงานเห็น
ด้วยจำนวน ๑๙๕ นาย คิดเป็นร้อยละ ๙๗.๕ ไม่แน่ใจ ๓ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑.๕ ไม่เห็นด้วย ๖
นาย คิดเป็นร้อยละ ๑, (๔) งานส่วนรวมมีผู้รับผิดชอบหลายคน ไม่จำเป็นที่ท่านต้องตั้งใจทำ
และทุ่มเทให้กับงานนั้นเห็นด้วยจำนวน ๒๓ นาย คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๕ ไม่แน่ใจ ๑๐ นาย คิด
เป็นร้อยละ ๕ ไม่เห็นด้วยจำนวน ๑๖๗ นาย คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๕^{๑๗๙}

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน ได้ศึกษาเรื่องหลักธรรมาภิบาลกับการบริหารสถานศึกษาสังกัด
กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งเป็นครูผู้สอน
และเป็นเพศหญิงมีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป และมีระยะเวลาในการ
ดำรงตำแหน่ง ๒๐ ปีขึ้นไป การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัด
สำนักงานเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด
ส่วนครูผู้สอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า ครูผู้สอนมี
การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบ
การใช้หลักธรรมาภิบาล ระหว่างผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนในสถานศึกษา สังกัด
สำนักงานเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า มีการใช้หลักธรรมาภิบาลแตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ การนำหลักการและแนวการบริหารสถานศึกษาที่เหมาะสม และ
สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล พบว่าผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน นำหลักธรรมาภิบาลมา

^{๑๗๘} พระราชวรดิฐ (กิตติวัฒน์ กิตติวิฑูโน), “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๔๓.

^{๑๗๙} พระชาติ ชาตวิโร, “ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของอนุศาสนาจารย์ ในฐานะศาสนาจารย์
ในฐานะเป็นผู้สอนศีลธรรมในกองทัพ : ศึกษากรณีกองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

ใช้ในการบริหารงานทั้ง ๖ งานของสถานศึกษาเป็นอย่างดี มีความเหมาะสมในระดับมากและมากที่สุด^{๑๙๐}

ปรากฏ บุตรโยจันโท ได้ศึกษาเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของบุคลากรในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติตนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาทั้ง ๖ งาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งการประพฤติตนจะต้องปฏิบัติตัวดีจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้บริหารที่มีคุณธรรม ซึ่งส่งผลให้เป็นที่รัก นับถือ ยกย่อง ศรัทธาของครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน^{๑๙๑}

พัชนี แสงนิล ได้ศึกษาเรื่องครูและหลักธรรมของครูตามแนวพุทธปรัชญา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดของพุทธปรัชญาตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังขธรรม มีจุดสนใจอยู่ที่การพัฒนาคนและการรู้เท่าทันธรรมชาติอันแท้จริงของมนุษย์ จึงมีวิธีการและแนวคิดที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตของบุคคลและสังคมสามารถนำหลักการมาประยุกต์ใช้กับครูซึ่งมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาบุคคลและสังคมได้อย่างเหมาะสม สำหรับหลักธรรมในการพัฒนาตนของครูเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมคุณภาพของครูในด้านคุณธรรมความรู้และวิชาการให้สามารถทำหน้าที่ครูได้อย่างมีประสิทธิภาพได้แก่หลักอิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และสัพบุริสธรรม ๗ เป็นต้น^{๑๙๒}

สกลิต รัชปัติย์ ได้ศึกษาเรื่องการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ความเข้าใจในองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ อันประกอบไปด้วย ฉันทะคือความพอใจ วิริยะ คือความเพียร จิตตะ คือเอาใจฝักใฝ่ วิมังสา คือความไตร่ตรอง โดยนักศึกษาส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๗๘.๓๕) มีความเข้าใจความหมายที่ถูกต้องตรงกัน ด้วยวิธีปฏิบัติพบว่า นักศึกษาคฤหัสถ์ส่วนใหญ่ให้ทัศนะที่คล้ายคลึงกันว่า ในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เป้าหมายที่ตั้งไว้คือการประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ทำ ต้องเริ่มที่ฉันทะให้เกิดขึ้นในใจของตนเองก่อน คือชอบอยากที่จะทำ ในสิ่งนั้น จากนั้นจะต้องใช้วิริยะ คือความเพียรพยายาม มีความอดทนไม่ท้อถอย พยายามทำอย่างสุดความสามารถ เพื่อให้งานหรือสิ่งที่ทำให้สำเร็จ หากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคก็ควรจะใช้ วิมังสา คือการไตร่ตรองหาเหตุผลวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นพยายามแก้ไขปัญหาเพื่อให้

^{๑๙๐} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, “หลักธรรมมาภิบาลกับการบริหารสถานศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๔๔.

^{๑๙๑} ปรากฏ บุตรโยจันโท, “คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของบุคลากรในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเลย”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๓๘.

^{๑๙๒} พัทณี แสงนิล, “ครูและหลักธรรมของครูตามแนวพุทธปรัชญา”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๓.

ปัญหานั้นผ่อนคลายหรือสิ้นสุดลงไป การงานหรือสิ่งที่ทำนั้นก็ประสบผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงสุด^{๑๘๓}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบในการจัดการการศาสนศึกษาจะดีหรือไม่ประการใด ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน หรือเจ้าสำนักศาสนศึกษา และ ครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษา ที่ได้ช่วยแบกรับภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนา และคณะสงฆ์ การจัดการการศาสนศึกษานั้นแผนกที่ประสบปัญหาหนัก คือ การจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครู นักเรียน และอุปสรรคอื่นๆ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลี อันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้

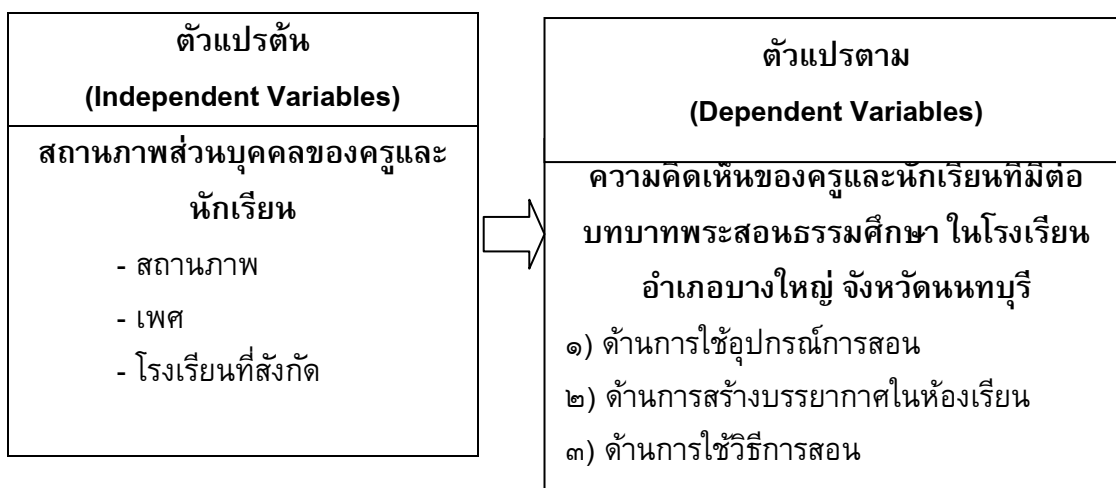
^{๑๘๓} สถิต รัชปต์ย์, “การประยุกต์หลักกัทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษา คฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๘.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ เพศ โรงเรียนที่สังกัด

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ บทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ได้แก่ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน



แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อวัตถุประสงค์พระสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มุ่งศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการศึกษาตามลำดับดังนี้

๑. ศึกษาหลักการ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๒. กำหนดกรอบแนวคิด ปัญหา และวัตถุประสงค์ในการวิจัย
๓. กำหนดกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย
๔. สร้างเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลการวิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา
๕. นำเครื่องมือเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
๖. ทดสอบเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจริงที่ใช้ในการวิจัย (Try out)
๗. ดำเนินการส่งข้อมูลให้กลุ่มตัวอย่าง และเก็บรวบรวมข้อมูล
๘. วิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล
๙. สรุปและรายงานผลการศึกษาวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังนี้

๓.๒.๑ ประชากร ที่ใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้ได้แก่ครูและนักเรียนในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี จำนวน ๒ โรงเรียน โรงเรียนวัดพิบูลเงินจำนวน ครูจำนวน ๖๔ คน นักเรียน จำนวน ๑๗๒ คน และคณะครูจากโรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) จำนวน ๔๐ คน และนักเรียนจำนวน ๑๒๗ คน รวมทั้งหมด ๔๐๓ คน

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างและการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ตามหลักความแปรผันร่วมกันระหว่างขนาดของกลุ่มตัวอย่างกับความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นเนื่องจากการสุ่มตัวอย่างตามสูตรของ Taro Yamane^๑ จำนวน ๓๐๗ คน ได้กลุ่มตัวอย่าง ดังตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๓.๑ แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

โรงเรียน	ประชากร (N)		กลุ่มตัวอย่าง (n)	
	ครู	นักเรียน	ครู	นักเรียน
โรงเรียนวัดพิบูลเงิน	๖๔	๑๗๒	๕๕	๑๒๐
โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)	๔๐	๑๒๗	๓๖	๙๖
รวม	๑๐๔	๒๙๙	๙๑	๒๑๖
	๔๐๓		๓๐๗	

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการสอนธรรมศึกษา โดยมีขั้นตอนดังนี้

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

^๑วีรยา ภัทรอาชาชัย, ผศ., หลักการวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อินเทอร์เน็ตพริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑๔.

๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ
๓. สร้างเครื่องมือ จากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย
๔. เสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ
๕. นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่าน โดยทำตามขั้นตอนดังนี้

๑) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจ สอบเครื่องมือที่สร้างไว้

๒) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน ๕ ท่าน ประกอบด้วย

๑. พระมหาโยตะ ปยุตโต อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๒. ดร.ยุทธนา ปราณีโต อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ผศ.ประสิทธิ์ ทองอ่อน อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๔. ผศ.ชัชชัย ไชยสา อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. อาจารย์ ประพัฒน์พงษ์ วัชระโสภาก อาจารย์พิเศษภาควิชา รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ทั้งความตรงของเนื้อหา (Content validity) และความตรงตามโครงสร้าง(Construct validity)โดยการหาค่า IOC (Rovinelle & Hambleton) โดยมีค่าตั้งแต่ .๐๕ ขึ้นไปจึงจะใช้ได้

๖. นำเครื่องมือที่ตรวจสอบแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูและนักเรียน ที่โรงเรียนประสาทรัฐประชาจิจ จำนวน ๓๐ ชุด เพื่อหาความเที่ยงตรง (Reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficients) ตามวิธีของ Cronbach ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงรายข้อ และสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ .๙๔๕๘

๗. นำเครื่องมือที่แก้ไขปรับปรุงสมบูรณ์แล้วไปเก็บข้อมูล ภายในโรงเรียนวัดพิบูลเงิน และโรงเรียนสตรีนันทบุรีบางใหญ่ (นันทกิจพิศาล) จำนวน ๓๐๗ ชุด

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นมา โดยศึกษาจากแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ภายใต้กรอบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน แล้วปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข ซึ่งแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ หรือตรวจสอบรายการ ประกอบด้วย ครูและนักเรียน ปัจจัยส่วนบุคคลของครู คือ เพศ อายุ โรงเรียน ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน สถานภาพ และปัจจัยส่วนบุคคลของนักเรียน คือ เพศ อายุ โรงเรียน ระดับการศึกษาโดยใช้แบบสอบถามแบบตรวจสอบรายการ (Check list)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มี ๕ ระดับ มากที่สุด. มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด จำนวน ๒๑ ข้อ โดยมีเกณฑ์การให้น้ำหนักของคะแนน ดังนี้

- ๕ หมายถึง มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีความคิดเห็นในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีความคิดเห็นปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีความคิดเห็นน้อย
- ๑ หมายถึง มีความคิดเห็นน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Question) เพื่อสอบถามปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑.) ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เพื่อหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย ๒ โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดพิบูลเงิน และโรงเรียนสตรีนันทบุรีบางใหญ่ (นันทกิจพิศาล) อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๒.) ขอความร่วมมือจากครูและนักเรียน ๒ โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดพิบูลเงิน และโรงเรียนสตรีนันทบุรีบางใหญ่ (นันทกิจพิศาล) อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๐๗ คน

๓.) นำข้อมูลที่เก็บได้โดยอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จำนวน ๓๐๗ ชุด ไปวิเคราะห์และประมวลผลต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และร้อยละ นำเสนอเป็นตารางประกอบการบรรยายผล

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ยเลขคณิต (\bar{X}) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ โดยใช้หลักเกณฑ์ดังนี้^๒

ช่วงค่าเฉลี่ย	การแปลความหมาย
๔.๕๐ – ๕.๐๐	ระดับความคิดเห็นมากที่สุด
๓.๕๐ – ๔.๔๙	ระดับความคิดเห็นมาก
๒.๕๐ – ๓.๔๙	ระดับความคิดเห็นปานกลาง
๑.๕๐ – ๒.๔๙	ระดับความคิดเห็นน้อย
๑.๐๐ – ๑.๔๙	ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

^๒ ชูศรี วงศ์รัตน์, เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : เทพเนรมิต, ๒๕๕๑), หน้า ๗๕.

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน วิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นตารางบรรยายผล

๓.๕.๒ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้คือ

๑. **สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics)** ใช้สำหรับการอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (frequency), ค่าร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๒. **สถิติอนุมาน (Inferential Statistics)** ใช้สำหรับการทดสอบสมมติฐาน เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน ๒) ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน ๓) ด้านการใช้วิธีการสอน สถิติที่ใช้ คือ การทดสอบค่าเอฟ (t – test)

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีผู้ศึกษานำแบบสอบถามที่รวบรวมได้ มาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปมาวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ โดยแบ่งการนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น ๔ ส่วน ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๔.๓ ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๔.๔ ผลการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ ต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีมีรายละเอียดดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ จำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามของครู

ปัจจัยส่วนบุคคล	ครู		นักเรียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ				
- ชาย	๓๘	๔๑.๗๖	๘๒	๓๗.๙๖
- หญิง	๕๓	๕๘.๒๔	๑๓๔	๖๒.๐๔
โรงเรียนที่สังกัด				
- โรงเรียนวัดพิบูลเงิน	๕๕	๖๐.๔๔	๑๒๐	๕๕.๕๖
- โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)	๓๖	๓๙.๕๖	๙๖	๔๔.๔๔

จากตารางที่ ๔.๑ ครูเป็นผู้ตอบแบบสอบถามการวิจัย พบว่า

๑. เพศ ครูส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๕๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๒๔ ครูจำนวนน้อยที่สุดเป็นเพศชาย มีจำนวน ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๗๖

๒. โรงเรียนที่สังกัด ครูส่วนใหญ่อยู่โรงเรียนวัดพิบูลเงิน จำนวน ๕๕คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๔๔ ครูจำนวนน้อยที่สุดอยู่โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) จำนวน ๓๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๕๖

๔.๒ ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม และจำแนกรายด้าน ประกอบด้วย ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) การใช้อุปกรณ์การสอน (๒) การสร้างบรรยากาศในห้องเรียน (๓) การใช้วิธีการสอนตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ ๔.๒ – ๔.๖

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อ
บทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม

ความคิดเห็นของครูและ นักเรียนที่มีต่อบทบาท พระสอนธรรมศึกษาใน โรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	ระดับความคิดเห็น					
	ครู (๙๑)			นักเรียน (๒๑๖)		
	\bar{X}	S.D	การแปลผล	\bar{X}	S.D	การแปลผล
๑. การใช้อุปกรณ์การสอน	๔.๕๑	๐.๓๒	มากที่สุด	๔.๕๖	๐.๓๙	มากที่สุด
๒. การสร้างบรรยากาศใน ห้องเรียน	๔.๒๓	๐.๔๕	มาก	๔.๓๒	๐.๔๓	มาก
๓. การใช้วิธีการสอน	๔.๔๒	๐.๓๙	มาก	๔.๒๑	๐.๒๗	มาก
ภาพรวม	๔.๓๙	๐.๓๙	มาก	๔.๓๖	๐.๓๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ครู มีความเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๙$, $S.D = ๐.๓๙$) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ครูมีความเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๑$, $S.D = ๐.๓๒$) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๔๒$, $S.D = ๐.๓๙$) ด้านการใช้วิธีการสอน

สำหรับนักเรียนมีความเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๖$, $S.D = ๐.๓๖$) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่านักเรียนมีความเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๖$, $S.D = ๐.๓๙$) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๒๑$, $S.D = ๐.๒๗$) ด้านการใช้วิธีการสอน

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้อุปกรณ์การสอน

ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน	ระดับความคิดเห็น					
	ครู (๙๑)			นักเรียน (๒๑๖)		
	\bar{X}	S.D	การแปลผล	\bar{X}	S.D	การแปลผล
๑.ใช้อุปกรณ์การสอนที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน	๔.๕๒	๐.๘๘	มากที่สุด	๔.๕๕	๐.๓๙	มากที่สุด
๒.ใช้อุปกรณ์การสอนที่เตรียมไว้พร้อมจะใช้ทันที	๔.๐๘	๐.๘๒	มาก	๔.๕๗	๐.๔๖	มากที่สุด
๓.ใช้อุปกรณ์การสอนนำเข้าสู่บทเรียน	๔.๕๖	๐.๘๓	มากที่สุด	๔.๕๖	๐.๓๔	มากที่สุด
๔.ใช้อุปกรณ์การสอนประกอบการอธิบายเนื้อหาบทเรียน	๔.๕๑	๐.๘๔	มากที่สุด	๔.๕๒	๐.๔๒	มากที่สุด
๕.ใช้อุปกรณ์การสอนสรุปบทเรียน	๔.๕๘	๐.๘๓	มากที่สุด	๔.๖๕	๐.๓๒	มากที่สุด
๖.ใช้อุปกรณ์การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม	๔.๕๑	๐.๘๓	มากที่สุด	๔.๓๔	๐.๓๕	มาก
๗.ใช้อุปกรณ์การสอนตรงกับเนื้อหาบทเรียน	๔.๕๖	๐.๗๕	มากที่สุด	๔.๕๔	๐.๓๖	มากที่สุด
๘.ใช้อุปกรณ์การสอนสร้างความสนใจของนักเรียน	๔.๕๙	๐.๘๒	มากที่สุด	๔.๕๒	๐.๕๔	มากที่สุด
๙.ใช้อุปกรณ์การสอนอย่างคล่องแคล่ว	๔.๗๐	๐.๗๖	มากที่สุด	๔.๕๑	๐.๓๘	มากที่สุด
ภาพรวม	๔.๕๑	๐.๘๒	มากที่สุด	๔.๕๓	๐.๔๐	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๕๑$, S.D= ๐.๘๒) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๐$, S.D= ๐.๗๖) ด้านใช้อุปกรณ์การสอนอย่างคล่องแคล่ว ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๘$, S.D= ๐.๘๒) ด้านใช้อุปกรณ์การสอนที่เตรียมไว้พร้อมจะใช้ทันที

สำหรับ นักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน
อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้อุปกรณ์การสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด
($\bar{X} = ๔.๕๓$, S.D= ๐.๔๐) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๖$, S.D= ๐.๓๒) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอนนำเข้าสู่บทเรียน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๓๔$, S.D= ๐.๓๕) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อ
บทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการสร้างบรรยากาศ
ในห้องเรียน

ด้านการสร้างบรรยากาศ ในห้องเรียน	ระดับความคิดเห็น					
	ครู (๙๑)			นักเรียน (๒๑๖)		
	\bar{X}	S.D	การแปลผล	\bar{X}	S.D	การแปลผล
๑. สร้างบรรยากาศใน ห้องเรียนให้สนุกสนานมี ชีวิตชีวา	๔.๔๒	๐.๕๐	มาก	๔.๖ ๒	๐.๖๘	มากที่สุด
๒. ให้ความสนใจนักเรียนได้ ทั่วถึง	๔.๗๐	๐.๕๔	มากที่สุด	๔.๖๐	๐.๖๘	มากที่สุด
๓. สร้างบรรยากาศให้ นักเรียนเกิดความสนใจ ในการเรียน	๔.๒๖	๐.๕๖	มาก	๔.๕ ๔	๐.๖๙	มากที่สุด
๔. สร้างบรรยากาศให้ นักเรียนมีความ กระตือรือร้น	๔.๒๐	๐.๖๑	มาก	๔.๓ ๒	๐.๖๙	มาก
๕. เปิดโอกาสให้นักเรียน แสดงความคิดเห็น	๔.๑๒	๐.๖๔	มาก	๔.๒ ๘	๐.๗๐	มาก
๖. การยอมรับความคิดเห็น ของนักเรียน	๔.๐๑	๐.๖๘	มาก	๔.๑ ๘	๐.๗๐	มาก
รวม	๔.๒๙	๐.๕๙	มาก	๔.๔ ๒	๐.๖๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๒๙$, S.D= ๐.๕๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๐$, S.D= ๐.๕๔) ด้าน ให้ความสนใจนักเรียนได้ทั่วถึง ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D= ๐.๖๘) ด้านการยอมรับความคิดเห็นของนักเรียนสำหรับนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน โดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๒$, S.D= ๐.๖๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๖๒$, S.D= ๐.๖๘) ด้าน สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานมีชีวิตชีวา ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๑๘$, S.D= ๐.๗๐) ด้านการยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานระดับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการใช้วิธีการสอน

ด้านการใช้วิธีการสอน	ระดับความคิดเห็น					
	ครู (๙๑)			นักเรียน (๒๑๖)		
	\bar{X}	S.D	การแปลผล	\bar{X}	S.D	การแปลผล
๑. ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน	๔.๒๐	๐.๖๑	มาก	๔.๓๒	๐.๖๙	มาก
๒. เปิดโอกาสให้เรียนรู้เพื่อค้นคว้าหาคำตอบเอง	๔.๑๒	๐.๖๔	มาก	๔.๒๘	๐.๗๐	มาก
๓. ให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน	๔.๐๑	๐.๖๘	มาก	๔.๐๑	๐.๖๓	มาก
๔. เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามระหว่างนักเรียนด้วยกัน	๔.๕๒	๐.๗๙	มากที่สุด	๔.๑๘	๐.๗๐	มาก
๕. ให้นักเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานทันที	๔.๒๘	๐.๗๐	มาก	๔.๗๙	๐.๕๔	มากที่สุด
๖. จัดเนื้อหา มีกระบวนการตามลำดับขั้นจากง่ายไปหายาก	๔.๖๔	๐.๖๐	มากที่สุด	๔.๑๒	๐.๘๖	มาก
ภาพรวม	๔.๓๐	๐.๖๗	มาก	๔.๒๘	๐.๖๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้วิธีการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

($\bar{X} = ๔.๓๐$, S.D = ๐.๖๗) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๙$, S.D = ๐.๕๔) ด้านจัดเนื้อหา มีกระบวนการตามลำดับขั้นจากง่ายไปหายาก ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D = ๐.๖๘) ด้านให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียนสำหรับนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการใช้วิธีการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๒๘$, S.D = ๐.๗๐) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๙$, S.D = ๐.๕๔) ด้านให้นักเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานทันที ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D = ๐.๖๓) ด้านให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน

๔.๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

สมมติฐานที่ ๑ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนแตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๖ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนแตกต่างกัน

สถานภาพ	n	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
ครู	๙๑	๓.๗๐	๐.๔๘	๐.๓๗๐	๐.๕๔๔
นักเรียน	๒๑๖	๓.๗๑	๐.๕๖		

จากตารางที่ ๔.๖ ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมุติฐานที่ ๒ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนแตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนแตกต่างกัน

สถานภาพ	n	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
ครู	๙๑	๓.๕๙	๐.๕๘	๐.๕๒๒	๐.๔๗๑
นักเรียน	๒๑๖	๓.๗๕	๐.๖๐		

จากตารางที่ ๔.๗ ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

สมมุติฐานที่ ๓ ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้วิธีการสอนแตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๘ เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการใช้วิธีการสอนแตกต่างกัน

สถานภาพ	n	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
ครู	๙๑	๓.๔๖	๐.๖๙	๐.๑๐๐	๐.๗๕๒
นักเรียน	๒๑๖	๓.๖๒	๐.๖๔		

จากตารางที่ ๔.๘ ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีในด้านการใช้วิธีการสอนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ตารางที่ ๔.๙ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข
๑. จำนวนครูพระสอนธรรมศึกษา ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่ทั่วถึง	๑. ควรเพิ่มจำนวนครูพระสอนธรรมศึกษาให้มากขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน
๒. การจัดเวลาในการเรียนธรรมศึกษาของโรงเรียนไม่เหมาะสม	๒. ควรจัดเวลาในการเรียนธรรมศึกษาของโรงเรียนให้เหมาะสม
๓. ขาดการประชุมความร่วมมือกันระหว่างพระสอนธรรมศึกษา และคณะครูอาจารย์	๓. ควรมีการประชุมร่วมกันระหว่างครูพระสอนธรรมศึกษาและผู้บริหารของโรงเรียน เพื่อให้การเรียนธรรมศึกษาสอดคล้องและเหมาะสมกับหลักสูตร
๔. ผู้บริหารการศึกษาขาดการสนับสนุนและไม่เห็นความสำคัญถึงการสอนธรรมศึกษา	๔. ควรจัดวางนโยบายอย่างชัดเจนและเห็นเป็นเรื่องสำคัญที่จะปลูกฝังศีลธรรมในโรงเรียน
๕. สื่อการสอนของครูพระสอนธรรมศึกษามีน้อยและไม่ทันสมัยเท่าที่ควร	๕. ควรปรับปรุงสื่อการสอนของพระสอนธรรมศึกษา ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน
๖. สภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานนั้น มีสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน	๖. ควรมีการสนับสนุนงบประมาณด้านสื่อการเรียนการสอน
๗. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น ขาดการประสานงานระหว่างผู้บริหาร	๗. ควรมีการประชุมหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติ มุมมองต่างๆ เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
๘. การมีส่วนร่วมนั้น คณะครูอาจารย์และนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร	๘. ควรมีส่งเสริมตั้งแต่ต้นนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติการ
๙. ความก้าวหน้าและการพัฒนานั้น ครูและพระสงฆ์ขาดการแลกเปลี่ยนเทคนิคการสอน การผลิตสื่อ	๙. ควรจะมีแหล่งค้นคว้าข้อมูลหรือมีการอบรมเทคนิคการสอน

ตารางที่ ๔.๙ (ต่อ)

ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข
๑๐. ครูพระสอนธรรมศึกษามีปัญหาในเรื่องการควบคุมดูแลนักเรียน	๑๐. ควรพัฒนาพระสอนธรรมศึกษาให้มีความสามารถทั้งด้านเนื้อหาธรรมศึกษาและจิตวิทยาเกี่ยวกับการสอน
๑๑. ขาดความร่วมมือจากภาครัฐ	๑๑. ควรส่งเสริมจากภาครัฐ เพื่อพัฒนาด้านธรรมศึกษาให้จริงจัง ดุจดั่งศาสนาอื่นๆ ที่ทำอย่างจริงจัง
๑๒. พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มีหลายคนมองว่าสูงเกินไป เข้าใจยาก	๑๒. การอบรมธรรมะที่ถูกต้อง ต้องกระทำร่วมกันทั้งบ้าน โรงเรียน วัด หรือสังคมทั้งหมด โดยต้องปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กอยู่

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Body Of Knowledge)



แผนภูมิที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Body Of Knowledge)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Body Of Knowledge)

จากการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียน การสอนธรรมศึกษาโดยมุ่งเน้นให้นักเรียน รู้จักศีล สมาธิ และปัญญาควบคู่กับการเรียนภาคปกตินั้น ซึ่งจากองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยมี ข้อเสนอแนะในการนำความรู้เหล่านี้ไปปรับปรุงการเรียนการสอนธรรมศึกษาได้ดังนี้ ควรเพิ่ม จำนวนครูพระสอนธรรมศึกษาให้มากขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ควรจัดเวลาในการ เรียนธรรมศึกษาของโรงเรียนให้เหมาะสม ควรมีการประชุมร่วมกันระหว่างครูพระสอนธรรม ศึกษาและผู้บริหารของโรงเรียนเพื่อให้การเรียนธรรมศึกษาสอดคล้องและเหมาะสมกับหลักสูตร ควรจัดวางนโยบายอย่างชัดเจนและเห็นเป็นเรื่องสำคัญที่จะปลูกฝังศีลธรรมในโรงเรียน ควร ปรับปรุงสื่อการสอนของพระสอนธรรมศึกษา ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ควรมีการสนับสนุน งบประมาณด้านสื่อการเรียนการสอน ควรมีการประชุมหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่าง ๆ เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ควรส่งเสริมตั้งแต่นโยบายจนถึงระดับปฏิบัติการ ควรจะมี แหล่งค้นคว้าข้อมูลหรือมีการอบรมเทคนิคการสอน ควรพัฒนาพระสอนธรรมศึกษาให้มี ความสามารถทั้งด้านเนื้อหาธรรมศึกษาและจิตวิทยาเกี่ยวกับการสอน ควรมีการส่งเสริมจาก ภาครัฐ เพื่อพัฒนาด้านธรรมศึกษาให้จริงจัง ดุจดั่งศาสนาอื่นๆ ที่ทำอย่างจริงจัง การอบรม ธรรมะที่ถูกต้อง ต้องกระทำร่วมกันทั้งบ้าน โรงเรียน วัด หรือสังคม ทั้งหมด โดยต้องปลูกฝัง ตั้งแต่ยังเด็กอยู่

และเมื่อนำภาพรวมขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาวิเคราะห์ยังทำให้เราทราบ จุดอ่อน จุดแข็ง อุปสรรค และโอกาส ที่สามารถนำไปประเมินผล และสรุปเพื่อนำไปพัฒนาการ เรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ได้อีกด้วย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มมาจากประชากรที่เป็นครู นักเรียนในโรงเรียนวัดพิบูลเงิน โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล) ประชากรทั้งหมดจำนวน ๔๐๓ คน จากการคำนวณหาตัวอย่างตามสูตรของ TaroYamane^๑ ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๐๗ คน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ประมวลผลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป ใช้ค่าสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานในการอธิบายลักษณะข้อมูลทั่วไป เพื่อทดสอบสมมุติฐานระหว่างตัวแปรที่ทำการศึกษาว่า มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ โดยการใช้ t – test ปรากฏผลวิจัยดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นครู

๑. เพศ ครูส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๕๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๒๔

๒. โรงเรียนที่สังกัด ครูส่วนใหญ่สังกัดโรงเรียนวัดพิบูลเงิน จำนวน ๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๔๔

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียน

๑. เพศ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๐๔

๒. โรงเรียนที่สังกัด นักเรียนส่วนใหญ่สังกัดโรงเรียนวัดพิบูลเงิน จำนวน ๑๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๕๖

^๑วีรยา ภัทรอาชาชัย, ผศ., หลักการวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อินเตอร์เทคพริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑๔.

๕.๑.๒ ความความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระผู้สอน ธรรมศึกษา ในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๙$, S.D= ๐.๓๙) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๑$, S.D= ๐.๓๒) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๔๒$, S.D= ๐.๓๙) ด้านการใช้วิธีการสอน

สำหรับนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๖$, S.D= ๐.๓๖) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่านักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๖$, S.D= ๐.๓๙) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๒๑$, S.D= ๐.๒๗) ด้านการใช้วิธีการสอน

๑) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน

ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ด้านการใช้อุปกรณ์การสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๕๑$, S.D= ๐.๘๒)) และเมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๐$, S.D= ๐.๗๖) ด้านใช้อุปกรณ์การสอนอย่างคล่องแคล่ว ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๘$, S.D= ๐.๘๒) ด้านใช้อุปกรณ์การสอนที่เตรียมไว้พร้อมจะใช้ทันที

สำหรับ นักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้อุปกรณ์การสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๕๓$, S.D= ๐.๔๐) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๕๖$, S.D= ๐.๓๒) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอนนำเข้าสูบทเรียน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๓๔$, S.D= ๐.๓๕) ด้านการใช้อุปกรณ์การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม

๒) ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน

ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๒๙$, S.D= ๐.๕๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๐$, S.D= ๐.๕๔) ด้าน ให้ความสนใจนักเรียนได้ทั่วถึง ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D= ๐.๖๘) ด้านการยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน

สำหรับนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน โดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก (

$\bar{X} = ๔.๔๒$, S.D= ๐.๖๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๖๒$, S.D= ๐.๖๘) ด้าน สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานมีชีวิตชีวา ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๑๘$, S.D= ๐.๗๐) ด้านการยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน

๓) ด้านการใช้วิธีการสอน

ครู มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้วิธีการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๐$, S.D= ๐.๖๗) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๙$, S.D = ๐.๕๔) ด้านจัดเนื้อหา มีกระบวนการตามลำดับขั้นจากง่ายไปหายาก ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D = ๐.๖๘) ด้านให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน

สำหรับนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรีด้านการใช้วิธีการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๒๘$, S.D = ๐.๗๐) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๗๙$, S.D = ๐.๕๔) ด้านให้นักเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานทันที ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$, S.D = ๐.๖๓) ด้านให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน

๕.๑.๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ในด้านการใช้อุปกรณ์การสอน, ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน และด้านการใช้วิธีการสอนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง ๓ ข้อ

๕.๑.๔ สรุปปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ตารางที่ ๕.๑ สรุปปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ดังนี้

ปัญหาอุปสรรค ได้แก่ จำนวนครูพระสอนธรรมศึกษา ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่ทั่วถึง การจัดเวลาในการเรียนธรรมศึกษาของโรงเรียนไม่เหมาะสม ขาดการประชุมความร่วมมือกันระหว่าง พระสอนธรรมศึกษา และ คณะครูอาจารย์ ผู้บริหารการศึกษาขาดการสนับสนุนและไม่เห็นความสำคัญถึงการสอนธรรมศึกษา สื่อการสอนของครูพระสอนธรรมศึกษามีน้อยและไม่ทันสมัยเท่าที่ควร สภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานนั้น มีสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น ขาดการประสานงานระหว่างผู้บริหาร การมีส่วนร่วม

นั้น คณะครูอาจารย์และนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ความก้าวหน้าและการพัฒนานั้น ครูและพระสงฆ์ขาดการแลกเปลี่ยนเทคนิคการสอน การผลิตสื่อ ครูพระสอนธรรมศึกษามีปัญหาในเรื่องการควบคุมดูแลนักเรียน ขาดความร่วมมือจากภาครัฐ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มีหลายคนมองว่าสูงเกินไป เข้าใจยาก

ข้อเสนอแนะ ควรเพิ่มจำนวนครูพระสอนธรรมศึกษาให้มากขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ควรจัดเวลาในการเรียนธรรมศึกษาของโรงเรียนให้เหมาะสม ควรมีการประชุมร่วมกันระหว่างครูพระสอนธรรมศึกษาและผู้บริหารของโรงเรียนเพื่อให้การเรียนธรรมศึกษาสอดคล้องและเหมาะสมกับหลักสูตร ควรจัดวางนโยบายอย่างชัดเจนและเห็นเป็นเรื่องสำคัญที่จะปลูกฝังศีลธรรมในโรงเรียน ควรปรับปรุงสื่อการสอนของพระสอนธรรมศึกษา ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ควรมีการสนับสนุนงบประมาณด้านสื่อการเรียนการสอน ควรมีการประชุมหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่างๆ เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ควรมีส่งเสริมตั้งแต่ นโยบายจนถึงระดับปฏิบัติการ ควรจะมีแหล่งค้นคว้าข้อมูลหรือมีการอบรมเทคนิคการสอน ควรพัฒนาพระสอนธรรมศึกษาให้มีความสามารถทั้งด้านเนื้อหาธรรมศึกษาและจิตวิทยาเกี่ยวกับการสอน ควรมีการส่งเสริมจากภาครัฐ เพื่อพัฒนาด้านธรรมศึกษาให้จริงจัง ดุจดั่งศาสนาอื่นๆ ที่ทำอย่างจริงจัง การอบรมธรรมะที่ถูกต้อง ต้องกระทำร่วมกันทั้งบ้าน โรงเรียน วัด หรือสังคมทั้งหมด โดยต้องปลูกฝังตั้งแต่ยังเด็กอยู่

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะที่มีต่อบทบาทของพระผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี พบว่า

ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะที่มีต่อบทบาทของพระผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่าครูพระสอนธรรมศึกษามีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และเรื่องราวในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องให้กับนักเรียนอย่างเต็มความสามารถและเต็มเวลา เพื่อให้นักเรียนสามารถเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนและสามารถนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ไปปรับใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ เมื่อท่านได้มีโอกาสเข้าไปสอนธรรมศึกษาให้แก่นักเรียนในโรงเรียน ท่านยังเป็นผู้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้เกิดการจัดกิจกรรมทางศาสนาซึ่งจะทำให้ นักเรียนได้มีโอกาสในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ด้วย ซึ่งจะช่วยให้คนในชุมชนมีความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งเป็นไปตามที่ ศ.ดร.ชัยอนันต์

สมุททณิซ^๒ ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัย ได้เคยเสนอว่า “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผล ต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริง เพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ๆ ไม่มุ่งสอนเฉพาะวิชาการแต่ควรสอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระมาสอนที่โรงเรียน เพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน ด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

๑ **ด้านการใช้อุปกรณ์การสอนผลการศึกษาพบว่า** ครูมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และนักเรียนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าครูพระสอนธรรมศึกษาเป็นผู้ที่เพียงพอพร้อมไปด้วยความรู้ความสามารถในการเตรียมการสอนเป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากพระสอนธรรมศึกษานั้นมรความกระตือรือร้นในการสอนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับท่านได้เตรียมความพร้อมในการสอนก่อนล่วงหน้าและศึกษาหาความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับแบบเรียน ตำรา เอกสารและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

๒ **ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนผลการศึกษาพบว่า** ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดแสดงว่าการสอนของท่านได้สอดคล้องเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หลักธรรม และคำสอนต่างๆ ซึ่งบางเรื่องอาจเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ ฉะนั้นพระสอนธรรมศึกษาจึงต้องเตรียมเนื้อหาและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน ท่านจึงต้องมีเทคนิคและวิธีการสอนเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้เรียนซึ่งก็สอดคล้องกับหลักคำสอน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า วิธีการสอนมีหลากหลายรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับบุคคล ซึ่งวิธีที่พระองค์พบหรือใช้บ่อย^๓ คือ (๑) แบบสากัจฉาหรือสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา และ (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ วิธีการสอนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการสอนของพระสอนธรรมศึกษาที่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษจึงทำให้ครูพระสอนธรรมศึกษาต้องเตรียมความพร้อมในด้านเนื้อหา อุปกรณ์ และเทคนิคต่างๆในการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสนใจเรียนมากยิ่งขึ้น การนำเข้าสู่บทเรียนเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการสอน ครูพระสอนธรรมศึกษาต้องใช้ถ้อยคำและท่วงทำนองที่น่าฟังและดึงดูดความสนใจของผู้เรียนตลอดจนความแม่นยำของเนื้อหาและภาษาที่ชัดเจนไม่กำกวมรวมทั้งสื่อที่ประกอบการสอนต้องมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาที่เรียน มีการใช้เทคนิคในการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดและปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นตลอดจนความพยายามที่จะสอดคล้องจริยธรรมเพื่อการอบรมควบคู่ไปในขณะที่มี

^๒พระมหาไชยา ชยสิทฺธิ (เสนแสนยา), “ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗ – ๕๑.

การเรียนรู้ ซึ่งจะเสริมสร้างกำลังใจและความมั่นใจให้กับผู้เรียนอันจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถใช้หลักธรรมคำสอนไปแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

๓. ด้านการใช้วิธีการสอน ผลการศึกษาพบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากแสดงว่า การวัดและประเมินผลมีความหลากหลายเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญว่าผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้หรือไม่ การวัดความรู้ของผู้เรียนอาจทำได้โดยใช้แบบสอบถามก่อนการเรียน และหลังจากที่เรียนจบแล้วก็ได้ ซึ่งจะทำให้ครูพระสอน ธรรมศึกษาเห็นความแตกต่างของผู้เรียนว่าผู้เรียนมีความพัฒนาการหรือมีความเข้าใจในสิ่งที่เรียนเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใด และมีจุดใดบ้างที่ผู้เรียนยังไม่เข้าใจหรือมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงซึ่งจะทำให้พระสอนธรรมศึกษาสามารถที่จะเข้าถึงผู้เรียนได้มากขึ้นและเข้าใจผู้เรียน ได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะทำให้สัมพันธภาพระหว่างครูพระสอน ธรรม ได้มากขึ้นและเข้าใจผู้เรียนได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะทำให้สัมพันธภาพระหว่าง ครูพระสอน ธรรมศึกษาและผู้เรียนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นเกิดความไว้วางใจและเชื่อใจมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีต่อการโน้มน้าวจิตใจผู้เรียนให้ประพฤติปฏิบัติตามในแบบอย่างที่ดีได้ต่อไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. หลักสูตรการเรียนการสอน ควรมีการปรับให้มีความเหมาะสมทั้งทางด้านเนื้อหา และเวลา เพราะบางเนื้อหาเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยาก จำเป็นต้องใช้เวลาในการอธิบายหรือทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจ

๒. บุคลากรภายในสถานศึกษา ผู้บริหาร ครู อาจารย์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำเป็นต้องให้ความร่วมมือ ให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอน เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ผู้เรียนและพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจะไม่ให้ความเอาใจใส่ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา

๓. ค่าตอบแทนต่างๆ น้อยเกินไป ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ควรให้เหมาะสม สอดคล้องตามความเป็นจริง

๔. สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ควรมีการสนับสนุนงบประมาณด้านสื่อการเรียนการสอน และสถานศึกษาร่วมจัดหาสื่อให้เพียงพอและเหมาะสม

๕. การประสานงานระหว่างผู้บริหาร คณะครูอาจารย์ ควรมีการประชุมหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่างๆ เพื่อได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทุกสัปดาห์หรือทุกเดือน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) หลักสูตรการเรียนการสอน ควรมีการปรับให้มีความเหมาะสมทั้งทางด้านเนื้อหาและเวลา เพราะบางเนื้อหาเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยาก จำเป็นต้องใช้เวลาในการอธิบายหรือทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจ

๒) บุคลากรภายในสถานศึกษา ผู้บริหาร ครู อาจารย์และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำเป็นต้องให้ความร่วมมือ ให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอน เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ผู้เรียนและพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนจะไม่ให้ความเอาใจใส่ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา

๓) คำตอบแทนต่างๆ น้อยเกินไป ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ควรให้เหมาะสมสอดคล้องตามความเป็นจริง

๔) สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ควรมีการสนับสนุนงบประมาณด้านสื่อการเรียนการสอน และสถานศึกษาร่วมจัดหาสื่อให้เพียงพอและเหมาะสม

๕) การประสานงานระหว่างผู้บริหาร คณะครูอาจารย์ ควรมีการประชุมหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่างๆ เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทุกสัปดาห์หรือทุกเดือน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของครูพระผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียน

๒. ควรศึกษาเชิงพัฒนาเพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้ครูพระผู้สอนธรรมศึกษามีความตื่นตัวและมีความพร้อมในการสอนมากยิ่งขึ้น

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมความสามารถในการสอนของครูพระผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียน

๔. ควรมีการศึกษาความคิดเห็นของครูพระผู้สอนธรรมศึกษาในการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนและสอดคล้องกับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ

๕. ควรศึกษาประสิทธิภาพการเรียนการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอื่นๆ ด้วย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗.

กรมการศาสนา. หลักและวิธีการจัดจริยศึกษา และหัวข้อจริยธรรม สำหรับใช้อบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. แผนการสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๔ เล่มที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๙.

_____. หลักสูตรมัธยมศึกษา ตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๓.

กรมวิชาการ. คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕.

กิตติพันธ์ รุจิรกุล. ทฤษฎีผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

กীরดี ศรีวิเชียร. อดีต ปัจจุบัน และอนาคตแห่งบทบาทของสังฆมัตถ์ ในการแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

ขนิษฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์. จิตวิทยาสังคมและมนุษยสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖.

คำหามาน คนไค (นามแฝง). ๑๙๙ กระบวนท่าของครุมีอาชีพ. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๔.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๘.

จรรยา คุณมี. การสอนสังคมศึกษา. กภาพสินธุ์ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, ๒๕๒๐.

- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๕.
- จำเรียง ภาวิจิตร. สังคมวิทยา มานุษยวิทยาสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, ๒๕๒๕.
- จำลอง เงินดี. เอกสารคำสอนวิชาจิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔.
- ทิตยา สุวรรณชฎ. พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนากร คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล : ส่วนท้องถิ่น สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.
- ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- ตุลา มหาพสุธานนท์. หลักการจัดการ หลักการ ท่าเรือแหลมฉบัง **LAEM CHABANG PORT**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖.
- ถวิล ธาราโกชน. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- ทัศนีย์ ศุภเมธี. หลักสูตรและการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๕.
- ธงชัย สันติวงษ์. การบริหารงานบุคคล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. ความเป็นครูไทย. กรุงเทพมหานคร : ก.พลพิมพ์ (๑๙๙๖) จำกัด, ๒๕๔๔.
- นพมาศ ธีรเวคิน. จิตวิทยาสังคม พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.
- บุญชม ศรีสะอาด. การพัฒนาการสอน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวีรียาสัน, ๒๕๔๗.
- บุญเรียง ขจรศิลป์. วิจัยการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : พิษณุ พรินดิ่ง, ๒๕๓๔.
- ปฎิพัทธ์ สุวรรณศร. รายงานสรุปการอบรมบุคลากรเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรสังคมศึกษา ในส่วนที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘.
- ประภาพิศ สัญชาติเจตน์. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๒๔.
- ประเวศ วะสี. พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดี, ๒๕๓๖.
- _____. พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. สถานภาพและบทบาท. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

ปราชญา กล้าผจญ. **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๓๒.

พินิจ ลาภธนานนท์. **รายงานการวิจัยบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พนัส หันนาคินทร์. **การมัธยมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์เนศ, ๒๕๒๔.

_____ . **การสร้างจริยธรรมให้แก่นักเรียน**. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๒๖.

พินิตา สีนสุวรรณ และคณะ. **การสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตร พุทธศักราช ๒๕๒๔**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๓๓.

พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกกษมโม. **กระบวนการเรียนรู้แบบ “อริยสัจ ๔” ของพระพุทธศาสนาเป็นต้นแบบที่มุ่งผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยแท้จริง**. สุรินทร์ : โรงพิมพ์ศิริรัตน์ออฟเซต, ๒๕๔๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง** พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๘.

_____ . **พุทธธรรม**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____ . **ศาสนาและเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระพยอม กลฺยาณ. **“การใช้สื่อการสอนจริยธรรมอย่างไรจึงจะดี”**. วารสารการศึกษานอกโรงเรียน, เล่มที่ ๑๑๘ กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๒๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๔๘.

พระมหาอดิศร ธีรสีโล. **ความเป็นครูไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์. ๒๕๔๐.

พระราชวรมนูณี (ประยูร ปยุตโต). **การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙.

_____ . **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้ง กรู๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับขยายความ** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พระราชวรมุณี (ประยูรย์ ปยุตโต).สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

พัชนี วรกวิน. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๖.

พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๗.

พุทธทาสภิกขุ. “ท่านพุทธทาสภิกขุกับการศึกษา” วารสารครุศาสตร์, ปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๔๒

(เมษายน - มิถุนายน), ๒๕๐๕.

_____. การศึกษาสมบูรณ์แบบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๑๘.

_____. เป้าหมายของการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลีงเชียง, มปป.

เพราพรรณ โกมลมาลย์. “การสอนศาสนาและหลักสูตรในประถมศึกษา”. สารพัฒนา

หลักสูตร. ปีที่ ๗ (พฤษภาคม ๒๕๓๐), ๒๕๓๐.

ไพบุลย์ ช่างเรียน. สารานุกรมศัพท์ทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖.

ภิญโญ สาร. หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

มันทนา วงศ์คำฟูเจริญ. การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง. เชียงใหม่

: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

ยนต์ ชุ่มจิต. ความเป็นครู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

รัชนิกร เศรษฐ์. สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :

บริษัท นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

ลือชา ธรรมวินัยสถิต. มนุษย์กับสังคม. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : สถาบันราชภัฏ

เพชรบุรี, ๒๕๓๗.

วราคม ทีสุกะ. สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์,

๒๕๓๔.

วศิน อินทสระ. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๒๔.

วิชัย วงษ์ใหญ่. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์สุวีริยาสาสน์, ๒๕๓๗.

วิเชียร เกตุสิงค์. หลักการสร้างและวิเคราะห์เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย. กรุงเทพมหานคร :

ศิริวัฒนาอินเตอร์พรีน, ๒๕๒๔.

- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. การวิจัยการตลาด ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : A.N. การพิมพ์, ๒๕๔๐.
- สงบ ลักษณะ. การประเมินหลักสูตรด้านคุณลักษณะ. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๒๖.
- สงวนศรี สุทธิเลิศอรุณ. จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : เกรียงศักดิ์การพิมพ์, ๒๕๒๕.
- สนิท ศรีสำแดง. พุทธศาสนากับหลักการศึกษ. กรุงเทพมหานคร : นีลนารากการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- สมทรง ปุญญฤทธิ์. เทคนิคการสอนศีลธรรมในโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประสารมิตร จำกัด, ๒๕๓๒.
- สมพร เทพสิทธิธา. การพัฒนาเศรษฐกิจกับบทบาทของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๔.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- สาโรช บัวศรี. สาโรช บัวศรี กับการศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองศาสน์การพิมพ์, ๒๕๒๘.
- สิริมงคลโลกิขุ (ทอง สิริมงคล). “หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในหลักสูตร ม.ปลาย”. สารพัฒนาหลักสูตร, ปีที่ ๖ (พฤษภาคม), ๒๕๒๗.
- สุชา จันทร์เอม และสุรางค์ จันทร์เอม. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.
- _____ จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๐.
- _____ และสุรางค์ จันทร์เอม. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.
- สุชีพ ปุญญาณภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สุโท เจริญสุข. หลักจิตวิทยาและพัฒนการของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, ๒๕๒๕.
- สุนทร สุนันทชัย. เทคนิคและวิธีการสอนสังคมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สหบัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๔.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- สุนน อมรวินวัฒน์. การประยุกต์พุทธวิธีสอน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สุมน อมรวิวัฒน์. การสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตรีธรรมสาร, ๒๕๒๘.

_____ . สมบัติของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คิดเป็นทำเป็นตามแนวพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, ๒๕๔๑.

_____ . พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐.

โสภา ชูพิกุลชัย. จิตวิทยาสังคมประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

อุทัย หิรัญโต. สังคมวิทยาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

_____ . สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๖.

(๒) งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ :

กรรณิกา ขวัญอารีย์. “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

งามตา สุขประเสริฐ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒.

ชำนาญ นิสารัตน์ อ่างในประดิษฐ์ พรหมเสนา. “การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอน จริยศึกษาในระดับประถมศึกษา”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา. “หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารสถานศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

ธัญพร พงษ์โสภณ. “บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษากรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสจังหวัดกาญจนบุรี”. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิตมหาบัณฑิต สื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

- นุจรี เกตุปราษฎ์. บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศ ในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔.
- นงเยาว์ ปิฎกัรชต์ อ่างในสุพร จุลทอง. “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๐.
- นวรรตน์ สุวรรณผ่อง. “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยกับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช : ศึกษากรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐานเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.
- ประกอบมี โคตรกอง. “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.
- ปราการ บุตรโยจันโท. “คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของบุคลากรในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเลย”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘.
- พัชราภรณ์ พสุวัต. “การศึกษาสมรรถภาพความเป็นครูของนักศึกษาฝึกสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง”. **โครงการวิจัยภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง**, ๒๕๓๓.
- พระครูธรรมธชรายันท์ (คงวัณณะ). ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูนนทคุณพิพัฒน์ (ประเสริฐ อมโร) ความคิดเห็นของภิกษุสามเณรต่อการบริหารวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูใบฎีกาสุชาติ จิตวโร (พิศาลพันธ์). บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชุมชนมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก). ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดชมนิมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัด

สมุทรรปการ. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูปลัดทะเล มหณฺโณ (ทั้งมอบหมาย). บทบาทของพระวินยธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูปลัดประเมิน เขมณฺโฑ. ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการรักษาอุโบสถศีล ในเขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูประยุตปุณฺณการ (กวีวิโส). ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดการการศึกษาสงเคราะห์ในเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูปลัดสมชาย อภิวิณฺโณ. บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานการศึกษาจังหวัดจันทบุรี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูไพศาลวัฒนคุณ (สมพร ฐิตปุณฺโ). ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานเทศบาลเมืองตามหลักการบริหารนิยธรรม : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองคูคต จังหวัดปทุมธานี, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูวิสุทธินนทคุณ (ทวี สุทฺธวิโส). บทบาทของวัดที่พึงประสงค์ตามความคิดเห็นของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดในอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนฺทปญฺโ). ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

- พระครูสังฆรักษ์พิศวีร์ ธีรปญฺโญ. “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาคณะสงฆ์ พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระครูสุวรรณวรการ. ศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูอาทรธัญญานุรักษ์ (ตีสีโล). บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารงานเผยแผ่ของคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระชาลี ชาตวิโร. “ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของอนุศาสนาจารย์ในฐานะศาสนาจารย์ ในฐานะเป็นผู้สอนศีลธรรมในกองทัพ : ศึกษาคณะสงฆ์ในกองทัพ”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติคุณโร). บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระชนดล นาคพิพัฒน์. การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาเกษฎา นันทเพชร. ทศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. “บทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- พระมหาสุภา อุฑฺโฑ. “บทบาทพระสงฆ์ในทศวรรษหน้า (๒๕๔๑ – ๒๕๖๐)”. **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.
- พระราชวรดิฐ (กิตติวัฒน์ กิตฺติวฑฺฒโน). “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๓.

- พจน์ แสงนิล. “ครูและหลักกรรมของครูตามแนวพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- เริ่งฤทธิ์ พลนามอินทร์. “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.
- เรื่องเวทย์ แสงรัตนา. “ความคิดเห็นและความสนใจของนักเรียนเตรียมทหารเกี่ยวกับอัตราเพิ่มประชากรของประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๒.
- สุพร จุลทอง. “บทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๐.
- สถิต รัชปต์ย์. “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคฤหัสถ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘.
- สมจิต เฟิงอุดม. “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕.
- เหลือ เอกตะคุ. “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนมัธยมศึกษา ในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗.

๒. ภาษาอังกฤษ :

- Anonymus. “**Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary**”^{10th} ed., Merriam-Webster incorporated :Mussachusetts, 1996.
- Berkowitz Leonard, “**Social Psychology**”Illinois: Scott Foresma, 1972.
- Best, J.W., “**Reseach in Education**” Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall Inc, 1977.
- Fled M.P. Man. “**Psychology in the Industrial Environment**”London : Butterworth and Co., Ltd., 1971.
- Good ,C.V. “**Dictionary of Education**” New York : McGraw-Hill Book Company, 1973.
- Hurlock E. “**Adolescent Development**”New York : McGraw-Hill Book, 1995.

- Isaak, A.C. **“Scope and Methods of Political Science : An Introduction to the Methodology of Political Inquiry”** Illinois : The Dorsey Press, 1981.
- John W. Best. **“Research in Education”**. New Jersey : Prentice-Hall, 1981.
- Luthans Freeman. **“Organization Behavioral”** 7th ed., (Singapore : McGraw-Hill, 1995.
- Mary L. Good, **“Integrating the Individual and the Organization”** New York : Wiley, 2006.
- M.E. Shaw and J.M. Wright. **“Scale for the Measurement of Attitude”** New York : McGraw-Hill Book, 1967.
- Nunnally Jum C. **“Test and Measurements Assessment and Prediction”** New York : McGraw Hill Book Co. Inc., 1950.
- Remmers, H.H., H.L. Gage and J. Francis Rummel. **Practical Introduction to Measurement and Evaluation, 2nd ed.**, New York : Harper & Row, 1965.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. พระมหาโยตะ ปยุตโต อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
๒. ดร.ยุทธนา ปราณดี อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ผศ.ประสิทธิ์ ทองอ่อน อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
๔. ผศ.ชัชชัย ไชยสา อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. อาจารย์ ประพัฒน์พงษ์ วัชรโสภา อาจารย์พิเศษภาควิชารัฐศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไร่ขิง

โทร.,โทรสาร ๐๓๔-๓๒๖-๔๑๒

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/๐๑๐

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระมหาโยตะ ปยุตโต

ด้วย พระอานนท์ เขมตโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๗ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ดร.โยตะ
รับ
๒๗/๖/๕๔



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไร่ขิง

โทร., โทรสาร ๐๓๔-๓๒๖-๙๑๒

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/๐๑๐

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอกความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต

ด้วย พระอานนท์ เขมตโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๗ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ดร.ยุทธนา ปราณีต

(อ.ดร.ยุทธนา ปราณีต
๓๐ มิ.ย. ๕๔



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไร่ขิง

โทร., โทรสาร ๐๓๔-๓๒๖-๙๑๒

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/๐๑๐

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ผศ. ประสิทธิ์ ทองอุ่น

ด้วย พระอานนท์ ฉายา เขมตคุโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๗ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดไร่ขิง

โทร., โทรสาร ๐๓๔-๓๒๖-๙๑๒

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/๐๑๐

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชัชชัย ไชยสา

ด้วย พระอานนท์ เขมทดโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๗ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อานนท์ เขมทดโต
 วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ที่ ศธ ๖๑๐๕๒(๕)/๐๑๐



หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ประพัฒน์พงษ์ วิชระโสภา

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอานนท์ เขมตโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๔๕๗ นิสิตปริญญาโทหลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาใน
โรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญ
ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๕๔๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

๓๓๐๘/๕๒
๒.๗๕
5/8/54.

ภาคผนวก ค

ผลการหาดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (ค่า IOC)

ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ (IOC)
ของแบบสอบถามเกี่ยวกับงานวิจัย
เรื่อง : ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

.....

ข้อที่	ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	ผู้เชี่ยวชาญคนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า loc	แปลผล
๑	ใช้อุปกรณ์การสอนที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	ใช้อุปกรณ์การสอนที่เตรียมไว้พร้อมจะใช้ทันที	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๓	ใช้อุปกรณ์การสอนนำเข้าสู่บทเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๔	ใช้อุปกรณ์การสอนประกอบการอธิบายเนื้อหาบทเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	ใช้อุปกรณ์การสอนสรุปบทเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๖	ใช้อุปกรณ์การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๗	ใช้อุปกรณ์การสอนตรงกับเนื้อหาบทเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๘	ใช้อุปกรณ์การสอนสร้างความสนใจของนักเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๙	ใช้อุปกรณ์การสอนอย่างคล่องแคล่ว	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้

ข้อที่	ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	ผู้เชี่ยวชาญคนที่					สรุปและแปลผล		
	๒. ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน	๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า loc	แปลผล
๑	สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานมีชีวิตชีวา	๑	๑	๑	๐	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๒	ให้ความสนใจนักเรียนได้ทั่วถึง	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๓	สร้างบรรยากาศให้นักเรียนเกิดความสนใจในการเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๔	สร้างบรรยากาศให้นักเรียนมีความกระตือรือร้น	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๖	ยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
	๓. ด้านการใช้วิธีการสอน								
๑	ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	เปิดโอกาสให้เรียนรู้เพื่อค้นคว้าหาคำตอบเอง	๑	๑	๑	๐	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๓	ให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน	๑	๑	๑	๐	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔	เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามระหว่างนักเรียนด้วยกัน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	ให้นักเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานทันที	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๖	จัดเนื้อหาที่มีกระบวนการตามลำดับขั้นจากง่ายไปหายาก	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้

ภาคผนวก ง
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย



แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
เรื่อง : ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
ในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี”
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอนคือ

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้กรอกแบบสอบถาม
- ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา
- ตอนที่ ๓ ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการแก้ไข

ผู้ศึกษาขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง ในความร่วมมือ ในการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้

พระอานนท์ เขมทตฺโต

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่๑สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย✓ลงใน() หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

๑. สถานภาพ เป็น

- () นักเรียน
- () ครู อาจารย์

๒. เพศ

- () เพศชาย
- () เพศหญิง

๓. สังกัดโรงเรียน

- () โรงเรียนวัดพิบูลเงิน
- () โรงเรียนสตรีนนทบุรีบางใหญ่ (นนทกิจพิศาล)

ตอนที่๒ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ท่านคิดว่าตรงกับสภาพความคิดเห็นของท่าน

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอน ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	ระดับความเหมาะสม				
	มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
๑. ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน					
๑.๑ ใช้อุปกรณ์การสอนที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน					
๑.๒ ใช้อุปกรณ์การสอนที่เตรียมไว้พร้อมจะใช้ทันที					
๑.๓ ใช้อุปกรณ์การสอนนำเข้าสูบทเรียน					
๑.๔ ใช้อุปกรณ์การสอนประกอบการอธิบายเนื้อหา บทเรียน					
๑.๕ ใช้อุปกรณ์การสอนสรุปบทเรียน					
๑.๖ ใช้อุปกรณ์การสอนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม					
๑.๗ ใช้อุปกรณ์การสอนตรงกับเนื้อหาบทเรียน					
๑.๘ ใช้อุปกรณ์การสอนสร้างความสนใจของนักเรียน					
๑.๙ ใช้อุปกรณ์การสอนอย่างคล่องแคล่ว					
๒. ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน					
๒.๑ สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานมีชีวิตชีวา					
๒.๒ ให้ความสนใจนักเรียนได้ทั่วถึง					
๒.๓ สร้างบรรยากาศให้นักเรียนเกิดความสนใจในการ เรียน					
๒.๔ สร้างบรรยากาศให้นักเรียนมีความกระตือรือร้น					
๒.๕ เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น					
๒.๖ การยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน					

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอน ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี	ระดับความเหมาะสม				
	มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
๓. ด้านการใช้วิธีการสอน					
๓.๑ ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน					
๓.๒ เปิดโอกาสให้เรียนรู้เพื่อค้นคว้าหาคำตอบเอง					
๓.๓ ให้นักเรียนช่วยสรุปบทเรียน					
๓.๔ เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามระหว่างนักเรียน ด้วยกัน					
๓.๕ ให้นักเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานทันที					
๓.๖ จัดเนื้อหาที่มีกระบวนการตามลำดับชั้นจากง่ายไปหา ยาก					

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิด (Open) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

๑. ๑. ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน

๑.๑) ปัญหาและอุปสรรค ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน

.....

.....

.....

.....

.....

๑.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านการใช้อุปกรณ์ในการสอน

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน

๒.๑) ปัญหาและอุปสรรค ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านการสร้างบรรยากาศให้ห้องเรียน

.....

.....

.....

.....

.....

๓. ๓. ด้านการใช้วิธีการสอน

๓.๑) ปัญหาและอุปสรรค ด้านการใช้วิธีการสอน

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านการใช้วิธีการสอน

.....

.....

.....

.....

.....

ขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบคำถาม

ภาคผนวก จ

ผลการหาความสอดคล้องของแบบสอบถาม (ค่า Alpha)

ผลการหาความสอดคล้องของแบบสอบถาม (ค่า Alpha)

RELIABILITY ANALYSIS - SCALE (ALPHA)

Item-total Statistics

if Item	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance Total Deleted	Corrected Item- if Item Correlation	Alpha Deleted
V1	120.3333	323.3333	.4956	.9450
V2	120.6000	301.9034	.7659	.9456
V3	120.3333	314.1609	.6570	.9482
V4	120.2000	317.4069	.6545	.9451
V5	120.4000	315.1448	.6540	.9456
V6	120.0333	323.0678	.5467	.9450
V7	120.1667	325.8678	.5133	.9455
V8	120.4333	315.9092	.6456	.9485
V9	120.4333	311.7713	.7790	.9428
V10	120.5333	307.8437	.7262	.9458
V11	120.3000	318.2172	.7119	.9436
V12	120.3667	310.7920	.8084	.9481
V13	120.5000	316.1207	.6763	.9476
V14	120.5000	312.5345	.6995	.9453
V15	120.2667	313.7885	.7700	.9455
V16	120.3667	313.2747	.6995	.9482
V17	119.9667	313.2747	.7093	.9451
V18	120.0000	318.7586	.7124	.9456
V19	119.8667	320.1195	.7559	.9450
V20	120.0667	310.8230	.7393	.9455
V21	120.3667	309.2057	.7635	.9456

Reliability Coefficients

N of Cases = 30.0

N of Items = 21

Alpha = .9458

ภาคผนวก จ

หนังสือขอความอนุเคราะห์ทดสอบคุณภาพเครื่องมือ

โรงเรียนประสาทรูประชากิจ

เลขที่รับ 48 / 55

วันที่รับ 10 / ๖.๖.๕๕

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม



ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๖)/๐๓๔

๒๘ กันยายน ๒๕๕๕

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
เรียน นายมงคล ชื่นชมรม ผู้อำนวยการโรงเรียนประสาทรูประชากิจ
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอานนท์ ฉายา เขมตฺโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๐๔๘๗ นิสิต
ปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากครูและนักเรียนภายในโรงเรียนของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

รับ ผู้อำนวยการโรงเรียนประสาทรูประชากิจ
 เพื่อ ทราบ
แจ้ง ฝ่ายวิชาการ
○ ฝ่ายงบประมาณ
○ ฝ่ายบุคคล
○ ฝ่ายบริหารทั่วไป
○ ฝ่ายกิจการนักเรียน
10 ม.ก. ๕๕
10 ม.ก. ๕๕

ผู้ประสานงาน
นายอานนท์ นรมมาตร โทร. ๐๘๙-๒๒๙-๔๑๔๔

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

- กทม
- ดำเนินการ
10 ม.ก. ๕๕

- กทม
- อำนวยการเก็บข้อมูล
- ส่งให้ฝ่ายวิชาการ
10 ม.ก. ๕๕

ภาคผนวก ช
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล



ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

โรงเรียนสตรีรัตนบุรีบางใหญ่ (นนทภิมพิศาล)
ทะเบียนเลขที่.....
วันที่ 31 ส.ค. 2555
หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๕

เรื่อง ขออนุญาตขอทราบข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน นายโชคดี วิหคเทียร ผู้อำนวยการโรงเรียนสตรีรัตนบุรีบางใหญ่(นนทภิมพิศาล)
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอานนท์ ฉายา เขมตโต ไตรัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๘ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้นจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากครูและนักเรียนภายในโรงเรียนของท่าน จึงขออนุญาตจากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ผลิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ชน ผู้แทน ข
หัตถ์ควรมข

ขอแสดงความนับถือ

- รม. และแผน
- งานบุคลากร
- บริหารงานทั่วไป
- งานวิชาการ
- งานกิจการนักเรียน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ประสานงาน
นายอานนท์ นรมาตร์ โทร. ๐๘-๙๒๒๙-๕๑๙๕

- ๐๕/๙/๑๗

- ๒๐๖/๒๕๕๕/๓๑๑๑๑ อ.นพดลภรณ์:๐๗

31 ส.ค. 2555

31 ส.ค. 55



ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน นายบุญเลิศ เสนิงวงศ์ ณ ออยุธยา ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพิบูลเงิน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอานนท์ ฉายา เขมตฺโต รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๕๘ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากครูและนักเรียนภายในโรงเรียนของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ประสานงาน
นายอานนท์ นรมมาตร โทร. ๐๘-๙๒๒๒๔-๔๑๙๔

ณ วันที่ ๑๑:๓๐ น. ที่หอพักคนพิการ ๑/๒๐๒
ต.ในไร่ไร่ขิง ร.๑๐๐

๑/๙.๑๕๕

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	พระอานนท์ เขมทตฺโต (วัดนสวรณ)
เกิด	:	๗ ตุลาคม ๒๕๒๐
สถานที่เกิด	:	๖๒ หมู่ที่ ๓ ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
การศึกษา	:	นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) ปริญญาตรี พุทธศาสตร์บัณฑิต (พธ.บ.)
อุปสมบท	:	๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๒ วัดเอนกดิษฐาราม ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
สังกัด	:	วัดเอนกดิษฐาราม ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
หน้าที่	:	ครูสอนปริยัติธรรม ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดเอนกดิษฐาราม ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี